

36852

ЕКОНОМИСТЪ

СПИСАНИЕ ЗА ОБЩОСТОПАНСКИ, ЧАСТНО
СТОПАНСКИ И СЧЕТОВОДНИ ВЪПРОСИ

(PA 560)

ГЛАВЕНЪ РЕДАКТОРЪ: ПРОФ. СТАНЧО ЧОЛАКОВЪ
РЕДАКТОРИ: ПРОФ. БОЙЧО БОЙЧЕВЪ И ИВАНЪ ПАНДОВЪ

СЪДЪРЖАНИЕ НА ПЪРВА КНИГА

I. СТАТИИ	Стр.
** — Освободена България	1
Д-ръ Георги Петковъ — Рационализъмъ и закономѣрностъ въ обществената икономика	4
Проф. Бойчо П. Бойчевъ — Влиянието на паричната обезценка върху стопанскитѣ предприятия	17
Проф. Станчо Чолаковъ — Отъ военновременно къмъ мирновременно стопанство	29
Д-ръ Хр. Маждровъ — Хладилното дѣло въ услуга на народното стопанство	38
Златко Ст. Везировъ — Спестяване — сжшностъ и значение	44
К. Каменовъ — Границитѣ на държавното задължняване	55

II. ВЪТРЕШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

Държавниятъ бюджетъ за 1943 година	65
Образуване на ценитѣ въ ржководеното стопанство	65
Обществената дейностъ на кмета, бирника и секретарь-бирника при градскитѣ и селски общини въ българската държава — Найдень К. Найденовъ	67
Овощарството въ България — П. Ан. Квачковъ	68
Значението на българския червенъ пиперъ — П. Ан. Квачковъ	69

III. ВЪНШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

Социална икономия и юридически реформи	69
Заякчаване на стопанскитѣ връзки между България и Словакия — Хр. Ал. Заимовъ	71
Стопанскитѣ камари	73
Стопанскитѣ камари въ Германия — Св. Колевъ	74

IV. КРИТИКА И РЕЦЕНЗИИ

Д-ръ Д. Тошевъ — Индустриалната политика на България следъ първата свѣтвна война, отъ С. Ч.	80
---	----

*

УСЛОВИЯ ЗА СЪТРУДНИЧЕСТВО. Въ списанието се помѣстватъ работи не по-дълги отъ 16 страници (въ двуколоннитѣ отдѣли до 4 страници). Помѣстенитѣ статии се хоноруватъ. Хонораритѣ се опредѣлятъ отъ редакционния комитетъ и се изплащатъ на авторитѣ единъ месецъ следъ излизането на всѣка книга.

АБОНАМЕНТИ. Списанието излиза тримесечно. Годишниятъ абонаментъ е 200 лева, платимъ наведнѣжъ. Почетенъ абонаментъ 1000 лева. Рекламации за неполучени книги се приематъ до излизането на следващата книга.

Адресъ на редакцията и администрацията:
 Сп. „Економистъ“, Варна, телефони: 22-65, 25-37, 29-45.
 Пощенска чекова с/ка 4444, Варна.

ЕКОНОМИСТЪ

СПИСАНИЕ ЗА ОБЩОСТОПАНСКИ, ЧАСТНО
СТОПАНСКИ И СЧЕТОВОДНИ ВЪПРОСИ

57

3655 ОСВОБОДЕНА БЪЛГАРИЯ

Петата годишнина на Економистъ съвпада съ 65 годишнината отъ освобождението на България.

Станало е вече общоприето да се казва, че свободата е не само условие и качество на личния човѣшки животъ. Същото се отнася и за свободата на народитѣ. Само свободниятъ народъ може да нарежда стопанскитѣ, социалнитѣ и културнитѣ си работи и отношения споредъ своитѣ битови исторически нужди, условия и цели. Всѣкакво пречупване на волята води до измѣстване отъ битовитѣ релси на историческитѣ цели и идеали на даденъ народъ. Но пречупването на волята на единъ народъ не идва само отъ една административно господстваща чужда власт, отъ едно политическо иго, както се казва. То идва и отдалечъ, когато единъ народъ е стопански зависимъ отъ друга държава, защото стопанската зависимостъ предлага само една свобода — свободата да се умре. Който не желае или не може да приложи тази свобода, той ще пречупи волята си споредъ диктовката на по-силния и следователно не ще бѣде вече напълно свободенъ. Ето по този начинъ идеята за свободата на единъ народъ е свързана и съ идеята за неговото стопанско благосъстояние. Затова освобождението на България, както и едва сега осъщественото ни почти пълно обединение съ обстоятелства, които навеждатъ мисълта ни и къмъ стопанското ни благосъстояние.

Всѣка годишното празнуване деня на Освобождението ни, 3 мартъ, трѣбва да ни наумиwa тѣкмо за тѣзи две основни истини: първо, че освобождаването отъ чуждо иго е най-големото историческо събитие въ живота на единъ народъ и, второ, че стопанското благосъстояние и стопанската независимостъ сѣ най-важнитѣ условия за увѣковѣчаване на това единствено по рода си историческо събитие.

Но празникътъ на „Освобождението“ има и една друга задача. Той вдѣхва нова живителна сила въ душитѣ на хората за себеотрицателна работа, както сѣ работили други преди тѣхъ. Особено величава и достойна за поддръжане личностъ между редицата героични дейци за Освобождението ни е князь Владимиръ Александровичъ Черкасскій. Неговата личностъ дава почти всички качества на единъ достоенъ примѣръ, затова името князь Владимиръ Александровичъ Черкасскій покрива голѣмата частъ отъ акта на освобождението тѣкмо перади широтата на неговия духъ и замахъ, изразени въ премахването на поробителната чужда власт и същевременно всестранното стопанско, културно и политическо устройство на освободена България. Може да се каже, че князь Черкасскій е най-вдѣхновениятъ ни стопански и политически устроителъ и въ това отношение той е образецъ за всѣки стопански политикъ. При това, този човѣкъ се

разболѣ въ обсаднитѣ землянки на Плѣвентъ и умрѣ въ Санъ-Стефано, на самия денъ на подписаното примирие. Князь Вл. Ал. Черкасскій уреждаше земеделското ни производство и реформираше и облагаше поземления данѣкъ и всички други данѣци; той уреждаше търговията, грижеше се за продоволствието, борѣше се срещу епидемии, устройваше сѣдопроизводството ни, назначаваше общински съвети, кметове, управители и губернатори, подържаше просвѣтата — съ една дума той бѣше всичко, той бѣше душата на създаваната отъ неговата енергия и неговата култура България. Затова „Економистъ“ смѣта, че е умѣстно да започне петата си годишнина съ едно мото: творческиятъ духъ и героичната енергия на князь Владимиръ Александровичъ Черкасскій.

Цѣлата морална сила на князь Черкасскій, величието на неговия духъ и широтата на неговото културно дѣло у насъ изпъкватъ особено силно върху фона на приплетенитѣ цели на тогавашната руска външна политика.

Както е известно, до Петра Велики Русия бѣше единъ видъ изолирана отъ Европа страна, изморявана отъ борбитѣ си съ татаритѣ. Отъ тогава насамъ, обаче, Русия насочи вниманието си къмъ морски излази за Европа. Въ смѣтката влизаше и Балканския полуостровъ, само че тука европейското противодействие бѣше голѣмо подъ претекста да се запазятъ интереситѣ на Турската империя. Презъ миналото столѣтие въ Русия сѣ били поддържани две гледища относително нашата сѣжба като балканска страна. Едното, че България трѣбва да представлява „правия, сухъ пѣтъ на Русия до проливитѣ“¹⁾, и другото, че славянитѣ, въ това число и българитѣ, трѣбва да бждатъ свободни, съ свое собствено управление. Единъ измежду най-авторитетнитѣ представители на това второ гледище е князь Владимиръ Александровичъ Черкасскій.

Още на 16. XI. 1876 год. князь Черкасскій билъ назначенъ отъ Императора на длъжността заведующъ гражданскитѣ дѣла при действащата армия и когато една година по-късно е била обявена освободителната война, на князь Черкасскій е легнала трудната и обширна задача за гражданското устройство на освобождаваната България. Административно дѣление и управление, финансови дѣла, приходи и разходи на съкровището, хигиена, производство, снабдяване, настаняване на бѣжанци, правосъдие, просвѣта и въобще всичко, което представлява живота на една държава — всичко това стоеше предъ волята и енергията на князь Черкасскій. „Предстоеше да се въвежда граждански строй въ една страна, която политически не съществуваше, която дори нѣмаше признати географически очертания, която до тогава не бѣше друго, освенъ единъ етнографически терминъ; въ една страна почти не знайна, за която нито руската наука, нито Министерството на външнитѣ работи не бѣха приготвили никакви точни сведения, въ страна, която постепенно се отнемаше отъ неприятеля, тъй че не можеше даже да се уредятъ общитѣ основи изъ единъ пѣтъ, та да се изкара зданието поне въ кроежа и после да се приспособи за живѣне съ преработване, а трѣбваше, задържайки въ ума общия планъ, общата система, да се строи на парчета ту на едно, ту на друго мѣсто“²⁾ и то на самия боевъ театъръ, по стѣпкитѣ на войскитѣ. И наистина, още съ напредването на освободителнитѣ вой-

¹⁾ Татищевъ, цитиранъ отъ Д-ръ К. Г. Раковски въ книгата му „Русия на Изтокъ“.

²⁾ Докладъ до XIV обикновено Народно събрание, стр. 41.

ски, селищата сж били поставяни въ общата управителна система и е била поставяна въ действие административната, правосъдната, здравословната, социалната и т. н. власт. Следъ като въдворявалъ редъ, посрѣщалъ е бѣжанци, уреждалъ е продоволствието на населението и на войската, борилъ се е срещу епидемии и още много други грижи, князь Вл. Ал. Черкасскій е спестилъ около 12 милиона франка, отъ които съ 5 мил. изплатилъ заема отъ руското ковчежничество, 5 мил. лева предалъ на създаденото българско правителство и 2 милиона предназначилъ за основенъ капиталъ на бъдещата Българска народна банка.

Когато покойниятъ проф. Маринъ Дриновъ прочита предъ Учредителното събрание въ Търново една „записка за дѣятелността на временното руско управление въ България“, подпредседателятъ Петко Каравеловъ запитва Народното събрание дали приема, въ знакъ на благодарностъ къмъ покойния князь Владимиръ Александровичъ Черкасскій да изпроводи телеграма до нейно сиятелство княгиня Черкаска. Народниятъ представителъ преосвещенный Климентъ веднага взема думата и между другото казва: „за покойния князь Черкасскій, който посвети живота си за насъ и срѣди дѣятелността си почина между насъ, ние трѣбва не само да изразимъ благодарността си съ телеграма до нейно сиятелство княгиня Черкаска, но и да се помолимъ за неговата душа. Затова азъ предлагамъ да направимъ въ схбота нарастасъ и тогава да се проводи телеграмата“¹⁾. Единъ народъ, който така е ценилъ и умѣе да цени паметта на голѣмитѣ си хора, не може да не остане вѣренъ на завѣтитѣ имъ за голѣми дѣла.

Както е известно, князь Черкасскій е отказалъ да остане назадъ въ тила, докато се организиратъ болицитѣ на Червения кръстъ, а е живѣлъ въ войнишка землянка около с. Гривица при обсадата на Плевенъ. Тамъ заболява отъ черна желтеница. Въ Одринъ той е вече на легло. Въпрѣки това, той устройва България и подпомага Санъ-Стефанскитѣ преговори. Къмъ срѣдата на февруарий 1878 г., князь Черкасскій иска на всѣка цена да замине за Санъ-Стефано. Когато лѣкаритѣ сж го съветвали да не заминава, той отговаря: „Не забравяйте докторе, че въ тая минута отъ мене зависи участъта на милиони българи... Азъ трѣбва да видя великия князь до сключването на мира, защото отъ това зависи участъта на България“. На 18 февруарий пристига, следъ обѣдъ е на докладъ при главнокомандующия, великия князь Николай Николаевичъ, и на другия день, когато топовнитѣ гърмежи възвестяватъ сключването на примирието съ Санъ-Стефанскитѣ граници на България, князь Владимиръ Александровичъ Черкасскій тихо сключва очи. Тленнитѣ му останки, съпроводени отъ българския екзархъ Иосифъ, и Пловдивския и Русенски митрополити, сж отнесени въ Москва, кждето дълги години бѣше кметъ и откждето проявяваше своята епохална общественна дейностъ, особено относително освобождението на рускитѣ и следъ това на полскитѣ селяни.

Нѣколко дни следъ смъртта на князь Черкасскій, на 5 мартъ 1878 г., Славянското благотворително дружество въ Москва има траурно публично заседание, кждето знаменитиятъ руски ученъ Иванъ Сергеевичъ Аксаковъ между другото казва: „Чрезъ смъртъ и страдание сме приз-

¹⁾ Протоколитѣ на Учредителното народно събрание, стр. 145.

вани да извършимъ свѣтото дѣло за възкресяването на нашитѣ братя. Българската земя е натоварена съ руска кръвь; върху рускитѣ кости се възстанови България. И преди малко, следъ свършване на войната, последниятъ тържественъ актъ за нейното освобождение и признаване самостоятелния ѝ животъ се ознаменува съ още една велика руска жертва. Въ самата основа на новосъздадения граждански редъ въ България легна самиятъ строителъ, легна единъ човѣкъ съ забележителни дарби. Учредителътъ и устроителътъ на тази нова, създадена отъ Русия България, поразенъ отъ нервенъ ударъ въ Санъ-Стефано до Цариградъ, на 19 февруарий 1878 г., въ сѣщия день, когато се подписа мирния договоръ, въ сѣщия мигъ, когато следъ дълги тежки трудове справедливо можеше да каже: „свършихъ течението, свършихъ подвига“. Смъртъта на Черкаскай е не само загуба на единъ уменъ, полезенъ, държавенъ и общественъ деятель; загуби се единъ низменитъ умъ, загуби се цѣла голѣма обществена сила и нѣма съ какво да я замѣнимъ...”

Когато Императорътъ изпраща князь Дондукъвъ — Корсаковъ на мѣстото на князь Черкаскай, му предавъ краткото, но изразително пожелание: да бѣде като своя предшественникъ.

Така сж се отнасяли българитѣ и българскитѣ власти къмъ „този първи граждански управител на освободена България“, както Пловдивскиятъ архимандритъ Методи Кусевичъ е казалъ на отслужената панихида по случай смъртъта на князь Владимиръ Александровичъ Черкаскай. Така следва да се отнасяме и сега, защото нѣма по-хубава и достойна общественно-възпитателна мѣрка за подрастващитѣ поколения на единъ народъ. Така следва да се отнасяме къмъ всички, които въобще създаватъ сждбата на нашия народъ.

Нека се знае, че свободата на единъ народъ предполага не само отстраняването на една чужда управителна властъ, но предполага и стопанска, а следъ нея и духовна сила, а последната се черпи въ значителна степенъ и отъ примѣра на голѣмитѣ хора. Затова трѣбва да бждатъ създавани всички външни и вътрешни условия и вдѣхновения за стопанското ни благосѣстояние. „Економистъ“ продължава да служи на тази идея.

РАЦИОНАЛИЗЪМЪ И ЗАКОНОМѢРНОСТЪ ВЪ ОБЩЕСТВЕНАТА ИКОНОМИКА

отъ

Д-ръ ГЕОРГИ ПЕТКОВЪ

Въ процеса на производството на стопанскитѣ блага хората влизатъ въ опредѣлени отношения къмъ външния свѣтъ (природата), както къмъ стоящитѣ по-близо или по-далечъ стопанствуващи личности. Съвокупуността отъ тѣзи двойствени отношения, създадени отъ организираниѣ усилия за творене на стопански блага, наричаме обществена икономика. Това схващане за обществената икономика се покрива отъ следната мисль на единъ отъ класицитѣ въ политическата икономия. „Въ обществения процесъ на производството, хората влизатъ въ опредѣлени, неизбѣжни и независащи отъ тѣхната воля отношения — производствени отношения... Съвокупуността на тия производствени отношения образува

икономическата структура на обществото“, което ние наричаме обществена икономика.

Отъ нашето схващане за обществената икономика се вижда, че общественитѣ отношения се проявяватъ въ две направления: първо — въ материалната или технологична областъ и второ — въ социалната или идеологична областъ на обществената икономика.

Какъ се проявява въздействието на човѣшкия разумъ върху материалната и социална области на обществената икономика, отъ една страна, и кои сж законитѣ, които опредѣлятъ развитието на икономическия животъ и неговитѣ прояви, отъ друга страна, ето това е темата на настоящата статия.

Първичната предпоставка на човѣшкото общежитие сж жизненитѣ функции на самия човѣкъ и тѣхното отношение къмъ природата. И понеже за живота на човѣка преди всичко е необходимо ядене, пиене, жилище облякло и „много други вѣща“, първото историческо деяние на човѣка е било създаването на срѣдствата за задоволяване на тѣзи нужди.

Втората подбуда за общежитието е подържането на човѣшкия родъ чрезъ семейството и неговитѣ сѣтешни по-висши форми, въ които сж се зародили първитѣ социални форми на общежитието.

При първичнитѣ прояви на дейността за придобиване блага отъ човѣка, които сж и първичнитѣ форми на стопанската дейность, природниятъ инстинктъ за самосъхранение се слива съ целесъобразното въ стопанската дейность на човѣка. Както въ историята на човѣшката цивилизация, моментътъ, когато човѣкътъ отъ четиритѣхъ си краищника се изправя на дветѣ си нозе и съ това разширява своя кръгзоръ, е най-решителниятъ за излизане на човѣка изъ животинското му състояние, така и въ неговата икономика, моментътъ на изработване първитѣ съчетава за самозащита и придобиване по-лесно необходимата храна, съставлява началото на рационализма въ историята на икономическия животъ на хората.

Голѣмитѣ открития въ техниката сж изразъ на постоянния стремежъ на човѣка къмъ усъвършенствуване методитѣ на производството на стопанскитѣ блага. Историята на великитѣ открития въ техниката, физиката и химията е история на въздействие на човѣшкия разумъ прѣко върху форми и развитието на неговия икономически животъ. Защото технологията изражава едно активно (разумно) отношение на човѣка къмъ природата, като икономически факторъ, както и къмъ непосредствения процесъ на неговия материаленъ животъ, а заедно съ това и къмъ общественитѣ отношения въ живота и произтичащитѣ отъ тѣхъ духовни представи.

При първитѣ форми на стопанска дейность този рационализъмъ се проявява въ съзнателно себеконтролиране на отдѣлнитѣ усилия на индивиди, като характерно явление за първично-индивидуално придобиване на блага отъ природата. Съ премияването отъ индивидуално къмъ колективно или обществено сътрудничество въ стопанското творчество на богатата, хората изпадатъ въ опредѣлени взаимни отношения, по силата на създалото се вече разпредѣление на труда. При тази по-висша форма на стопанскитѣ отношения, рационализма въ икономиката се проявява както въ съзнателно контролиране на тѣзи икономически отношения, така въ въздействието върху тѣхното оформяне и развитие.

Съзнателното въздействие на човѣка върху обществената икономика се изразява отъ една страна въ усилията за усъвършенстване на техническитѣ сръдства на производството и отъ друга, въ измѣнение и нагаждане на общественно-икономическитѣ отношения къмъ едно съвършено и справедливо общежитие и стопанска организация на обществото.

Първото цели, чрезъ използване най-разумно наличнитѣ производителни сили на обществото, да се създадѣтъ най-много и съвършени блага за задоволяване нуждитѣ на хората, а второто се стреми, чрезъ разумно уредени социални и икономически отношения, да се изгради едно общество на разума и справедливостѣта. Въ първия случай рационализма въ икономиката се изразява въ стремежа за техническо усъвършенстване на производственитѣ методи. Тукъ човѣшкиятъ гений е раждалъ въ различни епохи велики технологически открития. Въ тази насока постиженията на човѣшкия умъ се кристализиратъ въ положителнитѣ науки на човѣшкото познание — математика, физика, химия, биология, технология и др. Всички тѣзи постижения на положителнитѣ познания сж родени изъ основния стремежъ на човѣка къмъ по-съвършени форми въ неговото стопанско творчество. Отъ своя страна установенитѣ постижения отъ тѣзи науки представляватъ етапи въ господството на човѣшкия духъ надъ материята и труда, като основни елементи на обществената икономика.

Рационализма, проявенъ въ техническото усъвършенствуване на сръдствата за производство, се превръща същевременно въ факторъ за измѣнение на материалната основа на самата обществена икономика. Конкретно тази мисълъ има следното съдържание: на всѣко състояние въ развитието на техническитѣ методи и сръдства за производство, отговаря и съответна форма на стопанската организация на обществото. При първичното рало и гегата на пастира се изгражда селско-натуралното стопанство на рода или челядѣта. На рочно-занаятчийскитѣ форми на производството отговаряха градско-цеховитѣ отношения. При машинно-фабричната форма на производството се изгражда икономическата система на капитализма съ неговитѣ либерално-демократични отношения въ общественния животъ.

Въ древнитѣ времена, при робската система на производството въ промишленостѣта и земедѣлието, трудътъ на роба се явява като характерно и неизбежно начало на цѣлата антична икономика. На това състояние на обществената икономика отговаря и съответното правно начало, освещаващо робството като законна институция, заедно съ всички произтичащи отъ това правни отношения между роба и робовладѣлеца.

Тѣзи отношения опредѣлятъ не само правно-юридическата система на античното общество, но намиратъ отражение и въ господстващия тогава общественно-философски мирогледъ. Въ философскитѣ системи на Платона и Аристотеля робството, като обществена институция, е нѣщо съвсемъ естествено и дори неизбежно. Въ идеалната държава на Платона, която той чертае въ своята „Полития“, класата на робитѣ е предвидена като необходима за общественото производство.

На сръдновѣковнитѣ рочно-занаятчийски форми на производството и феодално — земевладѣлскитѣ отношения въ земедѣлието отговарятъ и съответно различни икономически отношения въ града и селото. Въ първото вече е постигнато правото на свободната личностъ и независимата

стопанска дейност, ограничавана само отъ предписанията на цеха; въ селото пъкъ продължаватъ отношенията на крепостничеството, изразени въ пълното социално и икономическо подчинение на селянина-крепостникъ отъ феодала — земевладѣлецъ. Въ градоветъ настава значително по-рано една промѣна въ производственитъ методи, а заедно съ това и на самитъ икономически отношения, когато при земеделѣието производственитъ форми си оставатъ почти непромѣнени въ тѣхната примитивностъ.

По-сетне, съ измѣстването на дребно-занаятчийското производство отъ фабрично-индустриалното, се пораждатъ нови икономически отношения въ обществената икономика, като отражение на машинизираното масово производство на стокитъ. Заедно съ това се оформятъ и нови правно-социални отношения, изразени въ новитъ принципи на либерализма, като характеренъ белегъ на капиталистическата производствена и размѣнна система. Изъ тѣзи принципи се родиха и съответнитъ общественно-политически отношения на демокрацията, освѣтени отъ постиженията на голѣмитъ революции въ Англия (17 в.) и Франция (18 в.), като историческо начало на съвременния капитализъмъ.

За тази епоха сж характерни най-съвършеннитъ открития въ техниката, като предпоставка за едно неподозирано до тогава развитие на производството. Тукъ приложението на машината, като постижение на човѣшкия гений създава цѣла революция въ производственитъ форми на новата икономика. Най-съвършенната форма въ приложението на машината тукъ се явява модерната фабрика. Въ нея техническото съчетание на отдѣлнитъ машини обхваща цѣлия производственъ процесъ и движени отъ единъ централенъ двигателъ, тѣ работятъ въ едно идеално съчетание, за да превърнатъ стремнитъ количества сурови материали въ готови стоки, само подъ надзора на човѣка. Модерната фабрика, съ нейната сложна машинна техника, се е превърнала въ огромна сложна машина, въ която се съчетаватъ разумно самодвигателя, чрезъ трансмисиитъ съ отдѣлнитъ производствени машини, въ единъ общъ комплексъ подчиненъ на разума и волята на човѣка.

Това развитие на индустриалната техника, творение на човѣшкия гений, отъ своя страна се явява като предпоставка за създаване на едрата индустрия съ нейното масово производство на стоки. Породилата се отъ това нужда за организиране на бързъ и масовъ транспортъ за правилното разпредѣление на стокитъ по разширилия се извънъ териториалнитъ граници свѣтоуенъ пазаръ, предизвиква развитието и усъвършенствуването на самитъ транспортни и съобщителни сръдства.

Така, човѣкътъ трансформира чрезъ своя разумъ материалнитъ и технически предпоставки на обществената икономика, за да превърне тази последната въ определящъ факторъ на неговия животъ. Защото въ историята на техническитъ открития винаги остава една неизмѣнна поука: човѣшкиятъ гений е могълъ да прояви своята творческа сила въ икономиката само тогава и доколко, доколкото материалнитъ и икономически условия за това сж били на лице или достатъчно назрѣли за това. Всѣко техническо откритие е могло да има само тогава значение за обществената икономика, когато сж били на лице условията за неговото практическо приложение и използване като сръдство за по-съвършенъ начинъ за произвеждане на богатата.

Анекдотитъ за случайността въ откритията изъ областта на тех-

никата сж тамо несериозни приказки. Както науката и философията сж били плодъ на вѣковни напластявания въ областъта на човѣшкото познание, така и самитѣ изнамѣрвания въ техниката сж резултатъ на дълговѣковни опити и човѣшка размисль. Още 250 години преди Христа въ историческитѣ хроники на древна Гърция се разказва за нѣкой си гръцки механикъ Филонъ, който дава сведения за силата на парата и нейното приложение въ разни работи или е правилъ предположения за това. По-късно гръкътъ Александъръ Херонъ е построилъ единъ видъ парна турбина, макаръ съвсемъ примитивна.

Всички тѣзи усилия да се използва двигателната сила на затворената пара дълги вѣкове сж свършвали само съ опити и занимания, докато едва къмъ 17 столѣтие се създаватъ обективни икономически условия за практическото приложение на тѣзи опити — конструирането на парната машина.

Нуждата отъ постоянна и независима отъ човѣшката или водна и вѣтрна енергия механична сила, изниква паралелно съ развитието на самото производство. Масовото машинно производство е немислимо безъ самодвижущия се двигателъ и неговата моторна сила. Затова и манифактурното производство отъ 17 вѣкъ се явява като икономическа предпоставка за въвеждането на парната машина. Въ него се бѣха зародили благоприятнитѣ условия за практическото приложение на динамичната сила на затворената въ цилиндъра на парната машина пара. Единъжъ впрегната тази сила въ производството, сжщата отъ своя страна прави възможно още по-голѣмо и масово развитие на производството на стоки. Парата открива едно неподзирано развитие на промишленостъта презъ 18 и 19 столѣтие. Така, откроения въ сложния механизъмъ на парната машина човѣшки разумъ става факторъ за дълбокия превратъ въ методитѣ и размѣритѣ на производствената система на фабричната промишленостъ при ерата на капитализма. Отъ послѣдствие, обусловено отъ предшествуващото го икономическо развитие, въвеждането на парната машина се превръща въ предпоставка на единъ дълбокъ превратъ въ обществената икономика.

Сжщата обусловеностъ се проявява и при въвеждането на парата въ служба на транспортното дѣло — мореплаването и желѣзницитѣ. До-тогава, докогато мореплаването на античнитѣ народи се извършва въ затвореното Сръдиземно море съ неговитѣ многобройни архипелази, образуващи естествени пристанища за това мореплаване, човѣшката сила е могла да задоволява съ плавателнитѣ весла нуждитѣ на плтуващитѣ „галери“. Наредъ съ тѣхъ е билъ използванъ и вѣтъра, макаръ и не винаги сигуренъ двигателъ. Весленитѣ галери излѣзоха изъ употрѣбление и бѣха замѣстени отъ голѣмитѣ платноходни кораби, когато корабоплаването, заедно съ центъра на новата сръдновѣковна култура се прехвърли отъ Сръдиземно море по брѣговетѣ на Атлантическия океанъ. Човѣшката сила бѣше вече безпомощна предъ стихийтъ на огромния океанъ и неговитѣ безкрайни простори можеха да бждатъ преудолѣни само отъ огромни и тежки кораби, подкарвани отъ вѣтъра. Условията на океанското мореплаване предизвикаха строежа на такива огромни и свършенни платноходни кораби, че още презъ 16 столѣтие културниятъ европеецъ можеше да предприеме съ тѣхъ плтуване около Африка и да дири свѣтовнитѣ плтища за Индия, за да стигне до великия подвигъ на

Магелана, който можа да покори океанитѣ и да обиколи земното кълбо още презъ 16 столѣтие. Така, създаденитѣ отъ модерната машинно-фабрична промишленостъ икономически условия презъ 18 столѣтие, предизвикаха насочването на човѣшкия разумъ къмъ нови изнамѣрвания и усъвършенствания въ областта и на мореплаването. Изобретенията тукъ не сж нѣщо ново и внезапно, а по-скоро едно приложение на вѣковна размисль и опити на човѣка, предшестваци тѣзи усъвършенствания.

Сжщата историческа логика можемъ да установимъ и при изобретението на локомотива и неговото приложение въ желѣзнопътното дѣло. Изобретения отъ Стефенсонъ локомотивъ и постройката на релсовия пътъ за неговото движение не е едно случайно откровение на човѣшкия гений, а резултатъ на дългогодишни опити и проучвания въ това направление. Още презъ 18 столѣтие, съ изобретението на парната машина, мнозина техници сж правили опити за използване на парния двигателъ въ сухоземнитѣ съобщения.

Както при мореплаването, така и тукъ масовия транспортъ на стоки и материали, предизвиканъ отъ машинизираното производство въ модерната индустрия, наложиха създаването на локомотива и возенитѣ отъ него вагони.

Както въ развитието на обществената икономика сжществува известна приемственостъ и постепенно преминаване отъ едни форми и отношения къмъ други, така и при въздействието на човѣшкия разумъ въ тази областъ сжществува опредѣлена приемственостъ. Всѣко изобретение въ областта на техниката или въ производствената система на обществото е плодъ на дългогодишенъ опитъ и размисль на хиляди предшественици въ дадено направление. Нагледна картина на тази логика въ историческата роль на човѣшкия разумъ въ развитието на материалнитѣ форми на обществената икономика ни дава величествената изложба въ народния музей въ Мюнхенъ на всички изобретения въ областта на физиката, механиката, химията и др. прояви на стопанската дейностъ на човѣка отъ първобитния топоръ до най-свършенитѣ апарати и машини на съвременната техника. Въ огромнитѣ зали, въ които сж изложени изобретенията на разнитѣ епохи отъ човѣшката история, най-нагледно е демонстрирано историческитѣ картини на усилията и постиженията на човѣшкия гений въ тѣхната постепенностъ. Всѣки изложенъ уредъ, инструментъ, машина или апаратъ говорятъ за великата роля на човѣшкия разумъ върху материалната култура на човѣчеството и за неговото проникване въ тайнитѣ на природата и живота. Постигания, които човѣктъ е поставилъ въ служба на обществената икономика, а заедно съ това и на собственото си благоденствие.

Въ историческото въздействие на човѣшкия разумъ върху развитието на обществената икономика се установява едно взаимодействие между духовнитѣ усилия на човѣка и обективнитѣ условия на икономическия животъ. Докато човѣшката мисль сѣдейства за развитието на материалнитѣ условия на икономическия животъ, този последния създава условията и отношенията, които оформятъ човѣшката мисль и опредѣлятъ рамкитѣ на нейното практическо проявление. Следователно, човѣшкиятъ разумъ е могълъ да прояви своето въздействие върху обществената икономика въ опредѣлена насока само тогава, когато сж сжществували благоприятни за това условия. Колко много изобретения, дори съ

епохално значение, сж лежали дълги години захвърлени негде изъ архивитъ или кабинетитъ на ученитъ, незабелязани отъ никого и никому непотрѣбни, за да блѣснатъ като нѣкакво божествено откровение на човѣшкия гений, щомъ сж назрѣвали благоприятнитъ за тѣхното практическо приложение въ живота условия. Историята почти на всѣко такова изобретение ни дава картината на тази общественно-икономическа зависимость.

Влиянието на човѣшкия разумъ върху обществената икономика изпѣква, както споменахме, и при оформяне на самитъ социално-икономически отношения на хората, съставляващи самата структура на икономическия животъ. И тукъ това влияние е опредѣлено отъ обективнитъ условия на самия икономически животъ и степенъта на тѣхното развитие. Както изтъгнахме и по-рано, въ своята стопанска дейность хората влизатъ въ опредѣлени отношения по между си, наречени икономически отношения. Тѣ не сж случайни и безконтролни прояви на общественния животъ. Плодъ на самата стопанска дейность, която свързва хората въ едно общо сътрудничество на обществения процесъ на производството на блага, тѣзи икономически отношения се проявяватъ въ установени форми и граници, отговарящи на степенъта на развитието на обществената икономика. На всѣка степенъ отъ развитието на производственитъ форми на икономическия животъ отговарятъ и опредѣлени икономически отношения на хората. Развитието и оформянето на тѣзи отношения, разбира се, не се извършва автоматично отъ човѣшката мисль и воля. И тукъ, както и при материалнитъ прояви на обществената икономика, човѣшкиятъ разумъ упражнява своето въздействие. Сжщо както въ първата областъ, така и тукъ това въздействие е ограничено отъ съществующитъ за това обективни условия на икономическия животъ и степенъта на неговото развитие. Тази обусловеность въ влиянието на човѣшкия разумъ върху икономическитъ отношения на хората се изразява най-добре съ следната класическа мисль: „Човѣчеството си поставя винаги само онѣзи задачи, които може да разреши, защото погледнато по-дълбоко, ще се установи, че самитъ задачи се налагатъ само тогава, когато сж били на лице материалнитъ условия за тѣхното разрешение или най-малко сж въ процеса на своето оформяне.

Въздействието на човѣшкия разумъ върху промѣнитъ на обществената икономика се опредѣля отъ това, до колко историческитъ условия сж назрѣли за тѣзи промѣни. Защото една обществената икономика не може да бжде отмѣнена отъ друга, докато условията за създаването на новата не сж назрѣли достатъчно въ недрата на старата икономика.

Самитъ икономически отношения съставляватъ обществената основа, върху която се изгражда цѣлата надстройка на социалния, доховенъ и политически животъ на хората. Усилията за измѣнението на тази идеологична надстройка на човѣшкото общежитие могатъ да иматъ резултатъ само въ рамкитъ на съществующитъ по дадено време форми на обществената икономика.

Всички усилия на човѣшкия разумъ за идеалното устройство на обществото и неговата икономика, които хората сж си поставяли преди да сж назрѣли обективнитъ условия за това, сж оставали само неуспѣшными утопии. Мечтитъ на госѣмитъ утописти отъ 16 до 18 столѣтие, като Томасъ Моръ съ неговата идеална държавна „утопия“, Томасъ Кам-

панела съ неговата „Слънчева държава“, Шарлз Фурие съ неговата „Фаланстерия“, Робертъ Оуенъ съ християнскитѣ му обществитѣ, останала съблазнителни проекти за идеално устройство на обществото и несбъжднати мечти. Тѣхнитѣ автори напущаха грѣшния свѣтъ съ дълбоко разочарование и обезвѣрени въ човѣка само поради това, защото всички тѣзи творения на човѣшката мечта и добродушие бѣха изпреварили съ вѣкове условията за тѣхното осъществяване. Породени като идеи на човѣшкия филантропизъмъ изъ неправдитѣ на съществуващитѣ тогава икономически и социални отношения, тѣ се разбиваха тъкмо въ тѣзи условия на живота, които тѣ искаха да промѣнятъ. Защото не мечтитѣ и съзнанието опредѣлятъ битието на хората, а обратно, тѣхното обществено битие, изразено въ социалнитѣ и икономически условия на живота, опредѣля общественото съзнание на хората и границитѣ на въздействието на човѣшкия разумъ върху формитѣ на самото общожитие.

Тази класическа мисль въ политическата икономия не трѣбва да се схваща едностранчиво въ нейната схематична ортодоксалност. Не трѣбва да се мисли, напримѣръ, че отношенията въ обществената икономика се създаватъ и развиватъ автоматично, извънъ волята и съзнанието на хората. Защото, преди всичко, икономическитѣ отношения сѫ отношения между мислящи и действащи хора. Отъ друга страна самата обществена икономика, въ рамкитѣ на която се създаватъ тѣзи отношения, предполага едно съзнателно и целесъобразно сътрудничество на хората, което би било невъзможно безъ едно разумно насочено къмъ определена целъ желание. Планомѣрното стопанско сътрудничество на хората, изъ което се поражда тѣхнитѣ стопански отношения, е отражение на човѣшкия разумъ и неговата оценка за най-полезното и най-доброто за дадена епоха.

Човѣшкиятъ разумъ влияе върху обществената икономика, като насочва нейното развитие и оформяне къмъ онази организация, която се смѣта за възможна и най-разумна за даденъ периодъ. Въ това си въздействие, обаче, човѣшката мисль не може да се прояви своеволно и неограничено. Неговото въздействие е ограничено и опредѣлено отъ обективнитѣ условия на външния свѣтъ, природата, както и отъ степенята въ развитието на материалнитѣ икономически условия на живота.

Преди всичко, началото на обществената икономика лежи въ първичната потрѣба и воля на човѣка да произвежда блага за задоволяване на своитѣ нужди. Ако тѣзи нужди и волята за тѣхното задоволяване не съществуваша, не би съществувало производство на стопански блага и следователно хората не биха попаднали въ икономически отношения помежду си. Следователно, волята у човѣка, направлявана отъ неговия разумъ да произвежда блага, се явява като основно начало на самата обществена икономика. Проявата на тази воля въ реални резултати, обаче, е ограничена отъ условията на околната срѣда, природата, както и отъ степенята на развитието на общественитѣ срѣдства на производство. Въ арктическитѣ области на вѣчния студъ, както и по горещитѣ пѣсѣци на пустинитѣ въ тропика, не може да се дири нѣкакво съвършено развитие на икономическия животъ и култура. Също така и при примитивнитѣ срѣдства за придобиване на богатата не е мислимо да се създаде масово производство на стоки, както това става при съвремената икономика на индустриализираното машинно производство.

Влиянието на човѣшкия разумъ върху оформянето на икономическите отношения между хората се развива паралелно съ самото развитие на икономическия животъ. Историята на приложните науки (технология, химия, физика, математика и др.) е история на икономическото развитие на човѣчеството. По отношение на това развитие природата, като икономически факторъ, си остава почти непромѣнима съ нейния климатъ, почва, природни богатства и пр. Следователно, икономическото развитие не може да се обясни само съ природата. Тя само може да го благоприятствува или затруднява, но не и да опредѣля разнитѣ фази на това развитие. То може да се обясни само чрезъ развитието на човѣчеството, неговия разумъ и развитието на неговото познание за силата и материята въ природата и умението му да ги използва, поставяйки ги въ услуга на своя икономически животъ.

Заедно съ развитието на познанието у човѣка и степенята на неговото господство надъ природата се извършва и развитието на производственитѣ сръдства на самата обществена икономика. Сжщо така е и съ въздействието на човѣшкия разумъ върху самитѣ икономически отношения. Ако е вѣрна социалполитическата мисль, че условията правятъ човѣка, не по-малко е вѣрна и истината, че човѣкътъ твори условията на живота. Въ тази последната се отразява вѣчния стремежъ на човѣчеството къмъ добруване, поставяйки обществената икономика въ услуга на висшия етиченъ принципъ за благоденствието на човѣка.

Да се твърди, че явленията и развитието на икономическия животъ се извършватъ подъ влиянието на механично действующи абсолютно независими отъ човѣшката воля и съзнание закони, това би значило да се постави цѣлия общественъ животъ и история подъ знака на фатализма, кждето човѣкътъ става играчка на тѣзи закони. Това би значило да се изпраздни отъ собственото си съдържание самата история и обществената икономика.

Преди всичко, законитѣ на обществената икономика сж валидни само вътре въ човѣшкото общество, състояще се отъ мислящи я волево действующи хора. Както самата икономика е немислима извънъ човѣшкото общество, така и нейнитѣ закони сж приложими въ живота само чрезъ тѣзи действующи хора. Следниятъ примѣръ би ни уяснилъ това. Да вземемъ закона за ценообразуването. На пръвъ погледъ той ни се представя като автоматично действащъ, като проява на търсенето и предлагането на стокитѣ. Отъ това последното произлиза покачването или спадането въ ценитѣ на стокитѣ. Има ли засилено търсене на стоки срещу ограничено тѣхно предлагане, настѣпва покачване въ ценитѣ на тѣзи стоки и обратно. Но това е само видимо така. Погледнато по-дълбоко въ сжщността на нѣщата, ще установимъ, че този законъ съвсемъ не е независимъ отъ участието на хората. Преди всичко, за да се прояви самия законъ за ценообразуването, трѣбва да сж на лице продавачи и купувачи, значи действащи съзнателно и волево личности. Безъ тѣхъ закона за търсенето и предлагането на стокитѣ се превръща въ едно метафизично предположение. Но съ това не се свършва участието на хората въ проявитѣ на този законъ. Това участие отива още по-далечъ, като хората сж въ състояние дори да ограничатъ до известна степенъ неговото действие и да го корегиратъ въ нѣкое отношение. Това се вижда отъ следното. Едно засилено търсене на дадени стоки и повише-

нието на тѣхнитѣ цени предизвиква, като реакция, увеличаване на производството имъ, а заедно съ това и на тѣхното предлагане. Това разбира се не става автоматично, мимо непосредственото участие на хората, а е резултатъ на човѣшката пресмѣтливостъ и опредѣленъ стремежъ, стремежа къмъ печалба. Повишението въ ценитѣ на известни стоки привлича вниманието на производителитѣ. Тѣ си правятъ смѣтката, че при това положение биха могли да реализиратъ голѣми печалби. И колкото по-много стоки тѣ биха произвели, толкова по-голѣма ще бѣде печалбата. Производството се увеличава, предприятията се разширяватъ, нови такива се строятъ, като се въвеждатъ нови по-усъвършенствувани сръдства за масово производство на тѣзи стоки. На пазара се предлагатъ масово тѣзи стоки. Започва обратния процесъ — ценитѣ на стокитѣ почватъ да спадатъ, отначало слабо и по-сетне бързо, докато се стигне до катастрофа. Първоначалното въздействие на закона за предлагането се превръща въ своята противоположностъ. Всичко това става въ резултатъ на участието на човѣка. По този начинъ човѣкътъ успѣва не само да спре действието на закона за предлагането, изразено въ тенденцията за повишение на ценитѣ, но дори може и да превърне тази тенденция въ нейната противоположностъ. Настъпва едно обратно състояние на пазара. Стокитѣ се предлагатъ масово, търсенето е останало сжщото или дори се намалява, ценитѣ почватъ да спадатъ. Разширеното производство съ новитѣ скъпо костващи инвестиции въ машини и сгради трудно може да се нагоди къмъ стѣсненото ново положение на пазара. Поради това, известно време, въпрѣки промѣната на пазара, производството продължава да е масово. Създава се огромно натрупване на стоки, които не могатъ да се продадѣтъ. Настъпва обратна реакция въ производството, сжщото почва да се ограничава. Едни предприятия намаляватъ работата, други се затварятъ, започватъ фалититѣ. Избухва промишлена криза, като ново и по-друго стопанско явление. Сега започва да действава другъ икономически законъ — законътъ на стопанскитѣ кризи.

Външно изглежда, че всички тѣзи явления на обществената икономика се извършватъ мимо хората, по силата на своята собствена логика, дори като взематъ едва ли не стихийенъ характеръ, както е случая съ промишленитѣ кризи. Предъ тѣхъ като че ли човѣкъ остава безпомощенъ, едва ли не самъ играчка на тѣзи закони. Въ сжщностъ всички тѣзи явления сж дѣло на самитѣ хора, ако понѣкога тѣ не отговарятъ на тѣхнитѣ смѣтки, то се дължи по-скоро на особени общественно-политически причини, които не сж предметъ на настоящата ни статия. Защото ние бихме могли да си представимъ единъ общественно-икономически порядъкъ, при който човѣкъ би могълъ да стане господаръ на всички тѣзи икономически закони, да ги подчини и регламентира за изграждане на така наречената дирижирана стопанска система. Установяването законитѣ на обществената икономика е началото на политическата икономия като наука. Науката за обществената икономика изниква тогава, когато икономическитѣ явления добиха масовъ и равномеренъ характеръ. Тя откри въ производствения процесъ на богатата и тѣхното разпредѣление (казано въ най-широкъ смисълъ) неизбѣжни връзки и закони въ явленията — законитѣ на обществената икономика.

Мнозина отъ класицитѣ на политическата икономия приематъ тѣзи закони като естествени закони на икономическия животъ. Отъ тази пре-

ценка на икономическите закони не бѣха далечъ Адамъ Смитъ, Рикардо, Джонъ Ст. Милъ и др. Нѣкои отъ тѣхъ отиваха дори до тамъ, да считатъ тѣзи закони за вѣчни и неизмѣнни, изпущайки изъ предвидъ историческия промѣни въ структурата на обществената икономика и че всѣка стопанска система си има свои особени закони. Така нѣкои говорятъ специално за законитѣ на капиталистическата стопанска система.

Законитѣ на икономиката могатъ да се третиратъ като естествени (но не и да се идентифициратъ съ природнитѣ закони) само дотолкова, доколкото се приематъ като действащи при дадена общественно-икономическа система. Следователно, тѣ не притежаватъ вѣчната и неизмѣнна сжщностъ на природнитѣ закони. Така, може да се говори за естествени икономически закони на антично-робската икономическа система, за тия на феодално-крепостническата епоха, както и за законитѣ на капиталистическото общество. Следователно, икономическите закони сж преходни и важатъ само за съответнитѣ исторически епохи въ развитието на икономическия животъ. Тази тѣхна историческа преходностъ съвсемъ не имъ отнема сжщността на естествени закони на дадената обществената икономика. Разликата между законитѣ на обществената икономика и тѣзи на природата се състои въ това, че първитѣ носятъ исторически характеръ и се измѣнятъ заедно съ развитието и измѣненнето на основната стопанска структура на обществото, а вторитѣ сж вѣчни и неизмѣнни тъй както е вѣчна и неизмѣнна природата.

Въпреки преходния и условенъ характеръ на икономическите закони, сжщитѣ си оставатъ неизмѣнни и непреодолими за дадена икономическа епоха, като опредѣлятъ взаимната връзка и развитието на самитѣ икономически явления въ тази епоха. По-рано поменахме, че измѣненнето на общественно-икономическите отношения се извършва отъ самитѣ хора чрезъ въздействието на тѣхния разумъ и воля, обаче, не произволно, а съобразно съ сжществуващитѣ, независими отъ тѣхната воля и съзнание закони. Следователно, въздействието на тѣзи закони не може да се отмѣни нито чрезъ законодателни декрети, нито чрезъ социални и икономически експерименти. Всѣки опитъ за елиминирание или противодействие на икономическите закони завършва или съ неуспѣхъ, или съ пълна дезорганизация на икономическия животъ. Това се случва и тогава, когато чрезъ едно декретиране на тѣй нареченото дирижирано стопанство се правятъ опити да се елиминира влиянието на естественитѣ закони на обществената икономика. Мнозина смѣтатъ, че икономическите закони се проявяватъ необуздано само при т. н. либералистична стопанска система, където икономическия животъ се движи отъ многобройни, независими единъ отъ другъ и свободни въ своитѣ икономически стремежи стопанстващи лица, разполагащи своеволно съ своитѣ капитали и сръдства за производство. Достатъчно е да се ограничи тази стопанска свобода и се подчини дейността на тѣзи своеволни стопани на опредѣлена стопанска политика или декретирана програма, за да се премахне необузданото действие на икономическите закони. Да се мисли така, това значи да не се познава естеството на икономическите закони. Единъ примѣръ. При капиталистическо-либералното стопанство нагаждането на производството къмъ действителнитѣ нужди на пазара се извършва по колебливата диаграма на конюнктурния цикълъ при промишленитѣ кризи: просперитетъ — стагнация — криза — упадъкъ — ожи-

вление — просперитетъ. Тукъ законътъ за ценитъ и търсенето и предлагането проявява своя стихийен характеръ. При едно дирижирано стопанско, като историческо-стопанска система, същиятъ законъ не загубва своето значение, защото хората не могат да произвеждатъ произволно по количество и видове стоки, а съобразно установенитъ нормални нужди на обществото. Противното би довело отново къмъ икономически хаосъ. Тукъ, следователно, обществената икономика се нагажда къмъ повелята на самитъ икономически закони, което е и характерния белегъ на дирижираното стопанство. Следователно, разликата въ проявата на икономическия законъ при дветъ стопански системи се състои въ това, че въ първия случай икономическия законъ подчинява волята и съзнанието на хората, когато въ втория обратно, тия последнитъ дирижиратъ самия законъ. Всичко това е върно само тамъ, гдето се касае за действително дирижирано стопанство, като социално-икономическа система въ обществената икономика. Изказаната по-рано мисълъ, че човѣшкиятъ разумъ е могълъ да прояви своята творческа сила само дотолкова, доколкото материалнитъ и икономически условия за това сж били благоприятни, се потвърждава тукъ въ следната модифицирана форма: човѣшкиятъ разумъ и воля могат да въздействуватъ върху промѣнитъ въ обществената икономика само въ рамкитъ на господствуващитъ при дадена стопанска система икономически закони. Между законитъ на икономиката и ролята на човѣшкия разумъ съществува една обществено-историческа зависимостъ, изразена въ логиката на тѣхното взаимно въздействие.

Въ процеса на постояннитъ измѣнения на обществената икономика се установява едно взаимодействие между господстващитъ въ обществената икономика закони и ролята на човѣшкия разумъ. Това взаимодействие бихме могли да сравнимъ, но не и да идентифицираме, съ взаимодействието между природнитъ закони. Да вземемъ за примѣръ движението на махалото. Поставено въ движение, махалото при най-високия пунктъ на своя размахъ попада подъ влиянието на закона за гравитацията и започва да се движи надолу. Достигнало най-ниския пунктъ, въ отвесно положение, то не спира, а продължава да се движи, сега вече по закона на енергията. Едно физическо явление, предизвикано отъ даденъ природенъ законъ, се превръща непосредствено въ друго физическо явление, подпадащо подъ другъ законъ, но и дветъ заедно образуватъ едно общо явление — маховиково движение. Същото е и съ явленията въ икономическия животъ, които макаръ и да се обуславятъ отъ различни закони, въ края на краищата въ своята съвокупностъ образуватъ обществената икономика. Явленията въ обществената икономика попадатъ ту подъ единъ, ту подъ другъ икономически законъ, отразени обаче въ живота винаги чрезъ човѣшкия разумъ и дѣло. Въ това взаимодействие между разума и закономѣрността на икономическитъ явления лежи началото на всѣка социална и икономическа политика.

Обективнитъ материални отношения въ обществената икономика, преминали като отражение презъ съзнанието на хората, се превръщатъ въ система отъ правно-юридически отношения, представляващи правно-етични норми, които, споредъ Зомбартъ, съставляватъ въ своята съвокупностъ икономическата и социална система на дадено общество. Тѣ влияятъ върху производството и разпредѣлението на богатата, а самитъ икономически отношения, които същия нарича икономически принципъ опредѣлятъ предимно отношенията между стопанстващитъ субекти.

Отъ друга страна влиянието на човѣшкия разумъ върху обществената икономика не се ограничава само въ кодексиране (законодателство) на правно-юридическите норми, регулиращи установените икономически отношения на хората, но и ги подхвърля на етично-историческа преценка, до колко тѣ сж обществено справедливи и исторически оправдани. И когато въ развитието на икономическия животъ, дадени правни и социални норми станатъ прѣчка за по-нататъшното развитие на обществената икономика, тѣзи преценки се превръщатъ въ обществени идеи на отричане на всичко остарѣло. Настава периода на преходъ отъ една икономическа и политическа система къмъ друга, нова система. Това сж исторически моменти на най-върховното въздействие на човѣшкия разумъ върху оформяването на обществената икономика.

Производствения начинъ на материалния животъ на хората определя сжщевременно и социалния, политически и духовенъ процесъ на живота. Тѣзи последните форми образуватъ идеологичното съдържание на самата обществена система, въ която има да се развива обществената икономика. При определена фаза на това развитие, цялата идеологична надстройка на обществения животъ става прѣчка за по-нататъшното нормално развитие на икономическия животъ и влиза въ конфликтъ съ сжщия. Отъ прогресивни фактори на икономическия животъ, тѣ се превръщатъ въ негова прѣчка. Да се разбере тенденцията на това развитие, като се разчиства пътя на нормалното развитие на обществената икономика и дори да се подпомага то и съ това се избѣгнатъ сътресения въ преминаването отъ едни остарѣли вече форми къмъ други, нови, ето това е върховната задача на човѣшкия разумъ въ историята на икономическото и социално развитие на човѣчеството.

Въздействието на човѣшкия разумъ върху дълбокитѣ промѣни на обществената икономика отъ свои страна се определя до голѣма степенъ отъ сжществуващите обстоятелства, доколко наличните исторически условия сж наръбили за това. Въ тѣзи промѣни трѣбва добре да се различаватъ тѣзи, които сж отъ материално естество и научно могатъ да се установятъ — това сж промѣнитѣ, както по-рано изтъкнахме, въ техниката и въ сръдствата за производство, отъ промѣнитѣ въ тѣй наречените идеологични елементи на обществената система — юридически, политически, религиозни, етични и др. прояви на обществото. Промѣнитѣ въ първата областъ съставляватъ историята на техническото развитие, а вторитѣ мапълватъ историята на политическото и духовно развитие на човѣчеството.

Азиатската асировавилонска, древно-античната, сръдновѣковно-феодалната и модерно-капиталистически системи сж представлявали прогресивни обществено-исторически епохи дотогава, докато тѣ сж съдържали въ себе си елементитѣ за нормално развитие на човѣшката култура и цивилизация. Щомъ обществено-икономическата система на тѣзи епохи въ тѣхното развитие е надрасвала самото това културно развитие и последното е ставало прѣчка, самата епоха е бивала отречена отъ икономическото развитие. Преминаването на една епоха въ друга се е извършвало подъ знака на голѣмитѣ отъ историческо значение конфликти между обществената икономика, която въ своето развитие винаги е изпреварвала политическото развитие и социалните и политически форми на обществения животъ въ тѣзи епохи.

Човѣшкия разумъ въ своя неспиренъ стремежъ къмъ съвършенство е дирилъ да приложи този стремежъ и върху развитието на производственитѣ форми на богатата и тѣхното разпредѣление, като и на произходящитѣ отъ това икономически и социални отношения на хората. Така, въ икономическия животъ и неговото развитие се раждатъ идеитѣ, като функция на човѣшкия разумъ, за да въздействатъ отъ своя страна върху обществената икономика, нейното оформяне и развитие. Това сж пжтищата на въздействието на човѣшкия разумъ върху законитѣ на обществената икономика. Научно синтезирано, това въздействие ние бихме нарекли: влиянието на идеологията върху икономиката. Историята на човѣчеството въ своята сжщностъ е история както на материалнитѣ отношения така и на икономическия и социаленъ рационализъмъ.

ВЛИЯНИЕТО НА ПАРИЧНАТА ОБЕЗЦЕНКА ВЪРХУ СТОПАНСКИТѢ ПРЕДПРИЯТИЯ

отъ

ПРОФ. БОЙЧО П. БОЙЧЕВЪ

Стопанскитѣ предприятия представляватъ клетки отъ организма на народното стопанство. Поради това, доброто или лошо състояние на тѣзи клетки се отразява и върху общото състояние на организма. Доброто състояние и успѣшно развитие на стопанскитѣ предприятия даватъ единъ здравъ обликъ на самото национално стопанство и увеличаватъ неговата мощъ и устойчивостъ. Поради това, ако ръководството на отдѣлнитѣ предприятия, изхождайки отъ гледна точка на личното благополучие, се стреми да създаде здрава и дееспособна стопанска единица, за да разчита на по-добри възможности въ своя личенъ животъ, то държавната властъ чрезъ редица мѣрки проявява вмѣшательство въ стопанската дейностъ на предприятията, съ цель да установи хармони въ проявлението на стопанскитѣ сили за да създаде възможното най-голъмо благополучие за всички членове на народната общностъ. Поради органическата връзка между частното и народното стопанство, най-напредъ трѣбва да очертаемъ стопанската обстановка и причинитѣ които най-вече предизвикватъ повишението на ценитѣ или паричната обезценка и особенитѣ процеси които се развиватъ въ стопанството вследствие на обезценяването. По този начинъ ще познаемъ и условията, при които стопанскитѣ предприятия ще развиватъ своята дейностъ презъ периодътъ на една парична обезценка.

Въоръженитѣ стълкновения внасятъ по-малки или по-голъми промѣни въ материалната и духовна култура на народитѣ. Тѣзи промѣни започватъ да се проявяватъ още презъ подготовката и времетраенето на войната, като продължаватъ и следъ нейното завършване. Тѣ засѣгатъ не само прѣко ангажиранитѣ въ военния конфликтъ народи, но сжщо така въ по-слаба или въ по-силна степенъ се отразяватъ и върху неучастващитѣ въ войната държави, въ зависимостъ отъ силата на материалнитѣ и духовни връзки, които сжществуватъ върху воюващитѣ и невоюващитѣ. Силата и обемътъ на промѣнитѣ въ материалния и духовенъ животъ на народитѣ, вследствие на въоръженитѣ стълкновения, зависятъ

отъ времетраенето на последните, отъ голѣмината на тѣхния териториаленъ и народностенъ обхватъ, отъ модернизирането на военните сръдства и отъ интензивността, съ която се изразходватъ материалните и духовни сили при воденето на войната. Трѣбва да отбележимъ, че условията, при които се водятъ войните се промѣнятъ основно и постоянно и то все въ едно и също направление, а именно: всѣка следваща война се провежда при една все по-съвършенна обстановка за воюване, поради което и отраженията на всѣка следваща война върху материалния и духовенъ битъ на народите сж по сжщество по-дълбоки и по-трайни. Тѣзи отражения, обаче, въ повечето случаи сж неизмѣрими и поради това не могатъ да се изразятъ въ цифри, което важи най-вече за предизвиканите промѣни въ духовния животъ на народите. Но и материалните загуби, въ широкъ смисълъ на думата, къмъ които спадатъ разходите за водене на войната, разрушенията, загубените падници и други подобни, които се отразяватъ върху стопанския животъ веднага, могатъ да се обхванатъ и установятъ само съ известно приближение, поради тѣхната сложностъ и неустановеностъ. Все пакъ намѣрените числа даватъ приблизителна представа за материалните щети, които дадена война причинява. Сравнително по-лесно и по-точно се установяватъ разходите за водене на войните, въ което отношение се наблюдава явлениято, че всѣка нова война струва значително по-сжко отъ предшестващата. Така, напримеръ, англо-бурската война въ 1898 година е струвала 10 милиона английски лири или 6600 милиона сегашни лева, френско-пруската въ 1870—71 год. е струвала 1750 милиона марки (или 57750 милиона сегашни лева) за Германия и 7856 милиона марки (или 259248 милиона сегашни лева) за Франция, а руско-японската война въ 1904/05 г. е струвала 4931 милиона марки (или 162723 милиона сегашни лева) за Русия и 4147 милиона марки (или 136851 милиона сегашни лева) за Япония. Тѣзи разходи, обаче, изглеждатъ нищожни спрямо разходите за миналата свѣтлова война, 1914/18 година, която погълна и разруши несметни материални блага. Но и тѣзи невѣроятни голѣми материални разходи въ сравнение съ разходите за предшестващите войни, отъ своя страна изглеждатъ много малки въ сравнение съ разходите за сегашния свѣтовенъ конфликтъ, който нѣма равенъ на себе си въ историята на човѣчеството. Така, само подготовката за сегашната война струва на Германия 90 милиарда марки (или 2970 милиарда сегашни лева), а дневниятъ разходи на Англия сега се изчисляватъ на около 15 милиона английски лири, или 5025 милиона лева, т. е. повече, отколкото е струвала англо-бурската война. Само тѣзи две цифри сж въ състояние да дадатъ една много обща представа за колосалния размѣръ на материалните разходи, които се правятъ отъ страна на държавите за водене на днешната война. Известни указания въ това отношение ни дава невѣроятно голѣмиятъ мащабъ, въ който непрекъснато се провеждатъ военните операции и голѣмата интензивностъ, съ която се изразходватъ материалните блага подъ напора на унищожителната статия на съвременната война. И когато тя премине въ историята, човѣчеството ще изтърпне предъ грандиозността на цифрите, които ще покажатъ размѣра на общите материални загуби, които е причинила днешната война, ако тѣзи загуби изобщо могатъ нѣкога да бждатъ установени и изчислени.

Въ реда на тѣзи мисли трѣбва съ още нѣколко думи да очертаемъ и обстановката, която съвременната война създава за развитието на на-

родното стопанство и нуждитъ, които то трѣбва да задоволява, за да характеризираме условията, при които отдѣлнитъ стопански предприятия ще проявяватъ и развиватъ своята дейность.

До сега човѣчеството не е изживѣвало една война съ такъвъ гигантски размѣръ, както настоящата. Тя е несравнима съ войнитъ отъ миналото въ всѣко отношение. Поради своя териториаленъ обсъгъ и поради ангажираниитъ въ нея милионни армии тя е единствена отъ досегашнитъ войни има правото да носи името свѣтвна война. Разпрострѣла се върху петтѣхъ континента, ангажирала живата човѣшка сила на повечето отъ народитъ, съвременната война изисква да се изразходватъ колосални материални срѣдства и по този начинъ поставя националнитъ стопанства на воюващитъ държави въ едно невиджано до сега напрежение. Всички стопански сили се поставятъ на разположение на целитъ на войната и отъ тѣхъ се изискватъ най-голѣмитъ постижения, за да могатъ най-цѣлостно и най-пълно да се задоволятъ военнитъ нужди. Съ една дума, за воденето на съвременната война се мобилизиратъ всички сили на националното стопанство, което се приспособява напълно къмъ военнитъ нужди и изисквания. А това означава, че днешната война е една тотална, цѣлостна, война. Въ връзка съ пълното провеждане на тоталната война неотдавна отъ страна на Германия се оповести вземането на решителни мѣрки въ областта на стопанството, за да се поставятъ най-пълно всички производствени сили на нацията на разположение на военнитъ изисквания, за да могатъ да се задоволяватъ колосалнитъ нужди въ връзка съ воденето на войната. Въ колко силна степенъ се поставятъ стопанскитъ сили въ зависимостъ отъ военнитъ нужди не само въ Германия, но и въ другитъ воюващи държави, показва оповестеното решение на Германия, а въ последнитъ дни и на Унгария, да се прекрати дейността на нѣкои стопански браншове, които добиватъ не толкова наложително необходими продукти, за да могатъ употребяванитъ отъ тѣхъ материали, използванитъ работни сили и производствени срѣдства, да се използватъ за по-наложителнитъ потребности на цѣлостната война. Тази нова физиономия на народното стопанство, съответствуваща на изискванията и нуждитъ на съвременната война, дава възможность на националнитъ стопански сили да развиятъ своитъ производствени възможности до крайния предѣлъ, което е тъй наложително за воденето на днешната модерна война. Последното изисква голѣма пестеливость при изразходването на всички материални блага, когато то е повече или по-малко отдалечено отъ военнитъ нужди. Следователно отъ тукъ се вижда, че днешната война е вплела въ мрежата си всички клетки и нерви на стопанството и изисква колосално напрежение на всички материални сили отъ националнитъ стопанства на воюващитъ държави.

Отъ така очертаната физиономия на съвременната война се вижда, че нейното водене е свързано съ извънредно голѣми разходи въ срѣднение съ разходите за минилитъ войни, затова и нейното влияние върху финансовото и народното стопанство на народитъ ще бѣде най-дълбоко и най-трайно. Необходимитъ парични срѣдства за покриване на военнитъ разходи, както въ миналото така и сега, всѣка държава може да получи отъ натрупани отъ по-рано резерви, отъ данъци, заеми и чрезъ издаване на парични знаци и тѣхни замѣстители, а също така може да се прибѣгне и до стокови кредити. Поради това и държавно-стопанскитъ животъ въ отдѣлнитъ страни презъ време на повечето войни и особено

през сегашната, се развива и протича под влиянието на военната конюнктура по следния начин и се характеризира със следните особености.

1. Подготовката на войната и особено нейното водене, което състояние може да се характеризира със една дума като военновременна обстановка, принуждава държавата да изразходва много повече сръдства, отколкото тя би могла да получи въ нормално време. За набавяне на тѣзи сръдства тя прибѣгва не само до значително засилва на своитѣ редовни бюджетни приходи, но изкопзува и други възможности, които стоятъ на нейно разположение. Максималната граница, до която могатъ да стигнатъ разходите на държавата безъ да предизвикатъ смущения въ нейния животъ е размѣрътъ на действителнитѣ спестявания на населението, т. е. онѣзи спестявания, които сж извънъ спестяванията необходими за издрѣжка на населението или за поддържане и разширяване на производството. Ако държавнитѣ разходи надхвърлятъ тази граница, това ще има за послѣдствие повишение на ценитѣ, поради необходимостта отъ пуцане въ обращение на нови парични сръдства за удовлетворение на военитѣ държавни нужди, а наредъ съ това и поради натрупването или изразходването на голѣми количества материални блага въ връзка съ подготовката или воденето на войната. Теоретически това е така, но въ действителностъ ценитѣ започватъ да ставатъ чувствителни преди още разходите на държавата да сж надминали максималната граница. По-значителното повишение на ценитѣ отъ своя страна предизвиква нуждата отъ увеличение на паричното обращение, т. е. пуцане въ стопанския оборотъ на нови парични знаци, защото намиращото се количество пари на пазара става вече недостатъчно за една нормална размѣна на стаянитѣ по-скжпи стоки. Увеличеното парично обращение, срещу което нѣма съответно увеличение и въ количеството на пазарнитѣ стоки, предизвиква отново покачване на ценитѣ, последното отъ своя страна поради изтъкнатитѣ причини отново налага увеличение на паричното обращение, въ резултатъ на което ценитѣ отново се покачватъ и т. н. По такъвъ начинъ се получава едно непрекъснато догонване между паричното обращение и ценитѣ, поради което се попада споредъ Густавъ Касель въ единъ омагьосанъ кръгъ, изходътъ отъ който не се вижда. Отъ тукъ се вижда, че голѣмитѣ и извънредни разходи на държавата при военновременната обстановка налагатъ пуцане въ обращение на парични знаци и се явява първопричина на посоченото надиреварване между парично обращение и цени, а отъ тукъ и на известни смущения на живота въ националното стопанство. Въ връзка съ това трѣбва да отбележимъ, че повишението на ценитѣ при отдѣлнитѣ материални блага не става въ еднаква степенъ и съ еднаква сила. При едно покачването е по голѣмо и по-бързо, при други е по-малко и по-бавно, но както при единия така и при другия случай се наблюдава извънредно голѣмо разнообразие въ степенъта и силата на повишението. Наредъ съ това, въ по-силна или по-слаба степенъ се повишаватъ и трудовитѣ и лични доходи, но голѣма частъ отъ тѣхъ оставатъ по-малко или повече назадъ отъ покачването на ценитѣ и по този начинъ заедно съ постояннитѣ голѣми и малки доходи постепенно се топятъ съ движението на ценитѣ нагоре. Въ резултатъ на повишението на ценитѣ става и едно размѣстване и преливане на доходитѣ и то къмъ онѣзи, които продаватъ по по-скжпи цени, а това предизвиква и измѣстване на продуктивнитѣ сили въ стопанството. Но поради нееднакво покачване на ценитѣ и поради нарушаване на хармонията между

тѣхъ и трудовитѣ и лични доходи, става едно по-голъмо или по-малко поскупване на живота за отдѣлнитѣ слоеве на населението. Позвишенитѣ цени изразяватъ и обезценката на паритѣ, която общо взето е толкова по-голъма, колкото по-силно е това повишение или колкото повече се увеличаватъ паричнитѣ знаци въ обращение. Въ резултатъ на това състояние на стопанството, презъ военновременната обстановка се наблюдава единъ процесъ едновременно на обогатяване и обедняване, на изгладняване и пресищане.

2. При военновременната обстановка и особено при воденето на една тотална война, производителнитѣ материални и духовни сили на народното стопанство се ориентиратъ и насочватъ изключително къмъ добиването на материални блага за нуждитѣ на войната и за нейното успѣшно водене, като произвеждането на блага за удовлетворяване на обикновенитѣ човѣшки потребности се намалява, а на такива които не сж наложително необходими и иматъ повече характеръ на луксъ, даже се и прекратява. По този начинъ добивитѣ материални блага въ връзка съ военнитѣ нужди възлизатъ на грамадни количества, а на такива които служатъ за обиковено употребление се извънредно много стеснява и ограничава. Отправянето на произведенитѣ блага преди всичко къмъ задоволяване на военновременнитѣ нужди сива твърде много частната консумация на населението, защото на пазара се чувствува недостигъ на подобни стоки. Този недостигъ се засилва още повече отъ невъзможността при военновременната обстановка да се доставятъ отъ чужбина голѣмъ брой стоки, които при нормално време сж служили на частната консумация. Ограничаването обема на благата за частно употребление може да се дължи още и на желанието да се ограничи свободното и въ неограниченъ размѣръ снабдяване съ тѣхъ отъ страна на населението, което би довело неминуемо до значително покачване на само на тѣхнитѣ цени, но и на ценитѣ на много други блага. Следствие на това ограничение голѣма частъ отъ пуснатитѣ въ обращение парични знаци остава въ населението безъ стоково пократие т. е. като свободна покупателна сила, хората разполагатъ съ по-голъмо количество пари, които при военновременната обстановка, по силата на причини отъ психологически характеръ, търсятъ пласиментъ въ свободни и несвободни за търгуване блага и по този начинъ предизвикватъ покачване на ценитѣ. Следователно, намиращата се въ населението излишна покупателна сила нарушава равновесието между паричнитѣ знаци въ обращение и наличнитѣ стоки и причинява повишение на тѣхнитѣ цени. Разбира се, че това не би станало, ако държавата е въ състояние да прибира излишната покупателна сила, излишнитѣ пари, които се намиратъ въ обращение, подъ форма на данъци, заема или подъ каквато и да било друга форма. Сжщото въздействие се получава и чрезъ увеличение размѣра на наличнитѣ стоки, но както едното, така и другото при военновременната обстановка не може да се постигне въ такъвъ размѣръ, че да се отстранятъ напълно посоченитѣ явление въ стопанския животъ презъ военно време. Следователно, тѣзи явления съпътствуватъ всѣка война и се проявяватъ по-силно или по-слабо въ зависимостъ отъ възможността на държавата да се справи съ посоченитѣ по-горе смущения въ народното стопанство.

Отъ дадената кратка характеристика за състоянието на стопанския животъ и проявитѣ въ него при една военновременна обстановка се вижда, че подготовката и воденето на всѣка война причиняватъ въ по-

силни или по-слаба степенъ обезценяване на паритѣ и повишение на ценитѣ. Последичитѣ за стопанството отъ това обезценяване не сж за пренебрѣване, ето защо отъ страна на държавитѣ въ днешно време се взематъ всички мѣрки, за да се огриничи повишението на ценитѣ въ едни поносими граници, като наредѣ съ мѣроприятіята отъ стопански характеръ се прокарватъ и такива отъ административно естество. Помалко или повече успѣшната борба, обаче, за ограничаване на паричната обезценка и за спиране на посжжпването, независимо отъ другитѣ срѣдства, които сж на разположение на държавната властъ, се намира въ зависимостъ и отъ структурата на народното стопанство и мѣрkitѣ на финансовата политика, които въ края на краищата се свеждатъ до създаване на едно нормално и по-постоянно съотношение между паричното обращение и наличнитѣ стоки. Необходимо е за тази цель да се проведе една финансова политика на постоянно събиране отъ страна на държавата на излишната покупателна сила, която презъ военновременната обстановка се набира отъ повечето пари, които държавата изразходва и следователно пуца на пазара, отъ ограничение на вноса и потрѣблението на произведенитѣ въ чужбина стоки и отъ ограничаването на производството и потрѣблението на мѣстни стоки, за да се употрѣбятъ за военни нужди. Наредѣ съ това трѣбва да се увеличи и производството на благата и то не само въ връзка съ изискванията на войната, но и на тѣзи, които се използватъ за частно употрѣбление. По този начинъ тѣзи две основни мѣроприятія, провеждани отъ страна на държавната властъ съ твърдостъ и постоянство, водятъ въ едно и сжщо направление, а именно чрезъ намаляване обема на излишната покупателна сила, отъ една страна, и чрезъ увеличаване количеството на стокитѣ въ стопанския оборотъ, отъ друга, количеството на намиращитѣ се въ обращение парични знаци и това на наличнитѣ стоки ще се поставятъ въ състояние на по-голѣмо равновесие, поради което и ценитѣ ще станатъ по-твърди и по-устойчиви. Ние не можемъ да се съмняваме въ повече или по-малко благоприятния резултатъ на подобни мѣрки отъ финансовъ и стопански характеръ, не можемъ да се съмняваме, че тѣ ще отбележатъ известни постижения къмъ гонимата цель, защото тѣзи мѣрки влизатъ въ обсега на законитѣ, които се проявяватъ и движатъ съвременното стопанство. Въ връзка съ това трѣбва да споменемъ, че проведенитѣ административни мѣрки съ цель да се смекчи или спре повишението на ценитѣ т. е. обезценката на паритѣ, могатъ да дадатъ известенъ резултатъ само при наличността на нѣкои предпоставки, които ще дадатъ възможность чрезъ административнитѣ мѣрки да се ограничи въздействието на стопанскитѣ закони, които въ този случай се проявяватъ. Резултатността на тѣзи мѣрки се обуславя отъ обществената дисциплина и отъ съзнанието на всѣки членъ отъ народностната общность, че интересътъ на личността трѣбва да отстъпи мѣсто на интереситѣ на общността, че военновременната обстановка изисква неминуемо и наложително известни жертви за смѣтка на личното благополучие и че психозата за стремежъ къмъ единъ грубъ личенъ материализъмъ нѣма мѣсто при едни сждбоносни за народитѣ събития. По отношение на приложението на мѣрkitѣ отъ административенъ характеръ е мѣродавна максимата, че и най-добритѣ закони сж лоши щомъ тѣ не се изпълняватъ.

Успѣшното провеждане на стопанскитѣ мѣрки до голѣма степенъ зависи отъ структурата на дадено национално стопанство. Безъ съмне-

ние, че богатитѣ и силно индустриализирани държави могат по-лесно и по-бързо да ограничатъ или отстранятъ повишението на ценитѣ, отколкото земеделскитѣ страни съ слабо развити производителни сили. Това се дължи на обстоятелството, че индустрията създава много по-бързо и въ много по-големо количество, както благата необходими за подготовката и воденето на войната, така и оръжия, които сж необходими за поддържане на производството и за потребление отъ населението, отколкото това могат да направятъ другитѣ стопански браншове. Разбира се, че това има за препоставка разполагане съ съответнитѣ сурови материали. Въ индустриалнитѣ държави, наредъ съ голѣмия обемъ на производството, по-висока е и производителността на труда, защото техниката на произвеждането е много усъвършенствуванa, поради използването въ най-силна степенъ на машинитѣ. Тукъ се създаватъ повече ценности не само презъ течение на войната, но още и презъ време на нейната подготовка има възможностъ да се натрупатъ такива въ голѣми количества. Поради възможността да създаватъ повече блага, богатитѣ и индустриални държави и следъ свършване на войната могат по-лесно и по-скоро да преминатъ къмъ нормаленъ стопански животъ, поради което тѣ по-бързо изживяватъ послѣдствията отъ нея и възстановяватъ своето мирновремененъ развитиe. Въ противовесъ на това, земеделскитѣ страни и съ слабо развита техника, поради скромнитѣ възможности за производство и ниската производителностъ на труда, въпреки много по-скромнитѣ нужди въ областта на употреблението, не само че не могат да натрупатъ въ по-значителенъ размѣръ блага при подготвянето на войната, но и презъ времето на нейното траене трѣбва да свиятъ значително обема на наличнитѣ пазарни стоки и да ограничатъ извънредно много потреблението, за да могат да задоволятъ военнитѣ нужди. По сжщитѣ причини тѣзи държави по-силно и по-дълго време изживяватъ послѣдствията на войната и много по-продължително време имъ е необходимо да възстановятъ стопанството си въ неговото мирновременно развитие, макаръ и отдавна да сж били прекратени разходите за непроизводителни цели, съ каквито разходи особено силно се характеризира военното време. Поради това, тѣ сж по-слаби въ борбата срещу покачването на ценитѣ, т. е. срещу паричната обезценка, поскупването.

Въз основа на изложеното до тукъ можемъ да кажемъ, че избѣгването на покачването на ценитѣ при подготовката и воденето на войната, особено при настоящата, е не само една извънредно трудна задача, но е и невъзможна. Поради това и поскупването се явява като единъ неизбеженъ спътникъ на войната, каго взетитѣ мѣрки отъ страна на държавитѣ не сж въ състояние да го премахнатъ. Въ нѣкои страни, обаче, поскупването ще се прояви по-силно, а въ други ще бжде по-ограничено. Следователно, предприетитѣ въ това отношение финансови, стопански и административни мѣрки иматъ за целъ не толкова да премахнатъ, колкото да ограничатъ неблагоприятнитѣ отражения на поскупването и да предотвратятъ едно спекулативно повишение на ценитѣ.

Отъ това следва, че дейността на стопанскитѣ предприятия при военновременната обстановка протича при ненормални условия на стопанска дейностъ и то въ най-широкъ смисълъ на това понятие и при тенденция на едно по-бързо или по-бавно повишение на ценитѣ. Нека да проследимъ какво влияние оказва това повишение върху състоянието и дейността на стопанскитѣ предприятия, съ какви мѣрки и по каквъ

начинът тъй могат да се предназначат от неговите неблагоприятни отражения и въ каква степен се оправдава тъй много разпространеното убеждение, че при това състояние на конюнктура предприятията реализират голъми печалби, а също така да уясним и критерия, който ще даде възможност да се даде на последния въпросъ положителенъ или отрицателенъ отговоръ. Преди това, обаче, трѣбва накратко да очертаямъ стопанската обстановка, при която предприятията могат да развиятъ най-благоприятна и резултатна дейностъ и то при нормални условия на рискъ отъ тяхна страна и особеностите които характеризиратъ тяхното добро състояние и успѣшно развитие.

Въ своята дейностъ всички стопански предприятия, безъ изключение, се стремятъ не само къмъ запазване, но и къмъ увеличаване на своята субстанционална, материална, сила и мощь. Критериятъ за доброто състояние и успѣшно развитие на предприятието е именно този, когато чрезъ своята дейностъ то запазва и увеличава материалната си мощь, защото номиналната сила на едно предприятие изразена въ паричната стойностъ на неговото имущество, само при известни условия и обстоятелства може да послужи за такъвъ критерій. Запазването на материалната мощь на предприятието означава, че то не обеднява, а е въ състояние да пресъздава, да възстановява съставните части на своето имущество, като увеличението на тази мощь показва, че съ собствени сили, то е въ състояние още да подобри и разшири производствения си възможности и своята дейностъ. Отъ само себе си се разбира, че когато повече предприятия могат да достигнатъ това благоприятно развитие, то съ това ще се засили и материалния потенциалъ на националното стопанство. Отъ тукъ следва, че грижите на държавата за отделните предприятия сж същевременно и грижи за народното стопанство. Че материалната мощь на предприятието е масшаба за неговото добро състояние и успѣшно развитие се вижда отъ следното, което е напълно възможно при една парична обезценка. Когато едно предприятие е продало 5000 кгр. стока, която му струва 110000 лева, за 120000 лева и съ получената сума, поради междувременното повишение на цените, може да купи само 4000 кгр. отъ същата стока, то тази сдѣлка намалява материалната мощь на предприятието, защото продаденото количество стока не може да бѣде замѣстено, макаръ и следъ продажбата номиналната му сила да се е увеличила съ 10000 лв. Следователно, печалбата отъ 10000 лв. се явява въ случай като нереална, привидна, печалба. Ако съ получената отъ продажбата сума се набавя по-голѣмо количество отъ 5000 кгр., то материалната мощь на предприятието се е увеличила и печалбата е реална въ размѣръ стойността на количествената разлика. Също така, въ случай, че дадена машина, която струва 15000 лева е била амортизирана, а новодоставена същата машина струва 25000 лева, то и въ този случай при калкулиране на амортизацията презъ отделните години не е запазена материална сила на предприятието. Въ сящото положение се намиратъ и банките, при една парична обезценка, защото реалната мощь на техните пласменти се намалява, което отчасти се компенсира съ намалението настъпило същевременно и въ техните задължения, но въ краенъ резултатъ материалната сила на собствените капитални сжщо се намалява.

Отъ тукъ е ясно, че при всички обстоятелства на дейностъ, предприятията трѣбва най-малко да запазятъ материалния си потенциалъ, за да останатъ стабилни стопански клетки въ организма на националното

стопанство. Това се постига по-лесно и по-сигурно при нормална обстановка на дейност, защото рискът който тази дейност носи за стопанският предприятия е по-лесно доловим и с по-голяма сигурност може да се предвиди при отделните случаи, което ще даде възможност да се вземат съответни мерки за неговото отстраняване или за намаляване силата на неговото проявление. При нормални условия, тъй да се каже, предприятията вървят по-сигурно и по-устойчиво и сж въ състояние на предугадват сж голяма приблизителност бъдещето очертание на стопанската конюнктура. Умъренигъ колебания въ ценитъ при нормални условия има за резултатъ благоприятно или неблагоприятно отражение върху дейността на предприятията, като посятъ печалба или загуба, но неблагоприятниятъ отражения въ повечето случаи не могатъ да бждатъ отъ решително значение за съществуването на съответниятъ предприятия. Много чести сж случаитъ, когато предприятията търпятъ загуба отъ общата си дейност, но въ по-кратко или по-дълго време се съвзематъ и реализиратъ печалби, които покриватъ претърпянитъ по-рано загуби и наново ги стабилизиратъ. Срѣщатъ се и случаи, когато загубитъ се оказватъ фатални за съществуването на предприятията, но това се случва сравнително по-рѣдко и много често се дължи на грѣшки отъ страна на ръководството. При значителни колебания въ ценитъ нагоре или надолу при мирновременна обстановка, предприятията по-силно сж изложени на състресения, защото въ такъв случай, както могатъ да се реализиратъ голями печалби, така сжщо могатъ да се реализиратъ и голями загуби, които могатъ да се окажатъ фатални за съществуването имъ.

При военновременна обстановка, или по-право при обезценяване на паритъ, предприятията, противно на господстващото схващане въ обществото, че именно тогава реализиратъ грамадни печалби и трупатъ голями богатства, сж изложени много повече на сътресения и при много по-голями трудности и усилия могатъ да запазятъ или увеличатъ своята материална мощъ и да отбележатъ въ това отношение успѣшно развитие. Трудноститъ сж толкова по-голями и рисковетъ въ връзка съ дейността на предприятията сж толкова по-опасни, колкото по-дълго време трае обезценяването, колкото по-голями сж неговитъ скокове и колкото по-голяма е неговата сила. Историята на стопанския животъ показва, че въ това отношение не съществуватъ граници. Имаме случаи на по-умѣрена обезценка на монетната единица, но има и такива, при които обезценяването е толкова голямо, че просто изглежда невѣроятно. Така, напримеръ, обезценката у насъ следъ миналата свѣтвна война бѣше 27 пѣти, докато стабилизиратъ на германската марка въ края на 1923 година стана на базата 4200 милиарда марки за единъ доларъ, което означава обезценка на марката отъ кръгло 1000 милиарда пѣти. Отъ тукъ всѣки може да направи своето заключение, че отраженията на паричната обезценка върху стопанския животъ и изобщо върху живота на общността, сж всестранни и толкова по-дълбоко и силни, колкото по-голяма е обезценката и колкото по-дълго време трае обезценяването. Последствията отъ това сж едно обедняване на всички въ връзка съ притежаването на пари, защото съ всѣки изминатъ день последнитъ губятъ отъ своята реална сила. Сжщото отражение има паричната обезценка и върху стопанскиятъ предприятия. За да стане ясно какъ при обезценяването паритъ изгубватъ реалната си сила, отъ многото примѣри въ действителността, ще посочимъ само следния. Отъ продажбата на една

фабрика въ Германия наследниците получават 800000 марки, които сж равни на кръгло 26 милиона сегашни лева и ги влагат въ една банка, за да използват лихвата като рента. Следъ обезценяване, обаче, на марката съ този влогъ въ края на 1923 година не сж могли да купятъ даже и една клечка крибритъ! По такъвъ начинъ, паричната обезценка води къмъ стояване на много състояния, като силата на стояването, разбира се, зависи отъ размѣра на обезценяването. Отъ тукъ идва въ такива случаи и стремежа у всички, които притежаватъ пари, да се освободятъ отъ тѣхъ и да ги замѣстятъ съ материални блага, които иматъ постоянна ценностъ. Но усиленото търсене на благата повишава тѣхнитѣ цени, което отъ своя страна предизвиква ново обезценяване на паритѣ.

Периодътъ на паричната обезценка се характеризира, както по отношение на отдѣлнитѣ лица, така и на предприятията, съ притежаване на много повече парични единици, съ имане на пари, но съ намаление на покупателната сила, което означава, че хората ставатъ победни. Предприятията реализиратъ голѣми обороти и разполагатъ съ значителни парични сръдства безъ това да означава всѣкога увеличение и на имущественото имъ състояние, а напротивъ въ много случаи това означава намаление на материалната имъ сила. Така, балансътъ на едно предприятие може да показва имущество на много по-голѣма стойностъ въ сравнение съ баланса отъ преди обезценката, или да посочва грамадни печалби и въпрѣки това предприятието да е станало по-бедно, защото поради стояването на паричнитѣ сръдства, авоаритѣ и вземанията, за възпроизвеждане на сжщото имущество въ състоянието му отъ преди обезценяването, сж необходими многократно повече сръдства отъ тѣзи, съ които предприятието въ момента разполага. Вѣрно е, че презъ този периодъ нѣкои натрупватъ голѣми богатства, било отдѣлни лица или предприятия, но това става по такива пжтища, които не сж позволени отъ гледна точка на обществения моралъ.

Въ връзка съ това трѣбва да отбележимъ, че обезценката на паритѣ не се отразява еднакво върху всички предприятия. Едни отъ тѣхъ сж по-устойчиви, а други не. По-голѣма устойчивостъ показватъ тѣзи предприятия, които разполагатъ повече съ постоянни сръдства, т. е. съ имущество за продължително използване, като, напимѣръ, индустриалнитѣ, транспортнитѣ и др. предприятия, защото тѣзи имущества по-дълго време запазватъ своята ценностъ поради неотчуждаемостта имъ. По-малко устойчиви сж предприятията, въ които преобладава обратното имущество, като търговскитѣ, защото продаденитѣ стоки, макаръ и временно, се замѣстватъ съ пари и вземания, които именно загубватъ реалната си сила следствие на паричната обезценка. А най-чувствителни сж банкитѣ, които пласменти и задължения се стопятъ съразмѣрно съ силата на обезценяването. Поради това, всички предприятия и особено по-малко устойчивитѣ, презъ времето на едно обезценяване на паритѣ, трѣбва да бждатъ умѣло ръководени, за да се сведатъ неблагоприятнитѣ отражения на обезценяването до възможния минимумъ. Това, обаче, е най-малко мѣродавно за банкитѣ, защото въплощението на тѣхнитѣ сръдства става предимно въ такива имуществени форми, пласменти, които непосредствено се влияятъ отъ обезценяването на паритѣ и поради това отражението му не може да бжде избѣгнато и силата му не може да

бжде намалена. Въ същото време, обаче, то се отразява благоприятно въ връзка съ дълговетъ на банката.

Въ връзка съ обезценяването на паритѣ се поставя и единъ принципаленъ въпросъ, а именно: по какъвъ начинъ и съ какви сръдства предприятията могатъ да запазятъ своята материална мощъ и да продължатъ успѣшно своята дейность и развитие. Основното начало, което трѣбва да се съблюдава тукъ е, че при всички стопански операции да е възможно най-малко възпроизвеждане на ценноститѣ. Това ще рече, напримѣръ, че стокитѣ трѣбва да се продаватъ за такава стойность, която най-малко ще даде възможность да се достави отново същото количество стока, или пъкъ пресмѣтането на суровитѣ материали въ коштуемата стойность на продукта да стане по цената, която тѣ иматъ въ деня на калкулирането, а още по-вѣрно — въ деня на продажбата. По този начинъ очуждаването на всѣка частъ отъ имуществото на предприятието ще стане по нейната замѣстима стойность. Теоретично това е така, но на практика не е възможно то да се проведе безъ празннини, защото нѣкои имуществени части не е необходимо веднага да бждатъ отново доставени и доставкитѣ въ подобни случаи се изпълняватъ въ ограниченъ размѣръ и съ закъсняване, поради което еквивалентътъ на отчужденото имущество известно време е въ форма на парични сръдства или вземания, които именно губятъ отъ реалната си сила следствие на обезценяването.

Съставнитѣ части на имуществото въ предприятията иматъ различно отношение къмъ обезценяването на паритѣ. Паричнитѣ сръдства, облигациитѣ, авоаритѣ (влоговетѣ) и вземанията по смѣтки и по полици, отразяватъ прѣко паричната обезценка и загубватъ отъ реалната си сила въ същата степенъ, въ каквата става и обезценяването. Следователно, това сж най-уязвимитѣ части отъ имуществото. Можемъ даже да кажемъ, че именно чрезъ тѣхъ обезценката на паритѣ се отразява неблагоприятно върху предприятията. Огражението на обезценяването се намалява, когато предприятията превъзплощаватъ тѣзи части въ материални имущества, които запазватъ своята ценность. Това се постига още по-добре, когато продажбитѣ ставатъ въ брой и отъ полученитѣ парични сръдства се задържа само тази частъ, която е необходима за плащанията въ близко време, а другата частъ се въплощава въ имуществени части съ постоянна ценность и намиращи се въ връзка съ дейността на предприятието. Това, обаче, не може да се осъществи напълно, защото именно презъ периода на обезценяването се чувствува оскъдица на подобни блага съ постоянна ценность.

Стокитѣ (фабрикатитѣ) представляватъ сжщо имущества съ постоянна ценность. Тѣхната продажба трѣбва да става по такава цена, която да позволява най-малко количественото замѣстване на продаденитѣ стоки. Реалната печалба отъ продажбата ще бжде въ размѣръ на купеното въ повече количество. Отъ друга страна полученитѣ парични сръдства следва да се оползотворяватъ по посочения по-горе начинъ.

Постояннитѣ сръдства, като машини, сгради, мобили и други сж още по-устойчиви на обезценяването, защото запазватъ по-дълго време субстанционалната си сила. Въ връзка съ тѣхъ се явява въпросътъ за размѣра на амортизациитѣ. Амортизацията трѣбва да възлиза на такава стойность, че да може изхабяването да се замѣсти (възпроизведе). Следо-

вателно и тукъ е мѣродавна замѣстимата стойностъ. Отъ второстепенно значение е начина, по който технически ще се изрази амортизирането.

Сжщиятъ принципъ на възпроизвеждане е мѣродавенъ и при всички останали имуществени части, защото само по такъвъ начинъ могатъ предприятия до известна степенъ да запазватъ своята материална сила.

Дълговетъ на предприятието сж въ сжщата степенъ чувствителни къмъ обезценяването както и неговитъ вземания. Въ този случай, обаче, обезценката на паритѣ е отъ полза за предприятието, защото изплащането на дълговетъ става съ по-евтини пари.

Обезценката на паритѣ оказва влияние и върху печалбитѣ. Широко разпространено е мнението, че въ такова време се реализиратъ грамадни печалби. Това убеждение, обаче, е напълно върно само по отношение на номиналната стойностъ на печалбитѣ, защо презъ време на обезценяването предприятия действително че показватъ по своитѣ книги грамадни печалби. Но тѣзи печалби въ по-големата си частъ, а може би и напълно, сж привидни. Истинска печалба предприятието ще има тогава, когато остане излишекъ следъ имущественото възпроизвеждане, за което по-горе споменахме. Тя ще възлиза и въ размѣръ на този излишекъ. Необходимо е да се направи подобно изследване на показаната отъ предприятието печалба, защото периодътъ на паричната обезценка се характеризира именно съ привидни печалби и поради това само по този начинъ може да се установи реалната печалба.

Освенъ това, паричната обезценка нарушава единството въ численитѣ величини, които отразяватъ дейността на предприятията. Съ това се нарушава и единството при счетоводното имъ отчитане и се спъва възможността да се правятъ сравнения между отдѣлнитѣ отчетни периоди и между баланситѣ, както въ едно и сжщо предприятие, така и между отдѣлнитѣ предприятия. Това се дължи на обстоятелството, че паричната единица въ която се изразяватъ всички стопански операции, въ отдѣлнитѣ моменти има нееднаква покупателна сила, нееднакво съдържание. т. е. тя не е една и сжща, освенъ по наименование. За да се постигне гореспоменатото единство, трѣбва стойностнитѣ величини да се приведатъ къмъ основната база на паричната единица. Наредъ съ това, следъ стабилизиране на валутата, необходимо е всички стойностни пера въ баланситѣ на предприятието да се редуциратъ или валоризиратъ къмъ базата на стабилизирането. Доколко това технически и практически е възможно, не можемъ тукъ да разглеждаме поради много специалния характеръ на този въпросъ и поради сжщността на настоящето изследване. Съ това, обаче, не само ще се създаде единство въ численитѣ величини и ще се даде възможностъ за сравнения въ едно и сжщо предприятие и между отдѣлнитѣ предприятия, но и последнитѣ ще бждатъ третираны като членове на народното стопанство еднакво при всички случаи.

Въ заключение на нашето изследване трѣбва да кажемъ, че обезценяването на паритѣ е пакостно не само за отдѣлната личностъ, но и за предприятията и за цѣлото народно стопанство. Силата на последицитѣ отъ това зависятъ отъ силата на обезценяването. Тѣзи последици засѣгатъ народитѣ чувствително не само въ материално, но и въ духовно отношение. Поради това, колко оправдани и наложителни изглеждатъ днесъ всички мѣрки, които отдѣлнитѣ държави взематъ, за да спратъ или намалятъ едно обезценяване на паритѣ.

ОТЪ ВОЕННОВРЕМЕННО КЪМЪ МИРНО- ВРЕМЕННО СТОПАНСТВО

отъ

ПРОФ. СТАНЧО ЧОЛАКОВЪ

1. Преминаването отъ военновременно къмъ мирновременно стопанство е сжщо тъй важна работа, както е преминаването отъ мирновременно къмъ военновременно стопанство, защото въ едина и въ другия случай се касае за нагаждане и приспособяване на цѣлата производствена и разпредѣлителна система къмъ новитѣ условия и нужди. Касае се изобщо за нова система отъ цели, срѣдства и организация. Това е, разбира се, една трудна тема, за уясняването на която трѣбва да се направятъ много опити. Единъ подобенъ опитъ е и настоящата статия, въ която сж нахвърлени само нѣкои основни въпроси.

2. Преди това, обаче, нека направя едно малко отклонение. У насъ е почти обичайно да се казва, че теоретичитѣ не били годни за практическа работа и че тѣ само теоретизирали, затова не били особено полезни за стопанската и за финансовата ни политика. Въ случая подъ теоретикъ азъ разбирамъ всѣки теоретично подготвенъ човѣкъ по дадена специалностъ. Намирамъ, че подобно схващане е напълно погрѣшно, защото въ чужбина работятъ тъкмо теоретици и сигурно тамъ работитѣ не вървятъ по-лошо отъ нашитѣ. Знаемъ, че цѣлата производствена и особено продоволствена система въ Германия бѣше скроена и подредена нѣколко години преди войната, тъй че бѣше поставена въ движение въ сжщата минута, въ която война бѣше обявена. Нѣмаше бавене, нѣмаше баткане, нѣмаше ежедневни измѣнения, отмѣнения, допълнения и т. н. Чие дѣло е една подобна система, дали на теоретичитѣ, или на практицитѣ? Данъчната система и особено заемната политика бѣха сжщо предварително проучени и обяснени. Идеята за засиленитѣ данъци особено върху военновременнитѣ доходи и за принудителнитѣ вътрешни заеми въ военно време бѣше разработена и наложена въ съзнанието на хората като една идеология още преди войната. Дали и това е дѣло на практицитѣ или на теоретичитѣ?

Причината за едно отрицателно поведение къмъ теоретичитѣ у насъ лежи по-скоро въ обществения ни темпераментъ, а не у самитѣ теоретици. Ние сме единъ народъ по-експанзивенъ, препрянъ, всѣкога търсимъ грѣшкитѣ у другитѣ, вискателни сме сврѣхъ обективнитѣ възможности и, най-после, импониратъ ни смѣлитѣ и дори груби замашки, направени често пѣти безъ изгледи за успѣхъ. На насъ, като на по-младъ народъ въ общочовѣшката култура, ни импониратъ жестикулациитѣ. А единъ теоретикъ мжно заема подобна поза и не може да обещава смѣли действия, защото му сж известни стопанскитѣ закономерности, които поставятъ граници на възможноститѣ. Затова и той е по-скроменъ въ приказкитѣ, макаръ въ много случаи да предвижда и да изпреварва събитията. Докато единъ обикновенъ практикъ, колкото и енергиченъ да е, се учи отъ самата си работа, теоретикътъ я организира предварително. Разбира се, има практики, които по своята интуиция и енергия надминаватъ много теоретици, но това сж само по-надаренитѣ личности. А има и теоретици, които или изпадатъ въ заблудение, или само умуватъ,

безъ да проявятъ воля за осъществяване на необходимитъ мѣропріятия. Така че тука не става дума нито за надаренитъ практики, нито за слабоволнитъ и бездарни теоретици.

3. Въ всѣки случай, държавното вмѣшательство, а то е особено силно въ военно време, не би могло да претендира за успѣхъ, ако не е достатъчно освѣтлено отъ теорията и отъ конкретното познаване на стопанската структура, казва проф. Perroux¹⁾. Ако и у насъ бѣше обърнато внимание на това, което нѣкои теоретици писаха относително военно-стопанскитъ условия, нужди и задачи още преди избухването на сегашната война, сигурно много отъ затрудненията ни щѣха да бждатъ избѣгнати още отъ самото начало, а други щѣха да бждатъ преодоляни по-леко. Така напримѣръ, нека ми бжде извинена тази нескромность, и азъ бѣхъ писалъ още въ началото на 1938 год. въ статията „Политика за финансиране на войната“ (въ списание на Българското икономическо дружество, 1938 год., кн. 4), че всѣка война създава размѣствания въ производството, въ продоволствието, въ паричното сбрѣщение, въ ценитъ и т. н., поради което трѣбва да бждатъ поставени въ действие опредѣлени мѣрки, които като задоволяватъ нуждитъ на войната, същевременно да отстранятъ или поне да смекчатъ тежкитъ смущения и сътресения както въ производството, тъй и въ продоволствието, а сжщо и въ финансирането на голѣмитъ държавни нужди, щомъ като настѣпи войната. Пакъ тамъ обосновахъ сжчината на принудителнитъ заеми и на данѣцитъ презъ военновременната стопанска конюнктура, като защитихъ и тѣхното приложение, макаръ че тогѣва почти всички хора се обявиха противъ тѣзи идеи. Сега вече ги прилагаме, но очевидно, щѣше да бжде много по-добре, ако тѣ бѣха наложени като идеология за военното стопанство още отъ тогава.

4. Смятамъ, че е време да се сложи на обществено обсъждане, както е вече въ чужбина, и въпроса за преминаването отъ военновременно къмъ мирновременно стопанство, колкото и труденъ да е този въпросъ и колкото и рисковани отъ научно гледище да сж разсжжденията около него. Ако ние преминахме мудно и съ напипване отъ мирновременно къмъ военновременно стопанство, не бива отъ тукъ нататкъ да допускаме такива действия, които биха скжсали мостоветъ къмъ мирновременното стопанство. Право да засягамъ този въпросъ ми дава и обстоятелството, че още когато съмъ писалъ горесцитираната статия, съмъ го ималъ предвидъ, както личи отъ следната извадка. „Военнитъ операции“ и изобщо „военното стопанство“ изискватъ пари и то много повече, отколкото въ мирно време. Но самото събиране на пари подъ формата на данѣци, заеми и т. н. оказва влияние върху разпредѣлението на доходитъ и на продуктивнитъ сили. Тъкмо за това задачата на финансовата политика е сложна: тя трѣбва да намира и събира необходимитъ за държавата пари по таквъ начинъ, че като задоволява голѣмитъ военни нужди, същевременно да не противоречи, а дето е възможно и да сътрудничи на идеята за целесъобразното и рационално подреждане и нареждане на производството и на разпредѣлението. И то не само отъ гледище на времето, докато войната ще трае. Разпредѣлението на продуктивнитъ сили трѣбва да бжде запазено въ такова съотношение, че да задоволява военнитъ и цивилнитъ нужди на военното време, но да не се отдѣля и отъ

¹⁾ Prof. François Perroux, Cours d'économie politique, p. 203.

онова положение, което по наша преценка, би било най-изгодно за следващото „мирно време“. Само така ще се осъществи единъ плавеиъ и гладкъ преходъ отъ военено къмъ мирновременно стопанство, безъ да се стига до голъми жертви при „приспособяването на нъщата“ къмъ условията и нуждитъ на „мирното време“. Само по този начинъ биха се почувствували облагитъ отъ единъ евентуално победоносенъ край на войната; сжщо само по този начинъ нещастieto при една евентуално злополучна война би било понесено съ сравнително по-малки жертви“¹⁾

Следователно, оправдано е отъ сега да се позамислимъ за преминаването ни отъ военновременно къмъ мирновременно стопанство и отъ сега да подготвяме почвата, колкото и мъчно обозрима да е тази работа и колкото и въроятни да сж непълногитъ, защото тъзи работи не ставатъ на единъ пътъ и съ ръзко пречупване. Както се знае, стопанската дейностъ на хората протича при дадена обществена, културна и техническа обстановка, съ нейнитъ масови психични, културни и др. условия, затова тя се развива подъ знака на една закономърна приемственостъ. Познаването на тази закономърностъ ни дава основания да предполагаме едни резултати, когато сж на лице дадени обстоятелства, или пъкъ да създаваме известни обстоятелства, като условия, когато се стремимъ къмъ опредълени резултати.

Отъ тука, обаче, не бива да се извади заключението, че картината на бъдещето стопанство може да бжде точно нарисувана. Тя може да бжде само предполагагана съ голъма въроятностъ по пътя на стопанската логика. Както генералниятъ щабъ не може точно да предвиди всичкитъ евентуалности на войната и не може точно да знае силитъ и възможноститъ на противника, но въпръки това си изработва оперативенъ планъ за целитъ и срѣдствата на военнитъ действия и върви по линиитъ на този планъ къмъ крайната си поставена цель, тъй трѣбва да си подберемъ срѣдствата къмъ дадени стопански цели и да поставимъ еднитъ и другитъ въ връзката на една планова система, макаръ че общата картина на бъдещето стопанско устройство да не ни е толкова ясна и категорична. Оспорването на нѣкои подробности отъ общата картина не ще рече, че изобщо е по-добре да се върви по пътя на случайноститъ и прецедентитъ, отколкото да се върви по основнитъ линии на една система. Независимо отъ това, когато човѣкъ си е далъ трудъ и усилия да разработи една система отъ цели и действия въ зависимостъ отъ направения разборъ на дадени, настоящи и бъдещи условия, сигурно много по-леко и по-резултатно ще се справи съ едно друго стечение на обстоятелствата, отколкото този, който никога не се е занимавалъ съ идеята за една каква да е система въобще.

Проблемата се разрешава толкова по-леко, колкото по-опростотворено е стопанството. Колкото стопанскиятъ животъ е по-сложенъ, по-малко натураленъ, толкова по-подвижни сж различнитъ му форми, толкова по-сериозна и по-отговорна е ролята на единъ стопановецъ.

5. Когато се разсжда за стопанството, сегашно или бъдещо, трѣбва да се запитае, дали то е една дейностъ изолирана сама за себе си, или е свързана съ дадено състояние на културата и нравствеността и дали отношението на хората къмъ стопанскитъ явления се изразява чрезъ едно примирение къмъ фактитъ, като че тѣ сж дѣло на съдбата

¹⁾ Проф. Станчо Чолаковъ, Политиката за финансиране на войната, въ Списание на българското икономическо дружество, 1938 год. кн. 4.

или на Бога, или пъкъ това отношение се изразява чрез една критика на общественото-стопанския механизъм за печеленето и за разпредѣлението на доходитѣ, кждето не се признава никакво мѣсто на сждбата или на божеството. Въ зависимостъ отъ възприемането на едното или на другото схващане, се отива къмъ едно или къмъ друго разрешение на горната задача. Либералната теория схващаше стопанството само за себе си и го преценяваше само за себе си, безъ привличане въ смѣтката на каквито и да било морални и други съображения. Въ такъвъ случай и бждещето стопанство би останало чисто егостично. Тогава преминаването къмъ мирновременното стопанство би станало чрезъ отпушването на всички ограничителни, контролни и регулативни бентове, които сега държавата е поставила за уреждане на производството, продоволствието, ценитѣ и т. н. Когото вълнитѣ залѣятъ, ще се удави, който остане живъ, ще се занимава съ стопанство. Така и ще си продължава.

Вѣро е, че като изключва Бога, либералната теория обясняваше цѣлата система на производство и размѣна чрезъ личнитѣ способности и чрезъ личната енергия на хората, вѣрно е сжщо, че тѣзи лични качества играятъ голѣма роля, обаче, не сж единственитѣ фактори въ разпредѣлението на стопанскитѣ сили, нито пъкъ стопанството е една независима дейность отъ общата културна срѣда и откъсната отъ господствуващия моралъ. „Стопанството е единъ механизъмъ, създаденъ отъ човѣка за обслужване на нѣкои отъ неговитѣ нужди; то трѣбва, естествено, на първо мѣсто да изпълни коректно своето предназначение, но безъ да наранява другитѣ прояви и наклоности на човѣка, напримѣръ, не да разрушава естествения човѣшки общности“¹⁾. Известно е, че човѣкътъ е едно много сложно и преплетено съчетание отъ чувства, настроения, цели, желания, интереси и действия. Въ лабиринта на тази многостранна и многоцвѣтна смѣсница отъ вътрешни преживявания и действия се очертаватъ дветѣ основни области на проявления на човѣшката личность, именно духовната и материалната (стопанската). Казва се, че духовнитѣ прояви сж свързани съ идеята за възвишеното, за етичното, за красивото и за хубавото — това е стремекътъ къмъ духовно свършенство на човѣшката личность — а материалнитѣ прояви сж свързани съ идеята да се приспособятъ външнитѣ физически и химически сили за материалната издрѣжка на човѣка и на близкитѣ му, по пътя къмъ все по-голѣмо благополучие. Въ сжщностъ, обаче, духовната и материалната дейность сж две области на човѣшкото проявление само умозрително мислими една отъ друга откъснати. Въ действителностъ, тѣ сж въ постоянни преливания и взаимни влияния. Както не можемъ да си представимъ единъ човѣкъ само съ духовни интереси и прояви, тъй не можемъ да си представимъ и единъ само стопански човѣкъ. Духовната култура дава смисълъ и идея на стопанската, а стопанската дейность е основата на духовния животъ. Стопанство и култура вървятъ заедно.

Днесъ е вече ясно, че стопанството не се развива автоматично, по силата на свои естествени закони, защото човѣкътъ, съ своитѣ чувства, наклоности и желания, е единъ активенъ факторъ. Стопанскитѣ процеси не носятъ естествения и необходимъ характеръ на физическитѣ явления. По тази причина намѣсата на държавата се явява неизбѣжна за запазването на общочовѣшкитѣ хуманитарни отношения между хората въ

¹⁾ Вижъ L'économie sans abondans, p. 8.

обществото като упражнява едно видоизмѣненіе на играта между търсенето и предлагането, като въздействува върху насочването на капиталътъ къмъ спестявания или къмъ консумация, като влияе за повишението или за понижението на ценитѣ и на лихвитѣ и т. н. Този общественочовѣшки характеръ на стопанството се изразява чрезъ тритѣ основни проблеми, които сж били и ще си останатъ основни: първо, производството на услуги и блага за задоволяване на човѣшкитѣ потребности, второ разпредѣлението на богатата въ духа на възможната най-голѣма социална справедливостъ, както тя се схваща за времето си и, трето, равновесіе между търсенето и предлагането, което предопредѣля устойчивостта на стопанскитѣ и социални отношения между хората. Разрешението на тѣзи проблеми ще си остане основната задача и на бъдещето стопанство, само че ще се подчертаятъ едни или други цели или други отенѣки въ зависимостъ отъ господстващитѣ схващания за отношенията между хората и ролята на държавата.

6. Сборътъ отъ действията на държавата за застъпване и защита на обществения интересъ представлява, както се знае, нейната политика. Тѣзи действия могатъ да се проявятъ въ различни области, като напримѣръ, въ религиозна, стопанска, финансова и т. н. политика, като презъ различнитѣ исторически времена сж преобладавали едни или други политически действия. Така напримѣръ, въ началното сръдновѣковіе религиозната политика е била всичко, безъ нито сѣнка отъ стопанска политика, по-късно идва просвѣтната политика, презъ време на индустриализирането на свѣта идва социалната политика и т. н.

Общото съдържание на държавната политика и нейния общъ характеръ зависятъ отъ исторически мѣняващото се отношение между тритѣ основни елементи на държавата, именно: територията, народътъ и суверенитетътъ. Територията е единъ статиченъ елементъ, обаче, народътъ и суверенитетътъ сж динамични елементи и сж всѣкога въ взаимодействие по между си. Колкото по-просвѣтени и по-културни ставатъ хората, толкова и тѣхнитѣ лични интереси се разнообразяватъ и се отдалечаватъ едни отъ други, така че се образуватъ по-ясно очертавани съсловия, политически, религиозни, културни, класови и други групи. Ако нѣкоя отъ тѣзи групи използва държавната властъ за себе си, суверенитетътъ на последната е вече компрометиранъ, а колкото по-силно отслабва суверенитетътъ на държавата, толкова по-силно сж застъпвани личнитѣ и групови интереси на управляващата група, толкова стопанскитѣ, социалнитѣ и т. н. неравенства и несправедливости ставатъ по-голѣми, защото тогава силниятъ господствува надъ слабия, богатиятъ диктува надъ бедния. Така се е създадалъ и се създава институтътъ на васализацията. Както Fustel de Goulanges заключава, социалнитѣ неравенства стояли въ обратна пропорция съ суверенитетътъ на държавата¹⁾.

Въ по-ново време прелъ държавата се изправятъ голѣми и тежки политически задачи, особено воденето на дневнитѣ войни, много отъ които при капиталистическото стопанство произхождатъ първоначално пакъ отъ групови интереси и постепенно се обособяватъ като държавни задачи. Разрешението на тѣзи задачи предполага господстващъ дър-

¹⁾ Histoire des institutions politiques de l'ancienne France, 1892, p. 583—590.

жавенъ авторитетъ, а той пъкъ се създава чрезъ действия, които задоволяватъ цѣлата смѣсница отъ социални, стопански, културни, религиозни и др. интереси на всѣка една отъ общественитѣ групи, за които по-горе бѣше думало, за да се създаде обществено съществуване. Отъ една страна държавата трѣбва да гарантира свободата на всички хора да вървятъ по пътя на своитѣ културни, стопански, религиозни и др. интереси, за да ги привърже къмъ себе си и къмъ обществото, отъ друга страна тя трѣбва да налага и своя авторитетъ за представляване и защита на солидарнитѣ обществени интереси, за да разрешава своитѣ задачи. Само по този начинъ държавната политика може да се приспособи къмъ естествено многообразието и разнообразието на частнитѣ групови настроения, желанието и интереси. По тази причина, именно, и стопанската политика неизбежно е свързана съ социални, културни и др. елементи, както сложно свързанъ е иначе единият и цѣлостенъ животъ на човѣка.

Следователно, може ли да се предполага, че днешната човѣшка култура и обществениятъ моралъ биха ни позволили да третираме човѣка само като стопански човѣкъ, само съ стопанска сѣдба, както си го мислѣха класицитѣ, тогава процеситѣ на разпредѣлението и на равновесието ще бѣдатъ оставени на стопанския автоматизъмъ, съ цѣлото му безчувствие къмъ живота на хората. Ако, обаче, ще гледаме на човѣка цѣлостно, съ неговитѣ материални и духовни пужди, съ неговитѣ чувства на симпатия и антипатия, съ неговитѣ отношения къмъ близкитѣ му и къмъ обществото, изобщо съ неговия цѣлостенъ културенъ и социаленъ животъ, а не като вещь, както и слезва да бѣде, тогава процеситѣ на разпредѣлението и на равновесието не биха могли да бѣдатъ оставени сами на себе си, споредъ либералния автоматизъмъ, а ще се подчинятъ подъ влиянието на държавата. Отъ нея ще очакваме социалното овѣстяване на стопанството, чрезъ контролиране и коригиране на стопанскитѣ действия и сили. Но тъй като човѣшката природа все пакъ не позволява пълно подчинение, защото естествено духовно качество на човѣка е да се ползува отъ свобода за индивидуализиране, за подчертаване предъ другитѣ съ своитѣ прояви и тъй като тази вътрешна духовна сила за индивидуализиране създава редица стопански закономерности, често пѣти по-силни отъ властѣта на държавата, то държавникътъ трѣбва да си изяснява до къде може да отива контролата и корективната роля на държавата, особено като се има предвидъ колко много степени на организирано стопанство има.

Тъкмо тука лежи изкуството да се управлява въ мирновременното стопанство. Трѣбва да се предостави достатѣчна свобода на хората, за да се прояви творческата имъ стопанска предприемчивостъ и да се задоволи естествениятъ нагонъ къмъ свобода, но същевременно да се упражнява такава контролна и помощна властъ, която ще осъществи общитѣ идеи на господстващата култура и на господстващата обществена етика за правото на съществуване и за правото на трудъ на всички хора, като не се позволява едно жестоко материално и духовно дислокиране на общественитѣ пластове. Впрочемъ, трѣбва да се признае, едва ли вече ще се намѣрятъ жестоки съвременници, които биха гледали безучастно и неотзивчиво на сѣдбата на беднитѣ хора и биха ги обвинявали като единствено отговорни за сѣдбата си, така че съществува вече единъ моралъ, противоположенъ на либералната стопанска идеология.

Остава да дойде държавата и да осъществи този моралъ и въ стопанския порядък¹⁾.

И така, ако либералното стопанство подчинява съдбата на хората подъ властта на по-силнитъ стопански единици и по този начинъ не само че проявява своята жестокостъ, но и само подкопава почвата подъ краката си, понеже отива къмъ оедряване и монополизиране — нѣщо, което е отричане на либералната идея — то напълно управляваното отъ държавата стопанство също лишава хората отъ естествената имъ свобода да се стремятъ къмъ най-ценното, къмъ най-полезното, къмъ най-хубавото, както сами си го разбиратъ, по пътя на който стремежъ всѣки единъ човѣкъ се индивидуализира и се подчертава предъ другитъ. Остава, значи, да се търси нѣкаква срѣдина, където личната свобода на стопанскитъ дейци се срѣща съ обществения интересъ, представляванъ отъ държавата. Мирновренното стопанство сигурно ще избѣгне едната и другата крайностъ, освенъ ако нѣщата се развиятъ не по логиката на досегашнитъ обстоятелства. Социалното оцвѣтяване на стопанството, обаче, като инструментъ на цѣлостния материаленъ и нравственъ животъ на хората, положително ще се запази, само че на едни мѣста то ще бѣде по-сгъстено, на други ще бѣде по-блѣдо, споредъ конкретнитъ исторически условия на даденъ народъ. Отъ това гледище, много отъ сега упражняванитъ вмѣшатели мѣрки на държавата сигурно ще се запазятъ и въ мирновременното стопанство, защото или сж налагани отъ самото естество на стопанството, или ще се вкоренятъ въ стопанството, други ще бждатъ видоизмѣнени и трети — премахнати.

Както е известно, капиталистичното стопанство се характеризира съ частната собственостъ на срѣдствата за производство и свободата за тѣхното използуване. Отъ тука, обаче, не може да се извади заключението, че капиталистичното стопанство е всѣкога и навсѣкжде еднакво. Напротивъ, неговитъ собствени сили, както и намѣсата на държавата създаватъ многобройни вариации на капиталистично стопанство относително приложението и използуването на срѣдствата за производство. Сигурно въ това отношение ще се отиде още по-напредъ.

Но, както и по-рано съмъ писалъ на тази тема²⁾, намѣсата на държавата не е нѣщо, което трѣбва да идва само по пътя на властолюбieto на държавниците. Логически погледнато, намѣсата на държавата въ производството и въ разпредѣлението е предизвикана отъ самото капиталистично стопанство, съ неговата частна собственостъ на срѣдствата за производство.

Преди всичко, не всѣки пътъ ценитъ при капиталистичното стопанство сж изразъ на свободната конкуренция. Въ много случаи тѣ сж инструментъ за господство. Заради ценитъ и за отстраняване последицитъ на свободната конкуренция, производителнитъ предприятия се организиратъ помежду си въ картели, трѣстове и т. н., или пъкъ се сливатъ. Въ краенъ случай тѣ се поглъщатъ едно друго. Силата на голѣмитъ предприятия, създадени по единъ или по другъ начинъ, имъ позволява вече да диктуватъ цени, които осъществяватъ едно едностранчиво разпредѣ-

¹⁾ По-голѣми подробности по този въпросъ въ моята статия „Свободно или организирано народно стопанство“, въ сп. „Економистъ“ 1942 год. кн. 3.

²⁾ Проф. Станчо Чолаковъ, „Идеята за организираното народно стопанство“, въ спис. на д-вото на завършилитъ В. Т. У-ще, 1936 г., кн. 4.

ление на доходите. Интересите на оцетените производители — конкуренти, на оцетените консуматори и на оцетените работници и чиновници ги карат да се организират срещу самата стопанска и социална система и гласната или негласната им борба би унищожила голѣма част отъ националното богатство. Ако държавата не се намѣси, тогава разгорещената класова борба би струвала много жертви, а би подкопала и основите на самата държава.

Въ такъв случай държавата или би трѣбвало да капитулира, или би трѣбвало да експроприира и организира всичко. Първото едва ли ще се допусне, а второто е свързано съ тежки сътресения, затова при нормални условия на държавата ще легне грижата да упражнява известна контрола върху производството, върху цените, върху пазара, върху довольствието и върху надниците до такава степен, до каквато се вижда необходимо за времето си.

Наистина, подобни мѣрки се упражняват и сега, то е, обаче под влиянието на военновременното напрежение, поради което тѣ сж и сравнително по-сѣстени и по-строги. Ако мирновременното стопанство върви по досегашната логика на нѣщата, то сигурно ще наложи едно разширение на частната стопанска свобода, и вѣроятно е вмѣсто единъ чистъ егатиизъмъ, да имаме нѣщо като професионална демокрация, подъ което понятие разбираме упражняването отъ държавата на общи контролни мѣрки по отдѣлните отрасли, но съ свободни движения на силите вътре въ всѣка отдѣлна отрасль, защото само свободното състезание дава възможностъ за увеличено и достъпно производство. Съ други думи, еволюцията на стопанството ще задържи въ действие намѣсата на властта и тази намѣса ще клони повече къмъ интересите на масите не само по нравствени и културни побуди, но и по държавно-политически съображения, само че производителните отрасли могат да получатъ по-голѣма свобода относително подреждането на производството си и относително калкулирането на цените, защото досегашните обстоятелства говорятъ, че свободата е необходимо условие за отиване къмъ засилено производство чрезъ рационализирането на сѣщото. Защото първата задача е да имаме производство, да имаме блага, и втората задача е правилно да разпредѣлимъ тѣзи блага.

Тъкмо по тази причина държавата ще води борба срещу ограничаваната отъ различни монополни образувания производствена свобода, и вѣроятно ще премахне системата на дѣлбите и ще смекчи системата на контролата надъ цените и на качествата, но само докогато ще бжде съвмѣстима съ обществения социаленъ и политически моралъ.

Контролата на цените ще има да играе и една друга роля, освенъ ролята за общодостъпните продажби, а именно да указва влияние и върху разпредѣлението на доходите между отдѣлните хора, за да се избѣгне концентрирането на единъ полюсъ и обедняването на другия полюсъ, защото едно подобно дислокиране би влѣзло въ противоречие съ господстващото културно-политическо нравствено правило за обществена солидарностъ.

Когато държавата разбере, че не може да осуетява нѣкои монополни образувания, сигурно ще предпочете да ги вземе въ ржката си, а сѣщо и когато разбере, че частниятъ капиталъ е изоставилъ нѣкои инициативи отъ обществена полза, сигурно ще ги осществява сама. Въ

първия и въ втория случай имаме разширение на държавните стопански инвестиции.

Въпросът за обществените стопански инвестиции е твърде интересен, но теорията за него е сравнително нова, понеже едва въ по-ново време логиката на стопанството изтъква нуждата от подобни инвестиции съ всичката им настойчивост. Напоследък по този въпрос сж работили нѣколко автори и идватъ до заключението, че публичните инвестиции сж една естествена необходимостъ на днешното стопанство. Тѣкмо затова слагането на този въпросъ предъ българската общественостъ въ всичката му широта би било една полезна работа, но това може да стане другъ пътъ, понеже въ тази малка статия сж поставени само основните положения. Все пакъ, за да се илюстрира важноста на тази проблема и особено за илюстрация на логическото единство между обществените инвестиции, извършвани, както се знае, отъ финансовото стопанство, и стопанската конюнктура, която, както и това се знае, представлява живите стопански явления, ще възпроизведе само основната идея на стопанския авторитетъ отъ ранга на Prof. J. M. Keynes. Този авторъ извежда теорията на обществените инвестиции изъ своята теория за цикличните стопански движения. Споредъ него наличността на единъ излишекъ на спестяванията надъ инвестициите е предвестникъ и причинителъ на депресия, а надвишаването на инвестициите надъ спестяванията характеризира стопанския подъемъ. Обществените инвестиции иматъ за целъ тѣкмо да създаватъ условията за стопанския подъемъ. Prof. Keynes смѣта, че равновесието на държавния бюджетъ не може да се възстановява чрезъ съкращаване на разходите, а напрогивъ бюджетното равновесие трѣбва да се търси по пътя на стопанския подъемъ, създаванъ, между другото, и чрезъ обществените инвестиции. Границите на обществените инвестиции ще бъдатъ опредѣлени отъ условията на момента. За мене е важното сега да подчертая, че обществените инвестиции ще бъдатъ естествено качество на мирновременното стопанство.

Дори само тѣзи мисли сж достатъчни, за да ни се подсказже и една друга характерна черта на мирновременното стопанство, а тя е единъ видъ контролата на финансовото стопанство. Тази контролна роля ще се играе преди всичко чрезъ обема на паричното обръщение, защото отъ него зависятъ цените, а сжщо отъ него зависятъ и разходите на инвестициите, на търсенето и на спестяванията. Отъ обема на паричното обръщение и свързаното съ него движение на цените зависи и разпределението на благосъстоянието между отдѣлните лица. Вѣрно е, че финансовиятъ Министъръ разполага съ достатъчно възможности за изтегляне на излишната популателна сила било по пътя на данците, било по пътя на заемите, обаче, би било много полезно, ако винаги се сравнява разпределението на благосъстоянието между хората преди увеличението банкотно обръщение съ разпределение на благосъстоянието следъ увеличението банкотно обръщение. Ако има нѣкаква разлика, следва тя да бъде преценявана отъ гледището на стопанската и социална стабилностъ, а ако нѣма разлика, тогава трѣбва да се запитаме дали не е било по-добре да не даваме възможностъ на нѣкои хора да събиратъ повече пари, щомъ като пакъ ще имъ ги отнемеме. Въ всѣки случай и този въпросъ предполага едно самостоятелно обсъждане другъ пътъ.

7. Изобщо, сигурно следвоенното мирновременно стопанство ще продължи въ скелета си предвоенното мирновременно стопанство, освенъ ако условията се промѣнятъ изъ единъ пѣтъ и коренно, но ролята на държавата ще бѣде решителна, защото културата и обществената етика ще налагатъ това. Ролята на държавата ще даде друго оцвѣтяване на стопанския животъ въ духа на културната и хуманитарна общностъ на хората. Тѣкмо последното обстоятелство ще предопредѣля обсега и характера на тази роля. Въ този случай сигурно ще се върви въ духа на Шопенхауеровия афоризъмъ за ежоветѣ: въ студенитѣ нощи ежоветѣ установявали такава дистанция помежду си, при която най-малко се бодѣли единъ другъ и най-добре се топлѣли. Съ други думи, обществената властъ ще приближава хората да се топлятъ единъ другъ, но ще позволи дистанция и за личната имъ свобода, която въ сжщностъ изразява самия човѣшки животъ. Ето това отношение на държавата къмъ хората се диктува отъ досегашната приемствена логичностъ на стопанскитѣ явления и сигурно ще се търсятъ и ще се намѣрятъ най-подходящитѣ форми за осжществяване при общото правило, че свободата не означава право да се нарушаватъ законитѣ и нравственитѣ начала. Както стопанството е срѣдство за установяване на общочовѣшкитѣ хуманитарни и нравствени отношения между хората, тѣй и самата държава следва да се приспособи къмъ сжщитѣ хуманитарни и нравствени изисквания. Техническитѣ форми за целта сигурно ще бждатъ намѣрени веднага щомъ като се приключи военното напрежение.

Въ зависимостъ отъ преценката за най-вѣроятното общо стопанско устройство изпѣкватъ и ставно конкретни по-близки и по-далечни стопански цели. По-далечнитѣ цели се отнасятъ до отношението на лицата и на държавата къмъ прилагането и използването на срѣдствата за производство и свързаното съ него отношение къмъ разпредѣлението и използването на доходитѣ, а по-близкитѣ цели се отнасятъ до съвземање на производството, уреждането на транспорта и въобще до възстановяването на цѣлия технически производственъ и транспортенъ апаратъ, а сжщо и задоволяването на много социални нужди, което пѣкъ ще изисква съответно подреждане както на разходната тѣй и на данѣчната политика.

Международнитѣ стопански отношения ще зависятъ отъ начина, по който ще се ликвидира днешния свѣтовенъ политически конфликтъ.

ХЛАДИЛНОТО ДѢЛО ВЪ УСЛУГА НА НАРОДНОТО СТОПАНСТВО

отъ

Д-РЪ ХР. МЖДРОВЪ

Практическото и масово оползотворяване на изкуствения студъ и ледъ у насъ е още въ началото на своето развитие. Едва презъ последнитѣ 8—10 години се забелязва едно значително увеличение на хладилната мрежа, въ резултатъ на проявени усилия отъ страна на държавата, общинитѣ и частната инициатива. Особено голѣмъ тласъкъ въ развитието на хладилното дѣло у насъ ще се даде съ реализирането на предстоя-

щата глобална сделка с Германия, чрез която ще се доставят значителен брой хладилни инсталации, които ще бъдат използвани почти изключително за системното и планово организиране на редъ обществени хладилници въ страната.

Развитие на хладилното дѣло у насъ. Употрѣбата на естествения снѣгъ и ледъ при съхранението и изстудяването на хранителнитѣ продукти и напитки датира въ страната още отъ незапомнени времена. Охлаждането на напитки и хранителни продукти е масово практикувано още отъ времето на римлянитѣ. Не по-малко е било приложението на снѣга и леда въ кулинарното изкуство на турскитѣ паши и бейове. Нашето население сѣщо така отъ дълго време употребява за охлаждане естествениятъ снѣгъ и ледъ, като това се прилага особено често по отношение охлаждането на напиткитѣ.

Приложението на изкуствения студъ у насъ се яви сравнително късно. Началото на това сложиха пивоварнитѣ, а по-късно бонбоненитѣ фабрики. Още преди 40 години пивоварнитѣ фабрики въ страната се снабдиха съ хладилни инсталации за производство на изкуственъ ледъ, който употребяваха за собствени нужди. По-късно се инсталираха за сѣщата целъ и хладилни инсталации въ по-големитѣ бонбонени и шоколадени фабрики.

Производството на изкуственъ ледъ за обществена употребѣ у насъ се организира едва презъ 1911 година, съ довършване строежа на общинскитѣ хали въ столицата. Тогава бѣха създадени и първитѣ хладилни камери за охлаждане на месо и други съестни продукти, намиращи се въ халитѣ.

Четири години следъ голѣмата война, фирмата Черноземски и Корладиновъ, Пловдивъ, приспособи електропроизводното си предприятие въ предприятие за хладилна индустрия. Постепенно изникнаха и редъ частни и обществени инициативи въ София, Бургасъ, Свиленградъ, Левски, Пазарджикъ, Ямболъ, Варна, Плъвентъ, Русе, Хасково и др.. По такъвъ начинъ страната се слоби съ множество инсталации, както за производство на различни видове изкуственъ ледъ, така и за машинно охлаждане на помѣщенията, въ които се съхраняватъ лесно разваляими хранителни продукти.

Производството на изкуственъ ледъ у насъ се изразява преди всичко съ производството на обикновенъ матовъ ледъ, а по-малко съ производството на кристаленъ ледъ и сухъ ледъ (втвърдена въглена киселина). Изкуствениятъ ледъ има особено голѣмо приложение при охлаждането на хладилнитѣ вагони, обикновенитѣ хладилни шкафове, при съхранението и транспорта на рибата и други хранителни продукти, както и при охлаждането на всевъзможнитѣ видове напитки.

Машинното охлаждане на помѣщения за съхраняване на съестни продукти добива все по-голѣмо разпространение. У насъ е намѣрило приложение предимно краткотрайното запазване на хранителнитѣ продукти, чрезъ т. н. охлаждане. Хладилнитѣ помѣщения, въ които се извършва охлаждането и лагирането на продуктитѣ, иматъ обикновено температура между 2—5° надъ нулата. Тази температура се достига по следния начинъ: 1) Чрезъ ограждане хладилнитѣ помѣщения съ подходящи изолационни материали (коркъ и др.); и 2) Чрезъ понижаване температурата въ хладилнитѣ помѣщения посрѣдствомъ специални хладилни инсталации.

Изкуственият студъ се добива чрезъ бързото изпаряване на втечени газове, като амонякъ, въглероденъ двуокисъ, сѣренъ двуокисъ и др. Превеждането на студа отъ хладилнитѣ машини въ хладилнитѣ помѣщения се извършва посредствомъ отправяне на предзарително изстудения въздухъ или соловъ разтворъ въ предхладилнитѣ и хладилни помѣщения.

Въ началото на 1942 година страната разполагаше съ хладилни помѣщения съ обща охладилна площъ отъ около 31000 кв. метра и обща хладопроизводителна мощностъ отъ 6500000 киловатъ часа.

Машинното замразяване на помѣщения за съхраняване на съестни продукти у насъ доби разпространение едва въ последнитѣ години. Сжщността на съхранението на продуктитѣ чрезъ замразяване се състои въ понижението на температурата на продуктитѣ подъ точката на замразяването на тѣхнитѣ сокове.

У насъ сж застъпени и двата способа на съхранение продуктитѣ чрезъ замразяване: обикновено замразяване (-6° до -10° C) и дълбоко замръзване (подъ минусъ 20° C). Докато първиятъ способъ намира широко приложение при дълготрайното съхранение на почти всички видове съестни продукти, а най-вече на тия отъ животински произходъ, вториятъ способъ презъ последнитѣ години дава възможностъ за масово и безупрѣчно съхранение на голѣми количества зеленчуци, плодове, плодови пулпове, както и за брикетирание на месо (бутове, филета и пр.).

Въ началото на 1942 година страната разполагаше съ помѣщения за съхранение на съестни продукти чрезъ замразяване съ обща площъ около 3800 кв. метра. Въ строежъ сж, обаче, нови помѣщения, чрезъ които въ скоро време общата площъ на помѣщенията ще може да достигне 5000 кв. метра.

Обективността налага да се признае, че по-голѣмата частъ отъ стореното до сега въ строежа на помѣщения за съхраняване хранителнитѣ продукти въ замразено състояние се направи отъ частната инициатива, а най-вече отъ пловдивската фирма Корладиновъ & Черноземски. Последната фирма има и голѣмата заслуга, че първа у насъ въведе и масовото съхранение на плодоветѣ, зеленчуцитѣ и пулповетѣ чрезъ дълбоко замразяване, единъ новъ и съ голѣмо бѣдеще способъ, не само за България и Балканитѣ, но и за Европа. Въобще инициативитѣ на държавата и общинитѣ въ строежа на хладилни камери за замразяване на хранителни продукти и на антрепозити за съхранение на замразенитѣ продукти сж още въ своето начало. Едва презъ миналата година се сложи началото на единъ системевъ и плановъ строежъ на замразвателни камери и антрепозити чрезъ сръдствата на държавата и общинитѣ.

Днешно състояние. Постигнатото у насъ въ областта на хладилното дѣло е резултатъ на общитѣ усилия и инициативи на държавата, общинитѣ и частнитѣ стопани. Докато броятъ на частнитѣ хладилници у насъ е по-голѣмъ отъ този на общественитѣ хладилници, охладителната и замразвателна площъ на общественитѣ хладилници надвишава тази на частнитѣ. По настоящемъ страната разполага съ 3 държавни, 36 общински и 56 частни хладилници. Тия три групи хладилни инсталации се характеризиратъ чрезъ следнитѣ по-важни данни:

	Държавни	Общински	Частни
Хладопроизводна мощност	250000 к. ч.	3800000 к. ч.	11000000 к. ч.
Охладителна или замр. площ	1300 кв. м.	17100 кв. м.	16400 кв. м.
Обща стойност	30000000 лв.	180000000 лв.	240000000 лв.

Общата стойност на инвестирания капитал въ частнитъ и обществени хладилни предприятия надминава 450 милиона лева.

Нуждитъ на хадилния превозъ налагатъ увеличение броя на хладилнитъ вагони и създаването на паркъ отъ хладилни автомобили, особено необходими за бѣломорския риболовъ. Силно развиващата се напоследъкъ мрежа отъ нисталации и антрепозити за съхранение на хранителнитъ продукти чрезъ замразяване налага доставянето и на нарочни вагони съ машинно охлаждане и замразяване, при които могатъ да бъдатъ достигнати температури и подъ нулата. За сега такива вагони у насъ се заематъ отъ чуждестранни фирми, и то изключително за нуждитъ на експортната ни търговия.

Предстоящи стопански задачи. Хладилното дѣло у насъ премина вече презъ юношеския си периодъ и навлѣзе въ зрѣла възраст. Поради всичко това, хладилното дѣло има тепърва да играе оная роля въ стопанския животъ на страната ни, която то следва да има. Чрезъ масовото и организирано приложение на изкуствения студъ се постигатъ редъ стопански и хигиенични задачи при производството, съхранението и търговията на почти всички хранителни продукти отъ животински и растителенъ произходъ.

Нашата страна е богата по количество и разнообразие на хранителни продукти, Голѣма частъ отъ тия продукти подлежи леко на развала, поради което значителни количества биватъ зле оползотворявани. Ежегодно народното ни стопанство губи милиарди лева отъ изгниването, развалянето или нецелесъобразното оползотворяване на редъ растителни и животински продукти.

Голѣмитъ загуби на народното стопанство отъ развала или нецелесъобразно оползотворяване на произведенитъ въ страната хранителни продукти се дължи не само на обстоятелството, че у насъ се произвеждатъ въ значителни количества лесноразвалими продукти. Друга причина за това идва отъ факта, че голѣма частъ отъ производството на хранителни продукти има сезоненъ характеръ, като произведенитъ продукти сж често пжти твърде далечъ отъ консумативенъ или транспортенъ центъръ.

По причина на сезонния характеръ на производството, огромни количества зеленчуци, плодове, риба, месо, месни продукти и др. подобни остава недостатъчно оползотворено. Съществуващитъ други начини за съхранение на тия продукти не всѣкога могатъ да намѣрятъ широко приложение. Извънъ това тия начини въ повечето случаи нѣматъ далечъ предимствата на съхранението на продуктитъ, чрезъ изкуственъ студъ,

По-главнитъ предимства на запазване хранителнитъ продукти въ охладено или замразено състояние сж следнитъ: 1) бързина, економичност и ефикасност при съхранението на продуктитъ; 2) запазване хранителността, сочността и естествения видъ на продуктитъ; 3) незначителни загуби и фири презъ време на съхраняването; и 4) възможности за удобенъ и дълготраенъ транспортъ.

По конкретно нуждитъ на страната отъ увеличаване охладителнитъ и замразвателни площи даваме чрезъ следващитъ по-долу данни, при които е и изчислена приблизителната хладилна площъ на по-важнитъ хранителни продукти:

	Охладит. площъ	Замразват. площъ	Всичко
За месо и месни продукти	14000 кв. м.	8000 кв. м.	22000 кв. м.
За млъчни прод. и мазнини	30000 кв. м.	—	30000 кв. м.
За яйца	5000 кв. м.	—	5000 кв. м.
За риба и рибни консерви	4000 кв. м.	1000 кв. м.	5000 кв. м.
За растителни продукти	15000 кв. м.	9000 кв. м.	24000 кв. м.
Всичко необходими	68000 кв. м.	18000 кв. м.	86000 кв. м.
На лице	31000 кв. м.	3800 кв. м.	34800 кв. м.

Особено голъма роля има да играятъ за въ бъдеще замразвателнитъ камери и помъщението за лагиране на месо и растителни продукти. Разширяването на хладилната мрежа въ тази насока има голъми възможности и се явява като една стопанска необходимостъ.

У насъ, както е известно, съществуватъ три сезона, когато производството на месо е значително по-голъмо отъ потребителнитъ нужди на населението. Тия сезони сж:

1) Пролътенъ сезонъ, когато става масовото оягване на овцитъ и козитъ. Голъма частъ отъ роденитъ мъжки агнета и ярета се изколватъ на $1\frac{1}{2}$ — $2\frac{1}{2}$ месечна възраст. Презъ този сезонъ могатъ да бждатъ отдълени 2—3 милиона кгр. агнешко и ярешко месо, което да бжде замразено и оползотворено по-късно.

2) Есененъ сезонъ, когато става масовото изколване на огоенитъ презъ лътото и началото на есента ялови и стари животни отъ едъръ и дребенъ рогатъ добитъкъ. Голъма частъ отъ добитото презъ месецитъ септемврий и октомврий месо отъ яловъ и старъ рогатъ добитъкъ понастоящемъ се изхажява или използва за направата на всевъзможни трайни и полутрайни месни консерви — като саздърма, пастърма и др. подобни. Презъ този сезонъ могатъ да бждатъ ежегодно отдълени 3—4 милиона кгр. говеждо, биволско, овнешко и козе месо, което да бжде замразено и оползотворено по-късно.

3) Зименъ сезонъ, когато става масовото изколване на огоенитъ възрастни свини. Презъ месецитъ ноемврий, декемврий и началото на януарий се ежегодно изколватъ у насъ 250—300000 огоени свине. Значително количество отъ добитото месо се консумира преждевременно, а друга частъ се консумира нерационално. Презъ този сезонъ могатъ да бждатъ ежегодно отдълени 2—4 милиона кгр. свинско месо, което да бжде замразено и оползотворено когато стане нужда.

При нормални години нашата страна чувствува редовенъ недостигъ на месо и месни продукти презъ месецитъ февруарий и мартъ. Често пжти, обаче, известенъ недоимъкъ отъ месо се чувствува и презъ лътнитъ месеци. Чрезъ замразяването се дава възможностъ за образуване на значителни запаси отъ месо и месни продукти, чрезъ които да бждатъ задоволявани, както сезоннитъ нужди отъ месо, така и другитъ нужди, явили се въ резултатъ на международни стълкновения, неуражни и др. причини. Чрезъ замразяването на месо и месни продукти се на-

сърдчава значително много и експортната търговия, обстоятелство, което за насъ е отъ голѣмо значение при мирнозременнитѣ стопански условия.

Докато замразяването на месо и месни продукти у насъ ще има на първо мѣсто значение за образуването на запаси, необходими за мѣстни нужди, замразяването на зеленчуци, плодове, пулпове и плодови концентрати ще се извършва преди всичко за нуждитѣ на експортната ни търговия. Въ тази насока особено голѣмо бѣдеще ще има замразяването на предварително бланширанитѣ зеленчуци, както и дълбокото замразяване на плодове и пулпове.

Частни или обществени хладилници. Отъ изложеното до тукъ е ясно, че направеното у насъ въ областта на хладотехниката е дѣло колкото на частната, толкова и на обществената инициатива. Началото на това строителство, обаче, е дадено отъ частната инициатива. И това е напълно истина, както по отношение създаването на първитѣ инсталации за охлаждане, презъ началото на настоящето столѣтие, така и по отношение строежътъ на съвременни инсталации за обикновено и дълбоко замразяване на продуктитѣ.

Частната инициатива и въ тази областъ на стопанско строителство се е очертала като по-бърза, по-дейна и по-гъвкава. Достатъчно е да се посетятъ хладилнитѣ инсталации на Гвардини-Фачинкани (Левски), на Асенъ Николовъ (Варна) или на Черноземски & Корладиновъ (Пловдивъ), за да се признаятъ заслугитѣ на частната инициатива и частния капиталъ. Естествено, частната инициатива, оставена безъ ръководството и надзорътъ на публичната власть, може да бѣде пакостна и вредна.

Обществената инициатива въ хладилното строителство у насъ е проявена както отъ общинитѣ, така и отъ държавата. Особено голѣмъ дѣлъ въ развитието на хладотехниката иматъ общинитѣ, които чрезъ общинскитѣ ветеринарни служби можаха презъ последното десетилѣтие да отбележатъ значителни постижения на комунално творчество. Построенитѣ до сега 36 общински хладилници, въ повечето случаи като съставна часть на градскитѣ хали или кланици, сѣ ценно доказателство за строителнитѣ способности на нашата градска община и указания за бѣдешитѣ възможности на сѣщата. Общинската инициатива ще може и за напредъ да бѣде единъ отъ главнитѣ фактори въ изграждането на цѣлостното българско хладилно стопанство.

Въ последно време у насъ се създава една държавна хладилна политика, ръководена отъ органитѣ на Министерството на земедѣлието и държавнитѣ имоти, Санитарно-ветеринарна дирекция. Задачитѣ на държавното ръководство въ областта на хладилното дѣло се очертаватъ все по-ясно и нарастватъ като голѣми здравно-стопански проблеми. Въ рамкитѣ на държавната хладилна политика влизатъ преди всичко следнитѣ по-главни задачи: 1) Ръководство, координация и обединение на цѣлостното хладилно производство, изразено въ инициативитѣ на частния и общественъ капиталъ. 2) Райониране на хладилницитѣ, по смисъла на чл. 237 отъ Закона за санитарно-ветеринарната служба. Чрезъ това се регулира безразборниятъ строежъ на нови хладилници и се създава редъ и система въ дейността и оползотворяването на наличнитѣ хладилни инсталации въ страната. 3) Организиране строежа на нови обществени хладилни инсталации, съ огледъ нуждитѣ на по-голѣмитѣ производителни, консумативни и износни центрове, или съ огледъ интереситѣ

на народната отбрана. 4) Развитие и организация на хладилният превоз. Строежът и поддържане на необходимия парк от хладилни параходи, вагони, автомобили, моторни лодки и контейнери. 5) Подпомагане образуването на обществени запаси от хранителни продукти за нуждите на гражданското население и войската. 6) Организиране лагеруването на хранителните продукти, предназначени за износ. 7) Ежегодно определяне тарифата на хладилните такси за частните и обществени хладилници.

Развитието и преусиляването на хладилното дѣло у насъ ще стои за въ бѣдеще въ тѣсна зависимостъ отъ дейността и инициативитѣ на държавната ни хладилна политика. Въ петгодишния планъ на Министерството на земедѣлието и държавните имоти е отдѣлено специално внимание върху изграждането на хладилното дѣло въ страната и върху създаването на цѣлостенъ планъ за хладилно строителство. Въ тази насока предстоятъ за провеждане още редъ инициативи, цѣлящи правилното и хармонично организиране на хладилната мрежа въ всички краища на страната. Предвидени сж значителни парични сръдства и се полагатъ планови условия за реализиране на опредѣленитѣ задачи.

Нека се надѣваме, че и въ тази областъ на стопанско строителство българскиятъ творчески духъ ще може да достигне до нови дѣла и постижения, каквито достигна въ областта на редъ други обществено-стопански инициативи. Направеното до сега е гаранция за бѣдещи успѣхи!

СПЕСТЯВАНЕ — СЖЩНОСТЪ И ЗНАЧЕНИЕ

отъ

ЗЛАТКО СТ. ВЕЗИРОВЪ

1. Встѣпнителни думи. Когато наблюдаваме нѣща, които стоятъ далечъ отъ насъ, тѣ ни изглеждатъ малки. И днесъ сжществуватъ хора, които смѣтатъ, че звездитѣ сж съвсемъ мѣнички, такива каквито ги виждатъ вечеръ на самия небосводъ. Тѣ и не позиратъ, че въ действителностъ това сж огромни слѣнца, или най-малко планети, като земята. Така е и съ въпроса предметъ на настоящата статия. За ония, които не го познаватъ, той е съвсемъ простъ и лесенъ: имашъ ли — ще спестявашъ, нѣмашъ ли — нѣма да спестявашъ. Това е всичко, нищо повече.

Въ следващитѣ редове ще се опитаме да посочимъ, до колко подобни твърдения иматъ своето основание. Сега обаче, трѣбва да кажемъ, че и най-дребнитѣ нѣща и въпроси могатъ да криятъ въ себе си маса проблеми и интересъ за проучване. Нима микроорганизмитѣ сж голѣми? А колко учени прекарватъ живота си въ работа надъ микроскопа съ цель да проучатъ основно живота имъ.

Но да се върнемъ къмъ нашата тема. Най-напредъ ще опредѣлимъ понятието спестяване. После ще посочимъ, какви видове спестявания има и условията за спестяване. И най-сетне ще разгледаме неговото значение, както за отдѣлния човѣкъ, така и за държавата.

2. Сжщностъ на спестяването. Първата работа, съ която ще се занимаемъ, това е да дадемъ дефиниция на понятието спестяване, да обяснимъ сжщността му. Необходимостта отъ едно точно опредѣление се налага поради обстоятелството, че отъ различни хора може да

се даде и различно съдържание на това понятие. А независимо от това, ние бихме направили методическа грѣшка, ако не посочимъ точно предмета на нашето изследване.

Що е спестяване? Коккото и ясно да изглежда понятието спестяване, често се срѣщатъ опредѣления за него съвсемъ неправилни. Ето единъ примѣръ. „Да спестяваме ще каже доброволно да се откажемъ, или отложимъ задоволяването на редъ настоящи нужди и да мислимъ за бъдещето“. Да се откажемъ, или да отложимъ да задоволимъ нѣкои наши потребности, макаръ и доброволно, това още не ще означава, че спестяваме. Ако доходитъ ни сж малки, винаги една голѣма частъ отъ нашитѣ нужди ще останатъ незадоволени. Какъвъ резултатъ ще има отъ това, ще спестимъ ли нѣщо? Може да се възрази, че въ случая условията налагатъ това. Тогава да вземемъ едно лице, чиито доходи не стигатъ за посрѣщане и на най-насъщнитѣ му нужди. Това лице, обаче, се ползува съ довѣрие и добро име и може да склучи заемъ. Но то, по нѣкакви съображения, предпочита да не склучи заемъ. То доброволно отлага задоволяването на своитѣ потребности. Ще има ли въ случая спестяване? Ще споменемъ и за беднитѣ майки, които доброволно се отказватъ отъ една частъ отъ своята храна въ полза на децата си, само последнитѣ да бждатъ сити. И тукъ нѣма спестяване, макаръ че майкитѣ оставатъ незадоволена една насъщна своя нужда, нуждата отъ храна. Въ сжщностъ, какъвъ е процента на ония, които могатъ да задоволятъ всичкитѣ си потребности? Никога човѣшкитѣ нужди не могатъ да бждатъ задоволени безъ остатѣтъ. И затова една дефиниция за спестяването, която отнася последното до отказа да не се задоволятъ известни потребности, или да се отложи задоволяването имъ, е въ основата си погрѣшна.

Тукъ има смѣсване на причина и следствие. Спестяването (причина), особено при малкитѣ доходи, винаги има за послѣствие незадоволяването на известни потребности. Но не всѣко незадоволяване на потребности води до спестяване.

Споредъ насъ спестяването е доброволно и съзнателно отдѣляне на части отъ дохода съ цель тѣ да бждатъ вложени въ производство, постройки, или най-сетне внесени въ банка, спестовна каса и др., отъ което ще бждатъ изтеглени въ единъ по-късенъ моментъ и използувани съ по-голѣмъ полезенъ ефектъ.

Тази дефиниция включва спестяването въ натура и въ пари. Тя опредѣля спестяването въобще. Понеже въ настоящата статия ще разгледаме само спестяването въ пари, налага се да дадемъ дефиниция и за него. Тя ще гласи: спестяването въ пари е отдѣляне части отъ парични доходи и влагането имъ въ банка, спестовна каса и др. съ цель внесенитѣ суми да бждатъ изтеглени отъ тамъ въ единъ по-късенъ моментъ и изразходвани съ по-голѣмъ полезенъ ефектъ.

Ако анализираме тази дефиниция ще установимъ следнитѣ елементи:

1. Спестяването е доброволно, т. е. не съществува една външна принуда, която да го налага. На лице ли е едно законно, или друго положение, което предизвиква отдѣлянето на части отъ дохода, мимо волята на лицето, тогава имаме друга категория явление. Въ този смисълъ и задължителното спестяване добива елементи, които го отличаватъ отъ истинското.

2. Думата „съзнателно“ показва наличността на едно признание, на едно убеждение, че се върши разумен акт. А това убеждение идва като резултат на едно пресмисляне, на една преценка, че по-късно спестеното ще донесе по-голяма полза. Следователно, спестяването е акт на предвидливост. То предполага някакъв план за бъдещето. Съ други думи, да спестяваш значи да мислиш за бъдещето, да имаш някаква цел, някаква идея за осъществяване. А това значи да осмисляш живота си, защото без цел, без идеи животът е празен, безсмислен.

3. Спестяването има за обект известни доходи, „отделяне части от парични доходи и влягането им в банка“. Този израз показва, че спестителът в момента на спестяването се лишава от тези доходи, осуетява задоволяването на някои свои потребности в името на бъдещето с оглед на бъдеще благополучие. Ако парит не се внасят на влог, имаме друго явление, познато в стопанската наука под името трезоризация т. е. отделяне част от парични доходи и запазването им у лицето, което е съкратило разходите си, без да се използват за каквато и да е цел. Въ България това явление е доста разпространено. Известни сж случаи на поставяне пари в възглавници и др. Доколкото трезоризацията е едно масово явление, особено в време на война, тя улеснява идването на инфлацията, понеже лишава държавата от парични средства.

4. Ако не съществува очакването, надеждата, че спестеното ще донесе по-голяма полза, то изгубва своя смисъл. Спестяването винаги е свързано с мисълта за по-голяма полза.

5. Въ този ред на мисли трябва да се запита: склонността към спестяване добродетел ли е, има ли елементи на нравственост? Доколкото спестителът цели подобрене не само на личния си живот, а и този на децата си, на другите, до толкова и спестяването е добродетел. Без наличността да се спестява с оглед добруването и на други не можем да признаем спестяването за добродетел, защото въ такъв случай и егоизма ще бъде провъзгласен за добродетел, а това е абсурдно.

Най-сетне ще посочим, че спестяването е акт противоположен на разточителството, при което липсва всякаква грижа за бъдещето.

Остава да разграничим спестяването от скъперничеството. Последното е отделяне части от доходите с една единствена цел — да се натрупат много пари, за самите пари, а не за да се използват за някаква цел.

3. Видове спестяване. Въ зависимост от обекта на спестяването, дали се спестяват блага или пари, имаме спестяване в натура и в пари. Спестяването в натура не е довело до голямо натрупване на богатства. Само благодарение на парите е станало възможно да се създадат големи спестявания. Тук трябва да подчертаем голямото значение на парите като средство за спестяване. Днес почти всички спестявания стават в форма на пари. При акционерните дружества има най-голямо натрупване на капитали. Макар, че при образуването им да се допуска апорт т. е. вноска в имоти, без вноските в пари ние не можем да си представим как би могла да се извърши тази голяма акумулация.

Ако вземемъ за критерий субекта на спестяването, ще раздѣлимъ последното на лично и обществено. Лично или частно спестяване е това, при което спестителътъ е отдѣлно физическо лице. Обществено е спестяването на разнитѣ обществени институти, организации и др. Макаръ че общественото спестяване, създаването на различни фондове, е уредно съ законни, това не значи, че то не е доброволно, а отъ тамъ да противоречи на дадената дефиниция за спестяването. Тукъ субекта на спестяването е обществото, съответнитѣ обществени институти и организации, които свободно сж решили учредяването по фондоветѣ. Следователно, въ случая нѣма външна принуда. И затова общественото отдѣляне на суми за специални цели е спестяване.

Спестяванията, споредъ източника отъ който се черпятъ срѣдствата, биватъ: а) дребни спестявания, спестявания „отъ залька“, и б) спестяване чрезъ увеличение на предприемаческата печалба.

Тукъ ще споменемъ за спора, кой начинъ на спестяване, чрезъ отдѣляне части отъ дребни доходи, или чрезъ увеличение предприемаческата печалба, е за предпочитане. Асенъ Кемилевъ поддържа мнението че държавата „трѣбва да насърждава въ по-голѣма степенъ образуването на капитали по пътя на самофинансирането (чрезъ по-голѣми предприемачески печалби), чрезъ което се постига една полезна отъ народостопанско гледище акумулация на капиталитѣ“, докато „спестяването отъ залька, макаръ и много полезно, не е въ състояние да даде при равни условия за цѣлия народъ, толкова голѣми резултати, колкото самофинансирането“. (Списание на Бѣлг. икон. д-во кн. 1/1942 г. стр. 4).

Споредъ насъ, противникитѣ на самофинансирането сигурно биха останали малко на брой, ако предприятията, въ които ще се насърждава акумулацията на капитали, станатъ обществени (кооперативни, държавни и др.).

4. Условия за спестяване. Ние установихме, че спестяването е отдѣляне на части отъ париченъ доходъ и влаганете имъ въ банка, отъ кждето ще бждатъ изтеглени по-късно за посрѣщане консумативнитѣ или производствени нужди на спестителя. Явно е отъ това, че щомъ има отдѣляне отъ дохода, първото условие за да има спестяване, е получаването на париченъ доходъ. Какво ще спестява човѣкъ, който не получава никакви доходи? — нищо.

Ако до тукъ разлика въ мненията не може да има, то разногласията веднага се явяватъ, когато се зададе въпроса: какъвъ трѣбва да бжде дохода по размѣръ за да позволи спестяване. Отговорътъ на този въпросъ не може да бжде конкретенъ, защото спестяването зависи отъ редъ причини и условия: отъ размѣра на паричнитѣ доходи, отъ потребноститѣ, които трѣбва да бждатъ задоволени съ тѣхъ, отъ това каква частъ отъ потребноститѣ ще бжде задоволена съ блага добити въ стопанството на лицето, отъ ценитѣ по които ще се купятъ блага, отъ личнитѣ качества на спестителя и др. Но все пакъ единъ общъ отговоръ е и необходимъ и възможенъ. Той ще гласи приблизително така: доходитѣ трѣбва да бждатъ такива по размѣръ, че лицето да задоволи личнитѣ си и тѣзи на семейството си потребности до степенъ отговоряща на срѣдното нормално задоволяване на потребноститѣ въ зависимостъ отъ общественото му положение, културно равнище и др. и следъ това да остане една частъ отъ дохода. Въ всѣки случай, това задоволяване

на потребностите не трябва да бъде много под средното, защото тогава вместо полза, каквато се очаква, може да се стигне до вреда: отслабване на организма, намаляване работоспособността му, заболяване и др. Във сжщност, едно отдѣляне на части отъ дохода, което цели натрупуване пари, като осуетява задоволяването на насъщни нужди, не е нищо друго, освенъ скъперничество. Отъ горното следва, че хората съ малки доходи не могатъ да спестяватъ, дори и да съзнаватъ ползата отъ спестяването. Увеличаватъ ли се доходите, растатъ и обективните условия за спестяване.

Но получаването на единъ по-значителенъ по размѣръ доходъ е само едно отъ най-важните обективни условия, но не и единственото. Има много хора съ голѣми доходи и въпреки това не спестяватъ. Когато опредѣляхме сжщността на спестяването, ние посочихме, че то е една съзнателна проява. Това ще рече, че лицето, следъ като е направило смѣтка за разните си потребности и за степенята на тяхното задоволяване съ часть отъ дохода си, то е дошло до убеждението, че ако отдѣли другата часть отъ дохода си за спестяване, ще постигне разумно. Отъ това е ясно, че спестяването зависи още отъ разбиранията на лицето, отъ неговите качества, които представляватъ субективните условия за спестяване. Тукъ ще посочимъ най-важните отъ тяхъ.

Ако спестяването е внасяне на парични доходи въ банка, то това показва, че спестяването предполага съществуването на влогоприемателни институти и на парична система т. е. на пари. Но не само това. Монетата, която е въ обръщение, трябва да има стабиленъ курсъ. Ако стабилността на монетата е нарушена, ако нейната покупателна стойност се мѣни, въ смисълъ намалява (при инфляция), тогава като естествено послѣствие се явява отслабване на желанието за спестяване. Защо? Защото, изхождайки отъ личните си интереси, всѣки ще си направи простата смѣтка, че облагата, която очаква отъ получаваната лихва, не ще покрие оная разлика въ поскъпването на живота, следователно, всѣки ще предпочете да изразходва въ непродължително време цѣлия си доходъ, безъ да чака ново поскъпване на стоките. Освенъ това, бъдещето осъществяване на една цѣль, постройка къща и др., става твърде съмнително по причина на поскъпването. Въ времена, когато има явно или скрито намаление въ покупателната сила на парите, обикновено хората се стремятъ да вложатъ парите си въ имоти, които по-слабо мѣнятъ ценността си, като недвижими имоти и др. Съ страха отъ обезценяване на лева се обяснява надпреварването презъ 1941 год. у насъ да се купуватъ къщи, или други недвижими имоти на баснословно високи цени. Въ такива моменти, за да предотвратятъ суматохата и спекулацията, правителствата забраняватъ, или ограничаватъ продажбата на имоти съ по-стабилна ценностъ. Затова и у насъ се създаде законъ, който забраняваше продажбата на недвижими имоти. По-късно този законъ бѣ измѣненъ, като забраната бѣ отмѣнена, а вместо нея опредѣлиха специални условия, при които се позволява покупко-продажбата на недвижими имоти.

За да се избѣгне желанието за спестяване, за да не се нахърнятъ интересите на спестителите и да се избѣгнатъ неминуемите сътресения въ стопанството, държавата се стреми да покрие разходите си чрезъ по-голѣмо данъчно облагане и заеми, безъ да си послужи съ най-лесния и въ сжщото време най-опасенъ начинъ за намиране на срѣдства, инфла-

цията, т. е. наводняването на пазара съ много пари, повече отколкото са необходими за стопанския живот.

Да повторимъ; обезценяването на паритъ убива желанието за спестяване. А отказа на населението да спестява говори, че доверието въ държавата е отслабнало. Подбитъ е обществения кредитъ на властта. Това само по себе си може да не означава още нищо. Но като се вземе предвидъ, че отсъствието на новъ притокъ отъ спестявания и масовото искане за теглене на влогове разстройва кредита, а държава безъ здравъ кредитъ не може да предприеме каквото и да е по-голъмо мѣроприятие целящо повдигане уровня на живота въ страната, става ясно, колко много трѣбва да се пази доверието на вложителитъ. Но на този въпросъ ще се върнемъ пакъ, когато разглеждаме значението на спестовността.

Най-сетне ние ще споменемъ за още едно условие, отъ което зависи спестяването, това е политическия моментъ: вътрешното и международно положение. Винаги една мирна обстановка ще обуславя по-голъми възможности въ правилността на известни пресмѣтания (предвиждане), по-голъми доходи, защото стопанството работи съ пълния си капацитетъ и др.

Въ време на война имаме тъкмо обратното: всѣки новъ день носи изненади. По причина на намаленото производство, стокитъ запаси се изчерпватъ, а следствие на това ценитъ се покачватъ. Всѣки предпочита да си купи, каквото му е необходимо, дори да се запаси съ това, което ще му трѣбва за следващитъ дни и месеци. Защото следъ месецъ—два или не ще намѣри потребнитъ му стоки, или пакъ ще трѣбва да плати за тѣхъ много по-високи цени. Усилията на правителствата да „заковатъ“ ценитъ не винаги даватъ желания резултатъ. Освенъ това, войната създава психоза да се живѣе день за день, безъ много грижи за бъдещето, защото, мнозина казватъ така, да си похапнемъ и пийнемъ, че не се знае утре дали ще бъдемъ живи. Въобще, несигурността убива желанието за спестяване още въ неговия зародишъ.

Не подлежи на съмнение, че презъ време на война производството намалява, намаляватъ се и доходитъ на народа. Тогава какъ да си обяснимъ увеличението на влоговетъ при една военна обстановка, която винаги е свързана съ намаление на производството и сигурността?

Да вземемъ за примѣръ България. Ние не воюваме. Отраженията на войната, обаче се чувствуватъ и у насъ. Производството не може да се развива нормално, защото липсватъ нѣкои сурови материали, които по-рано се внасяха отъ вънъ. Освенъ това, стопанството е лишено и отъ една частъ отъ активното население, която трѣбва да бди за сигурността на страната. Защо тогава въ последнитъ нѣколко години имаме едно бързо увеличение на влоговетъ? Не е ли това въ противоречие съ изказаното отъ насъ мнение, че военната обстановка съвсемъ не е благоприятна за спестовността? Още повече, като се има предвидъ и обстоятелството, че стопанството не може да работи съ пълненъ капацитетъ.

Може да се допусне, че увеличението се дължи на мѣрките, които ограничаватъ консумацията. Сумитъ, които с трѣбвало да бждатъ изразходвани, сега се отправятъ къмъ спестовнитъ институти. Подобно предположение, обаче, не намира потвърждение отъ действителността. Като проследимъ, отъ какви източници идва увеличението на влоговетъ, ще

видимъ, че то се дължи главно на нарастването на търговските влогове. Спестовните влогове отбелязватъ съвсемъ слабо увеличение.

Въ отчета си за 1941 година Б. Н. банка пише „че сръдствата освободени чрезъ изчерпване на наличнитъ запаси отъ стоки и материали допринесоха за увеличение на влоговетъ въ банкитъ и на паричното обръщение“. Въ отчета на Банка „Български кредитъ“ намираме сжщото твърдение: „съ многото излишни сръдства у търговци и индустриалци, поради изчерпване на стоковитъ запаси и мжчното набавяне на нови такива“. Така се обяснява увеличението на влоговетъ и въ популярнитъ банки. Споредъ д-ръ Ил. Палазовъ, това се потвърждава отъ факта, че срещу нарастването на влоговетъ нѣма съответно увеличение на пластичнитъ.

Освенъ това, нарастването на влоговетъ въ банкитъ и другитъ институти, които приематъ влогове, не винаги е указателъ за увеличение на спестовнитъ капитали. За да има увеличение на спестяванията курса на монетата трѣбва да остане непромѣненъ. Ако влоговетъ въ една страна сж се увеличили съ 50%, а покупателната стойностъ на монетата е спаднала сжщо съ 50%, тогава, ще има намаление, а не и увеличение на спестовнитъ капитали. Да пояснимъ съ числа: 10 милиарда влогове, увеличени 50%, даватъ 15 милиарда, 15 милиарда влогове, намалени 50% даватъ 7.5 милиарда, т. е, при едно номинално увеличение съ 50%, има намаление 25%. И затова, макаръ да има едно увеличение на влоговетъ въ воюващитъ държави, въ сжщото време, както твърди шведския професоръ Олимпъ, въ тѣхъ става унищожение, подяждане на капитала.

5. Значение на спестяването. Едно повърхностно разглеждане може да опредѣли въпроса за спестяването като съвсемъ дребенъ и засягащъ само спестителя, т. е. безъ каквото и да е обществено значение. Въ сжщность, проблемата за спестяването е толкова сложна и съ толкова голѣмо значение, че несведущия често пжти и не подозира, колко много нѣща сж свързани съ нея по единъ или другъ начинъ.

Най-напредъ трѣбва да посочимъ значението на спестяването за отдѣлния човѣкъ. Нѣколко примѣра ще ни улеснятъ.

1) Земедѣлецъ съ 50 декара земя има 4 членно семейство. Паричниятъ доходъ на този стопанинъ възлиза на 20,000 лв. Съ тази сума той трѣбва да плати данъцитъ си, да посрѣще разходитъ по домакинството си, амортизацията на земеделския инвентаръ, подържане сжщия въ състояние годенъ за работа, покупка на дрехи, обуца, разноски за лѣкуване, разноски за издръжка деца въ училище и др. Тукъ ние се абстрахираме отъ ценитъ на пазара. Въ случая тѣ не ни интересуватъ. По-точно казано, безъ значение е и самия размѣръ на паричния доходъ. Важното тукъ е да се запита: може ли земеделскиятъ стопанинъ да увеличи работната си земя, добитѣка си, или да направи нѣкакви по-голѣми подобрения въ стопанството си, ако той изразходва цѣлия си париченъ доходъ за консумативни цели, безъ да отдѣля една частъ за спестяване, или за стопанството, за производствени нужди? Отговорътъ е само единъ и то отрицателенъ. При това, трѣбва да кажемъ, че земеделецътъ, особено дребниятъ земеделецъ — стопанинъ, не може да отдѣля значителни суми на единъ пжтъ и затова непосредственото влагане на сръдства за неконсумативни цели, не винаги може да донесе чувствителна промѣна въ материалното положение на лицето. По-голѣмъ и по-сигуренъ резул-

татъ би се получило, ако дребнитъ суми се спестяватъ и следъ набиране на известна сума, да се използва за опредѣлена цель.

2) Чиновникъ съ срѣдна месечна заплата не получава никакви други доходи. Живѣе въ чужда кѣща и плаща наемъ. Той силно желае да се сдобие съ кѣща, за да се отърве отъ нерадостната участъ на бездомника. Ще може ли този чиновникъ да си купи кѣща, или да си построи такава, ако не спестява часть отъ заплата си? Сигурно не.

3) Дребно индустриално предприятие, стопанинътъ на което иска да купи нови машини за да увеличи производството и да намали коштуемата стойностъ на единица продуктъ. Ще успѣе ли той да стори това, ако една часть отъ печалбитъ не се спестяватъ за тази цель? И тукъ отговорътъ е отрицателенъ.

Може да се възрази, че съ срѣдствата получени отъ единъ заемъ земеделецътъ ще увеличи земята си, или ще направи подобрения въ стопанството си, а чиновникътъ ще си купи кѣща и индустриалецътъ ще осъществи идеята си. Това е напълно вѣрно. Но вѣрно е сѣщо така, че кредитъ, въ сѣвремения смисълъ на думата, не би имало, ако нѣмаше влогове. Отъ кѣде ще черпятъ срѣдства банкитъ, ако нѣма спестявания? И затова въ банковата теория и практика е утвѣрждено правилото: пласментната политика винаги да бѣде съобразена съ влоговетъ. Очевидно е, че безъ спестяване стопанскиятъ прогресъ би билъ чувствително по-малкъ, а животътъ на хората по-тежкъ.

Разбира се, има случаи, когато отдѣлни единици — по единъ или другъ начинъ (грабежъ, измама, спекулации, лотария, наследство и др.) успѣватъ да натрупатъ добро материално състояние. Но подобни случаи не доказватъ нищо, защото сѣ рѣдки явления, а доколкото се касае до забогатяване по непочтенъ начинъ, то не може да намѣри одобрение отъ обществения мораль. Какво би станало, ако всѣки почне по нечестенъ пѣтъ да догонва своето благополучие?

Да отидемъ по-нататкъ. Като разгледаме живота на разнитъ обществени организации и институти, ще констатираме, че за осъществяване на свои цели, тѣ сѣщо спестяватъ, набиратъ срѣдства по фондове. Която и професионална организация да вземемъ, ще видимъ, че тя има поне нѣколко фонда: „Взаимопомощъ“, „Посмъртна каса“ и др. Така е и при разнитъ дружества. Напримѣръ, кооперативнитъ сдружения иматъ своитъ резервни фондове, благотворителни фондове и др. А не намираме ли подобно нѣщо и при самоуправителнитъ тѣла, като общини, училищни настоятелства и др. И тукъ има създадени фондове, които ще позволятъ реализирането на нѣкои по-значителни мѣроприятия, при училищата „Постройка училищна сграда“, „Общъ училищенъ фондъ“ и др.; при общинитъ фондове за водоснабдяване, електрификация и др.

Най-сетне стигаме до държавата. И тя — ръководима отъ желание да създаде възможно по-лекъ животъ на народа, полага грижи за подобрене на съобщенията: строи пѣтища, мостове, ж. п. линии, строи обществени сгради — болници, санаториуми, читалища и др. Държавата създава още пансионни и други фондове пакъ съ сѣщата цель: да осигури по-носенъ животъ на населението. Не разполагаме съ данни на ръчка, за да посочимъ, колко много срѣдства се набиратъ въ тѣзи фондове и колко голѣми инициативи се осъществяватъ благодарение на тѣхъ. Нѣкои отиватъ до тамъ, че смѣтатъ, какво общественитъ фондове сѣ едно срѣдство за реформиране на стопанството. Така, напримѣръ,

секретарятъ на Националния комитетъ на българската кооперация Борисъ Ивановъ поддържа, че кооперативнитѣ фондове сж едно срѣдство за изграждане на една нова общественно-стопанска система, която ще почива на по-справедливи начала. Безъ да предписваме на тия фондове реформаторска роль, трѣбва да се съгласимъ, че общественитѣ организации и институти постѣпватъ много разумно, като отдѣлятъ частъ отъ приходитѣ си за осъществяване на нѣкои по-голямъ свои мѣропріятия, а отъ тамъ, да повдигнатъ благосъстоянието на народа. И наистина, какъ би изглеждало народното стопанство безъ общественитѣ и частни влогове въ банкитѣ? Както вече споменахме, за да се предприеме и най-малкото подобрене въ стопанството сж необходими пари, а такива не можемъ да имаме безъ спестяване. Нѣщата сж взаимно свързани: безъ спестяване нѣма кредитъ, безъ кредитъ нѣма онази голѣма стопанска дейность, която доставя на човѣчеството толкова голѣмо изобилие отъ блага.

Въ мирно време значението на спестяването е голѣмо. То довежда до увеличаване на националния капиталъ. Въ това отношение банкитѣ и другитѣ институти, които приематъ влогове играятъ роли на акумулатори. Банкитѣ сж и апарати, чрезъ които набранитѣ суми отново се отпращатъ въ народното стопанство. Къмъ 30. VI. 1942 г. влоговетѣ наблюдавани отъ Дирекцията на статистиката въ България сж: въ Б. З. К. Банка 9.1 милиарда лева или 33%, въ пенз. спестовна каса 5.8 милиарда лева или 23%, въ популярни банки 5.9 милиарда лева или 24%, въ земеделски кредитни кооперации 1 милиардъ лева или 4%, въ голѣми часни банки 3.8 милиарда лева или 11%, или всичко 25.6 милиарда лева.

За да подчертае голѣмото общественое значение на спестяването, международниятъ конгресъ на спестовнитѣ институти състоялъ се презъ 1924 г. въ Милано обяви последния денъ отъ своитѣ заседания — 31 октомврий, за международенъ денъ на спестовността. Отъ тогава всѣка година, на тази дата въ цѣлия свѣтъ се празнува денътъ на спестовността, като чрезъ сказки и др. се припомня за значението на спестяването.

Ако значението на спестяванията въ мирно време все още можеше да се оспорва, то въ време на война тѣхната роль и значение не подлежи на съмнение. Но преди да почнемъ разглеждането на този въпросъ, налага се да направимъ едно малко отклонение, като припомнимъ, какъ се финансиратъ войнитѣ.

Въ миналото е имало държави, които сж образували специални фондове за военни цели. Но на практика набранитѣ суми сж се оказвали недостатъчни и затова се прибѣгвало и до други източници. Днесъ войнитѣ се финансиратъ по три начина: съ данѣци, съ заеми и чрезъ инфлация. Споредъ проф. Ал. Цанковъ „67% отъ разходите по войната Англия покрива съ заеми, а 33% съ приходи отъ данѣци, докато Германия покрива 50% отъ разходите за войната съ заеми, а другата половина съ данѣци. Тукъ не е посочено, дали една частъ отъ военнитѣ разходи не се покриватъ чрезъ инфлация. Факта, че войната предизвика увеличение на паричнитѣ знаци въ обращение показва, че държавитѣ сж прибѣгнали и до този начинъ за набиране на срѣдства. Това твърдение се подкрепя и отъ обстоятелството, че производството, пакъ по причина на войната, е нѣмалѣло.

Сега да кажемъ по вѣколко думи за третѣ начина за финансиране на войната.

Данъците, колкото и да се увеличат, не сж достатъчни да покрият голѣмитѣ военни разходи. Въ мирно време държавнитѣ бюджети отнематъ 10 — 20 — 30% отъ националнитѣ доходи. Въ време на война този процентъ стига до 70 и повече. Естествено, тѣзи суми не се набиратъ само отъ данъци. Данъчното бreme не може да мине оня предѣлъ, когато тежобитѣ ще почнатъ да разстройватъ стопанството, защото тогава се унищожаватъ, или най-малкото намаляватъ дохода, отъ който се черпятъ самитѣ данъци. Ето защо, за посрѣщане на нарастналитѣ държавни разходи, се стига до сключване на заеми.

Заемитѣ споредъ това, отъ кждето се покрива подписката, биватъ два вида — вътрешни и външни. Въ тази война външни заеми почти нѣма. Практикуватъ се само вътрешни. Тѣзи заеми отъ своя страна се раздѣлятъ на доброволни и принудителни. Освенъ съ заеми сключвани чрезъ подписка между народа, държавата сключва заеми и отъ банцитѣ. Последнитѣ се задължаватъ да инвестиратъ известенъ процентъ отъ капиталитѣ си въ държавни ценни книжа (облигации, съкр. бонове и др.).

Б. З. К. банка въ бюлетина си бр. 1 — 2, 1942 год. на стр. 2 съобщава, че „е за отбелязване презъ 1941 год. развитието на публичния кредитъ и преди всичко финансирането на държавнитѣ ведомства като новъ факторъ въ кредитната и монетна система на страната. Презъ стопанската 1941 год. сж били заети не по-малко отъ 6.8 милиарда лева, отъ които 3.5 милиарда чрезъ публична подписка. Само Б. З. К. банка е отпуснала държавни и обществени облигационни заеми за 1.7 милиарда лв.“

Най-сетне третиятъ начинъ за финансиране на войнитѣ, това е инфлацията. Държавата наводнява пазара съ парични знаци, които нѣматъ покритие. Какъвъ е ефекта отъ пускането въ обръщение много пари безъ покритие? Въ време на война стокитѣ отъ първа необходимостъ се нормиратъ. Опредѣлятъ се и дажби. Но изобилието на пари увеличава търсенето. Отъ друга страна производството намалява, поради това, че болинството трудоспособни мъже сж мобилизирани. Като резултатъ отъ по-голѣмото търсене и изобилието на пари, покупната стойностъ на последнитѣ спада. Паритѣ се обезценяватъ. Ако преди инфлацията, примерно, съ 1000 лв. е могло да се купятъ 2 чифта обуца, то следъ наводняването пазара съ много пари, съ 1000 лв. ще може да се купи 1 чифтъ обуца. При такова увеличение на ценитѣ имаме намаление покупателната стойностъ на паритѣ въ размѣръ 50%. Въ сжщия размѣръ сж оцетени спестителитѣ, защото съ спестенитѣ пари тѣ ще кулуватъ на двойно по-високи цени. Разликата е отишла въ държавната каса. Държавата се е сдобила съ срѣдства. Безъ да проследяваме въ подробности промѣнитѣ, които инфлацията предизвиква въ народното стопанство, трѣбва да посочимъ следното: изобилието на пари подсказва и на най-невежия обезценяването имъ. А създаде ли се убеждение, че паритѣ сж обезценени, желанието да се спестява въ пари намалява, а нѣма ли спестявания, разстройва се народното стопанство, за да се дойде до положение за единъ обѣдъ да се плащатъ хиляди (сега въ Гърция около 2000 драхми).

Бараний, управителтъ на Унгарската народна банка казва, че „едно общество, което отрича спестовността и което не поема върху себе си свързанитѣ съ това жертви, хабяря собствения си стопански животъ въ инфлация“.

Ако инфлацията убива желанието за спестяване въ пари, отъ своя

страна и влоговетъ въ банкитъ, като източникъ, който доставя на държавата парични срѣдства, се явява като една спирачка, която пречи на идването на инфлацията, затова още повече като иматъ горчивия опитъ отъ миналата война, правителствата широко проагитирвагъ спестяването. Прибѣгва се до различни начини за увеличение на спестяванията. Дори спестяването се обявява за патриотиченъ дългъ. Въ Германия е въведено задължително спестяване. Въ Италия сж създадени „привилегировани“ спестявания. На спестителя е дадено право да се снабди съ опредѣлени блага. И това право е привилегировано: най-напредъ се задоволяватъ спестителитъ, а следъ това обикновенитъ купувачи. Държавата гарантира доставянето на исканата стока и то по предварително опредѣлена цена. Колкото голѣмо значение се отдава на въпроса за спестяването въ военно време е видно отъ изявленията на рѣководни фактори отъ воюващитъ държави. „Спестяването е безусловно нераздѣлна частъ отъ тоталното военно стопанство“ казва Д-ръ Функъ, министъръ на народното стопанство въ Германия. За подържане желанието за спестяване сжщиятъ, въ изявленията си направени на 29 декемврий м. год., се казва така: „Най-добриятъ стимулъ за давано право за закупване отъ сега въ бъдеще, не би могло да бжде даване на спестителя съ обещание на известни стоки, а само чрезъ увѣряване, че покупателната стойностъ на паритъ му не ще се промѣни и че следъ войната ще може по по-добъръ начинъ да бждатъ задоволени желанията на купувача по отношение качеството и на количеството, отколкото преди войната“.

Бившиятъ унгарски министъръ на финанситъ Фабини сжщо се изказва, че цѣлостната финансова политика ще трѣбва да се занимае и съ проблемата за образуване на спестовни капитали.

Тази настойчивостъ да се събиратъ спестявания е продиктувана отъ съзнанието за голѣмата роль, която тѣ играятъ, не само въ военно, а и въ мирно време. Защото страна безъ капиталови резерви попада подъ финансовото господство на чужбина. А това значи, тази страна да попадне и подъ политическо влияние.

Отъ изложеното до тукъ е видно, че въпросътъ за спестяването е стопански, защото безъ спестяване е немислимо съвременното широко кредитиране на стопанството. Този въпросъ е и финансовъ, защото държавата взема отъ спестенитъ пари за да посрѣща своитъ нарастнали нужди. Най-сетне въпросътъ за спестяването е и социаленъ, защото редица социални мѣроприятия, като постройка болници, даване пенсии и др. сж възможни само благодарение на общественото спестяване.

Преди да приключимъ ще съобщимъ мнението на американския кооператоръ Петъръ Варбасъ за знанието. Въ книгата си Кооперативна демокрация той казва, че безъ знанията на миналитъ поколѣния и най-голѣмия съвремененъ ученъ би се скиталъ въ горитъ полуголъ и малко различаващъ се отъ дивитъ зверове. Ако се приспособи горната мисль къмъ предмета на нашата статия, би могло да се каже: безъ спестяванията (въ пари и натура) на миналитъ поколѣния не би билъ възможенъ днешния голѣмъ стопански напредѣкъ, а безъ наличността на последния не можемъ да си представимъ и съвременната култура.

Ние се опитахме да дадемъ едно научно-теоретично обяснение на въпроса за спестяването. Нашето изложение не претендира да е пълно и изчерпателно. Но, ако то е успѣло да посочи сжщността на предмета и главнитъ му проблеми, неговата цель ще се смѣта изпълнена.

ГРАНИЦИТЪ НА ДЪРЖАВНОТО ЗАДЪЛЖНЯВАНЕ

отъ
К. КАМЕНОВЪ

(споредъ проф. д-ръ Ото Донеръ — Хамбургъ)

Германия направи лошъ опитъ съ държавното си задължняване презъ свѣтовната война 1914—1918 год. и онова презъ голѣмата инфлация 1919—1923 год. Задължняването на държавата е най-важната причина за инфлационното покачване на ценитѣ, което провали напълно стойността на паритѣ, унищожи безъ остатѣкъ паричнитѣ имущества и докара неизказана злина на страната.

По тоя поводъ финансовата наука засилва настойчивитѣ си предупреждения да не се правятъ прѣкомѣрни задължнявания отъ страна на държавата. Група професори препоръчва въ началото на тая война да се избѣгва създаването на пари за финансиране на войната, а да се сключватъ заеми само за нѣколко милиарди марки, като войната се финансира на практика почти изключително съ данѣци. И финансовитѣ практики бѣха пропити отъ подобни схващания. Затова бѣха направени необикновени напорежения да се посрѣщатъ военнитѣ разходи (а по-рано разходите за въоръжаването) въ възможната най-голѣма степенъ чрезъ редовни приходи. Данѣцитѣ бѣха покачени по начинъ, за който не можеше дори да се помисли преди десетина години и то не само въ Германия, но и въ другитѣ воюващи държави. Напр. данѣктъ върху приходитѣ за женеиъ съ две деца бѣ увеличенъ отъ 1938 до 1941 год. така: за годишенъ доходъ 10,000 RM въ Германия отъ 9.1 RM презъ 1938 г. на 13.7 RM въ 1941 год., въ Англия — отъ 5.5 RM презъ 1938 г., на 23.7 RM въ 1941 г., въ С. А. Щати — 0.4 RM презъ 1941 г. За годишенъ доходъ до 40,000 RM въ Германия имаше увеличение отъ 23.2 RM на 34.5 RM въ Англия — отъ 23.4 RM на 48.3 RM, въ С. А. Щати — отъ 3.4 RM на 11.6 RM. За годишенъ доходъ до 200,000 RM въ Германия имаше увеличение на данѣка отъ 40.0 RM на 55.0 RM въ Англия — отъ 43.5 RM на 75.0 RM въ С. А. Щати — отъ 17.2 RM на 40.0 RM.

Нигде, обаче, не успѣха да увеличатъ редовнитѣ приходи дори приблизително до размѣра на военнитѣ разходи. Въ Германия редовнитѣ приходи презъ 1941/42 б. година покриватъ около 47% отъ държавнитѣ нужди, въ С. А. Щати — около 45%, въ Англия — само около 43%, а въ Италия — само около 25%. Това, разбира се, е голѣмо подобрене, като се знае, че презъ миналата война Германия покриваше само 13% отъ своитѣ държавни нужди съ редовни приходи. Все пакъ по-голѣмата частъ отъ нуждитѣ на държавата се покриватъ съ кредити и затова навсѣкжде държавнитѣ дългове бързо растатъ. Така, напримѣръ, обявениятъ дългъ на Райха, който въ края на мартъ 1938 год. бѣ само около 19.5 милиарда RM, се покачва презъ априлъ 1942 год. на крѣгло 146 милиарда RM и съ това достига размѣра въ края на миналата Свѣтовна война. Въ другитѣ държави задължняването е още по-голѣмо. Въ връзка съ това развитие и съ вѣроятността да се увеличава и занапредъ все по-бързо задължняването на държавата, пореди натрапващитѣ се бюджетни дефицити, възникнатъ нѣкой грижи. Поставя се въпросъ: ще има ли държавата винаги достатъчно кредитъ, за да из-

изравнява лесно държавните си недоимъци? И другъ въпросъ: нѣма ли опредѣленъ най-високъ предѣлъ на задлъжняване на държавата, надъ който предѣлъ, както въ домакинствата и въ частните предприятия, не може изобщо да се отиде по-горе или пъкъ това може да стане съ цената на фалитъ или инфлация? И ако въ най-добрия случай нищо подобно не се случи, не ще ли стане нужда да се запази и следъ войната за неопредѣлено време системата на потрѣблението вследствие потока на пари отъ увеличаващото се задлъжняване на държавата?

1. КРЕДИТНО — ТЕХНИЧЕСКИ ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ПОЕМАНЕ ДЪЛГОВЕ

1. Мнозина си представляватъ, че снабдяването съ кредитъ става отъ единъ сждъ съ ограничено съдържание. Ако държавата разшири търсенето на кредитъ, скоро ще се изчерпи резервоара безъ остатъкъ. Тогава кредитните институти и производителните предприятия ще изпаднатъ въ парични затруднения и държавата не ще може повече да намира кредитори.

Въ действителностъ нѣма никакъвъ ограниченъ кредитенъ резервоаръ. Който получава кредитъ, получава пари срещу обещание да ги върне по-късно. Отпускане кредити отъ страна на банките не означава никакво накръняване на нѣкакъвъ париченъ фондъ, предназначенъ за военни цели; кредитътъ самъ намира паритѣ, съ които ще се задължи длъжникътъ. За да се извърши главно тоя процесъ, трѣбва да се изпълнятъ наистина опредѣлени кредитно—технически предпоставки. Най-важната е получателятъ на кредитъ да се задължи срещу издаване ликвидни ценни (кредитни) книжа. Ликвидността, обаче, не е нѣкакво свойство, което произлиза отъ същината на кредитната книга. Тая ликвидностъ се придава отъ Райхсбанкъ, щомъ като изяви готовностъ да купи тая ценна книга, да я скотира или ломбардира. Ако една ценна книга е въ тоя смисълъ приемлива за Райхсбанкъ, тогава не се прави никаква разлика за какво се иска кредита: дали за производителни или за непроизводителни цели, за краткочрочни или за дългосрочни инвестиции, за предприятия или за държавата. Простото формално признаване (квалифициране) на ценната книга отъ Райхсбанкъ дава възможностъ на кредитираната банка да получи отъ Райхсбанкъ винаги сума пари, като представя тая ценна книга. Само когато се получава кредитъ, за който длъжникътъ не издава никакъвъ приемливъ за скотиране отъ Райхсбанкъ документъ (напр. при кредитъ по текуща смѣтка), тогава задлъжняването действува стѣснително спрямо кредита. Всѣко искане на кредитъ, което дава на банковата система ликвиденъ документъ за дълга, действува за улеснение на кредита.

2. Представата за нѣкаква предварително съществуваща оскъдица на кредитъ не може да се поддържа и чрезъ правене разлика между „чисти“ заеми и „създаване пари“. „Чиститѣ заеми“ произлизатъ отъ „нормалните спестявания“, а „създаването на пари“ е всичко останало. Това различие е най-малко нецелесъобразно. Не съществува никаква принудителна връзка между доброволната спестовностъ, отъ една страна, и подпикитѣ за заемитѣ, отъ друга. Още по-малко може да се говори за парични, банкови или кредитно-технически критерии, съ помощта на които да се опредѣли, дали известенъ кредитъ представлява само налична вече покупна сила, или пъкъ той създава нова покупна сила. Спестовността и отпускането на кредити, както това доказва убедително

новото учение за кредита, вървят самостоятелно едно до друго. За да се съгласуват приблизително, нужни сж за това особни мърки. Безъ такива мърки важи казаното по-горе.

3. Въ тѣй нареченитѣ „нормални“ времена, срѣщу това разширение на задлъжняването действуватъ устройствени ограничения. Примѣръ: прѣчки въ връзка съ принадлежността къмъ системата на златния еталонъ (съобразяване банкнотното обращение съ златното покритие), или пъкъ разпоредби относително балансовата ликвидностъ на банцитѣ. Въ случай на нужда, обаче, устройственитѣ граници сж били винаги нарушавани. Примѣръ: премахане плащанията въ злато при избухването на войната презъ 1914 год., или отмѣняване на разпоредбитѣ за балансовата ликвидностъ.

4. Днесъ кредитната машина работи безъ да ѝ прѣчатъ устройствени ограничения. Примѣръ: законътъ за банката отъ 1939 год. освободи Райхсбанкъ отъ традиционната връзка съ златната валута Райхсбанкъ може да приема неограничено количество съкровищни бонове и др. Грамаднитѣ нужди отъ кредитъ на Райха доведоха не до нагаждане на паричния и капиталовия пазаръ, както се очакваше, но до увеличено улеснение на кредита и до забележително изобилие на пари. И въ бъдеще кредитната машина ще дава на държавата всѣки поисканъ кредитъ, щомъ се представятъ достатъчно приемливи за Райхсбанкъ документи за задължаване.

Нашето разсуждение върху зависимостта между търсенето на кредитъ и емисионната банка ни довежда до извода, че държавата би могла да прави дългове неограничено. Това, обаче, не значи, че държавата би трѣбвало да се обременява съ много дългове, нито че задлъжняването на държавата може да се смѣта за нѣкаква дреболия. Отъ стопанската поносимостъ на отраженията, свързани съ задлъжняването, зависи до колко бива да се използватъ техническитѣ възможности за безкрайно правене на дългове. Едно отъ най-важнитѣ ограничения въ тоя смисълъ е желанието да се избѣгне една инфлация. Но това е вече въпросъ на паричнитѣ отражения на държавния кредитъ, а не въпросъ на техническитѣ възможности за сжщия.

II. МОНЕТНИ ТИПОВЕ НА ДЪРЖАВНО ЗАДЛЪЖНЯВАНЕ

Паричнитѣ отражения на държавния кредитъ се изясняватъ, когато се направи разлика между краткосрочно и дългосрочно задлъжняване, като се смѣта, че дългосрочнитѣ заеми привличатъ „нормални парични спестявания“, а краткосрочното задължение се гради върху създаването на пари. Затова първитѣ се означаватъ като неутрални по отношение монетната политика, а другитѣ — като инфлационни. Освенъ това, дългосрочнитѣ заеми следва да се считатъ заради дългия срокъ по-малко опасни, отколкото краткосрочнитѣ кредити съ тѣхнитѣ кжси падежи. Отношенията, обаче, сж много по сложни.

Различаватъ се три случая на монетно въздействие на държавното задлъжняване по отношение общото стопанско положение:

1. Случаятъ, когато държавното задлъжняване означава само едно размѣстване на покупната сила. То е когато държавата заема отъ неизползуванитѣ спестени капитали. Такова задлъжняване на държавата нѣма никакви монетни отражения. Само направлението на стопанската дейностъ се промѣня, като се произвеждатъ отъ държавата други блага, а не

ония, които иначе биха се търсили. Затова няма общо покачване на цените, нито обща оскъдица на стоки, нито значителна монетнополитическа промяна.

2. Случай, когато държавното задлъжняване надминава размера на спонтанно улегналата покупна сила, т. е. намаляват я за частните лица. Тогава частните лица представят неизменно високи искания, държавата — допълнителни искания по отношение снабдяването със стопански блага и досегашното производство се оказва недостатъчно да задоволи увеличените искания. Новото равновесие между търсене и предлагане, което трябва да бъде задоволено по някакъв начин, може да се добие по два начина: или като се увеличи производството, или като се намали нуждата (чрез покачване на цените или чрез разпределяне — рационазиране). Ако увеличената чрез държавен заем номинална покупна сила бъде задоволена чрез покачване на производството, такова задлъжняване не само не е вредно за общото народно стопанство, но е цяла благодат. Разпределянето по дажби доразрешава задачата.

3. Третият случай е, какво става ако допълнителната покупна сила от увеличаващото се държавно задлъжняване се натъкне на напълно заето народно стопанство, т. е. нееластично производство? Тогава се прибъгва към принудително намаляване на изобщо взето повишеното търсене. Ако има свободна конкуренция и свободно образуване на цените това става чрез инфлация. Понеже няма свободни производствени фактори, които държавата да вирегне, тя откъсва блага и работни сили от досегашното им предназначение, като предлага по-високи цени. И частните предприятия, обаче, се съпротивляват и правят също отстъпки относно цените и надниците, т. е. съгласяват се да ги увеличат. Резултатът е едно почти инфлационно покачване на цените (случай: през наполеоновите войни, през войната 1914—1918 г. и особено през следвоенната инфлация 1919—1923 год.).

При особните условия, въ които се намираме, трябва да се запита: „До какъв размер може държавата да остави да се покачи нейният бюджетен дефицит, ако желае да изчерпи от народното стопанство всичките блага“.

III. МАКСИМАЛНИЯТ РЪСТ НА ДЪЛГОВЕТЕ

1. Има три източници за задоволяване нуждите на държавата от стопански блага: 1) обществен продукт, 2) обществено имущество и 3) външен кредит.

Щом държавата покрие нуждите си с редовни приходи, нуждата от кредит е равна на нула. Ако ли пък се откаже изцяло от редовни приходи, тогава кредитът трябва да задоволи всички нужди. На практика имаме винаги смесена форма между данъци и кредитно финансиране. И двата начина са зависими един от друг и то така, че най-големият размер на увеличението на дълга за стопански блага се определя от разликата между максимално задоволемите нужди от стоки на държавата и редовните държавни приходи.

2. Използуването на капацитета за задлъжняването и начинът на финансиране дефицита има известни парично стопански последици дори и въ централното управлявано стопанство. При изключително финансиране на държавни разходи чрез данъци съществува пълно съответствие между чист доход и нужда от разходи. Щом държавата събира

толкова данъци, колкото ѝ сж нуждни за заплащане необходимитѣ ѝ количества стоки, тогава тя намалява националния доходъ на частнитѣ лица точно до размѣра на възможнитѣ цивилни разходи. Държавата не прави дългове, но и никакви капитали не се образуватъ. Ако редовнитѣ държавни приходи сж по-малко отъ разходитѣ, тогава това съответствие не е осигурено. Държавата изземва по-малко, отколкото иматъ гражданитѣ, т. е. населението има повече пари, отколкото може да купи за тѣхъ стоки. Излишецитѣ отъ дохода се изравняватъ въ частни капиталови образувания. Ако на гражданското население сж позволени само разходи за консумация, т. е. нѣма никакви частни инвестиции, тогава образуванитѣ частни капитали не съответствуватъ напълно на увеличението на държавни дългове. При доброволно ограничена консумация, т. е. при достатъчно голѣмо доброволно снестяване, паричнитѣ срѣдства се насочватъ къмъ покупка на съкровищни бонове, държ. заеми и пр. Сумата на разполагаемитѣ срѣдства за покупка на стоки е (както при посрѣщане държавнитѣ разходи съ данъци) напълно равна на сумата на общо разполагаемитѣ блага.

Ако държавата покрива своя дефицитъ чрезъ допълнителни кредити (понеже доброволното търсене на държавни ценни книжа е недостатъчно), съответствието пакъ се добива принудително, като се обяви, че „контингентитѣ сж изпродадени“. Тогава частнитѣ лица иматъ повече срѣдства, отколкото имъ сж нуждни. Въ тоя случай капитало-образуването не е „доброволно отказване отъ разходи“, а „възпрепятствувана консумация“. Тия принудително неизразходвани срѣдства сж равнозначни на постояненъ таенъ протестъ срещу недостатъчното снабдяване съ стопански блага и срещу разпредѣлянето имъ и представляватъ постоянна заплаха за закованитѣ цени и за разпредѣлителната система.

3. Опитътъ да се даде една скица въ числа за увеличението на държавното задлъжняване въ Германия се натѣква на голѣми мъжкотии. Още по-мъченъ е опитътъ да се даде въ таблица (съ числа) обща представа за минималнитѣ нужди на населението. За разрешението на въпроса прибѣгватъ до сравнение между националния доходъ, държавнитѣ разходи и разходитѣ за частното потрѣбление. Като се приспадне отъ националния доходъ чистиятъ разходъ за държавнитѣ служби, получава се възможниятъ разходъ за гражданското население отъ доходитѣ му.

• IV. НАТРУПВАНЕ НА ИЗЛИШНА ПОКУПНА СИЛА

1. Докато системата на стопанисването работи безпогрѣшно, непотрѣбенитѣ части отъ дохода, както и производственитѣ капитали, освободени вследствие на военностопанската политика, се връщатъ безпрепятствено въ затворенъ кръгъ обратно къмъ държавата. Търсейки охлявяване, тѣ се предлагатъ направо на паричния и капиталовия „пазаръ“, дето при липса на други голѣми дебитори биватъ поети отъ Райха; или тѣ се отразяватъ като влогове въ кредитнитѣ учреждения, напр. като спестявания въ спестовнитѣ каси и отъ тѣхъ биватъ влагани въ държавни съкровищни бонове и държавни заеми.

Трайността на това кръгообращение се изобщо оспорва. Колкото нѣкой има въ рѣцетѣ си повече пари, съ които не може да почне нищо, а само може да ги вложи въ банка на съхранение или да купи ценни книжа, толкова по-лесно ще бѣде изложенъ на изкушение, да подобри скритомъ своитѣ дажби. Увеличението на излишнитѣ пари,

казватъ, ще подрони заковаването на ценитѣ и надниците и най-после ще разкжса цѣлата система на направяването стопанство.

И иначе, казва се по-нататъкъ, произлизатъ нежелани действия на излишната покупна сила. Напр. трудовиятъ моралъ се излага на силно разколебание. Пробива си пътъ убеждението, че нѣма смисълъ да се работи усилено, тъй като и безъ това човѣкъ разполага съ повече пари, отколкото сж нуждни за да си набави необходимии за живота и други полезни нѣща. Който печели повече пари, отколкото може да изхарчи за покупки, лесно може да помисли да ограничи дейността си до размѣръ да получи приходъ, който може да използва. Така се нанася тежъкъ ударъ на производствената дейность и съ това и върху снабдяването съ стопански блага на държава и народъ.

За щастие действителността не е оправдала до сега тия опасения. Стопанската система си остава непокожната, заковаването на ценитѣ и надниците изобщо продължава да е въ сила.

2. Една груба представа за размѣра на излишната покупна сила ни дава сравнението между частния чистъ доходъ (следъ приспадане данъцитѣ) съ онова, що остава отъ частния доходъ следъ като се извадятъ разносикитѣ за частното потрѣбление. Просторътъ за частното потрѣбление е станалъ по-малъкъ съ продължаването на войната. Но частнитѣ приходи сж се увеличили. Увеличила се е и частта отъ приходитѣ на частното лице, която остава непокрита съ стоки и то отъ 7 милиарда РМ презъ 1938 г. и 14 милиарда РМ презъ 1939 г. и на 31 милиарда РМ презъ 1941 г.

Въпросътъ за създаването на тоя излишекъ има формално много простъ отговоръ: каквото не е харчено, образува париченъ капиталъ. Това значи, че бюджетниятъ недоимъкъ е главенъ факторъ за създаване на спестовенъ капиталъ, нѣщо, което ще изненада мнозина. Прочее, голѣмото увеличение на спестовнитѣ влогове презъ време на война не е никакво необяснимо явление, но съвсемъ естествена последица отъ държавното финансиране, отъ една страна, и отъ уреждането на потрѣблението отъ друга. Ето защо не е никаква случайность, че статистиката презъ последнитѣ години показва постоянно увеличаващо се капиталообразуване заедно съ бюджетния дефицитъ.

Примѣръ: презъ 1938 год. сж създадени капитали 11 милиарда РМ въ Германия, а дългътъ се е увеличилъ съ 9 милиарда РМ; презъ 1939 г. — 19 милиарда капитали срещу 99 милиарда дългъ; 1940 год. — 31 милиарда капитали срещу 34 милиарда дългъ, отъ които 31 вжтре въ Германия и презъ 1941 год. сж образувани капитали 45 милиарда РМ, а дългътъ се е увеличилъ съ 49 милиарда, отъ които 42 сж вжтре въ Германия.

Голѣма частъ отъ това капиталообразуване е редовно, т. е. доброволно спестяване. Склонността къмъ спестяване е много по-голѣмо, отколкото обикновено се смѣта. Размѣрътъ на „неволю“ спестена частъ отъ дохода съставлява само частичка отъ статистично изразеното общо капиталообразуване. Само тая последна сума, обаче, е излишна покупна сила въ тѣсенъ смисълъ на думата.

3. Едно познаване на размѣра на капиталообразуването ще помогне да се опредѣли и размѣра на действителната опасность отъ излишната покупна сила. Трѣбва да се знае, обаче, че сжществува излишна покупна

сила съ лоши намѣрения, че трѣбва да се взематъ мѣрки за нейното ограничаване и че трѣбва да се попрѣчи на пробива въ системата на стопанисването, тъй като установената отъ държавата постройка на ценитѣ въ противенъ случай ще бѣде подкопана. Въ тоя смисълъ всѣко намаляване на покупната сила е едно облекчение. Най-сигурно би могла да се намали покупната сила чрезъ намаляване доходитѣ (намаление на надницитѣ, заплатитѣ, помощитѣ). Ако това не може да стане, или е неудобно да се извърши, тогава трѣбва да се запитаме дали не трѣбва да се увеличатъ коренно данъцитѣ. По тоя начинъ съ единъ куршумъ ще убиятъ два заяка: ще се засегне излишната покупна сила и самото увеличение на държавния дългъ. Понеже въпросътъ за излишната покупна сила е билъ винаги смѣтанъ като една проблема и срещу нея сж се противопоставяли по-високи данъци и различни стопански и наказателни мѣрки, ние сме останали господари надъ нея. Разбира се, че продължителната война не ще донесе никакво облекчение, но ще докара по-голяма бдителностъ и въ това отношение.

Политиката на по-високи данъци има по-малко изгледи за успѣхъ, отколкото нейнитѣ привърженици предполагатъ. И при най-голяма „смѣлостъ къмъ твърдостъ“, не е мислимо да се увеличатъ дотолкова редовнитѣ приходи днесъ въ време на война, щото да достигнатъ равнището на разходитѣ и съ това да се постигне едно чисто нагаждане на номиналния доходъ къмъ гражданския фондъ на стопански блага. Това става ясно, щомъ пресмѣтне човѣкъ, съ колко би трѣбвало да се увеличатъ данъцитѣ, ако искаме да избѣгнемъ поемането на дългове чрезъ кредитъ. Едно облагане съ данъци, което отдѣлния данъкоплатецъ чувствава като конфискационно, може да се защищава отъ социално гледище, но то застрашава желанието за работа, щомъ като чистиятъ остатъкъ отъ добива, следъ приспадане данъка, не подтиква вече къмъ по-усилена работа. Такива оплаквания идатъ отъ Англия.

Мѣрkitѣ на военното финансиране за борба срещу инфлацията трѣбва да се приложатъ по-нашироко. Тѣ трѣбва да бждатъ извъ областта на политиката на ценитѣ, надницитѣ и данъцитѣ. Иматъ се предвидъ два вида мѣрки: 1) за попрѣчване на по-нататъшното увеличение на номиналния доходъ и 2) за намаляване съществуващия свѣрхнатискъ отъ излишния номиналенъ доходъ.

4. Въ нѣкои срѣди съществува опасение, че излишната покупна сила, дори и да бѣде обуздана въ време на война, ще изправи при все това мирновременното стопанство предъ твърде неприятна задача. Задаватъ си въпроса: надвисналата излишна покупна сила нѣма ли да ни задържи и презъ мирно време къмъ системата на разпредѣлянето, понеже е съвършено невъзможно да се намѣри стоково покритие за всички свободни парични срѣдства, натрупани презъ военно време?

Прекратяването на военнитѣ действия облекчава снабдяването двояко: относно богатата и относно паритѣ. Завръщането на войницитѣ въ фабриkitѣ и премѣстването на голѣма частъ отъ работницитѣ по въоръженieto за произвеждане стопански блага за гражданското население ще предизвика бързо увеличение на стоковото предлагане.

Въ парично отношение ще се намалятъ необходимитѣ за въоръженитѣ сили и нужди голѣми плащания (заплати, издръжки поради военни причини и др.), които не даватъ никаква равностойностъ за стопанския трудъ.

Дветѣ тия причини ще предизвикатъ основна промѣна на отношението между нужда и покритие. Тоя преходъ къмъ системата на свободно задоволяване консумативнитѣ нужди ще стане, разбира се, не тъй бързо и ударно, както очаква обществото, но постепенно. Ще се създаде твърде скоро, обаче, едно ново психологическо състояние. Всѣки ще разбере отъ опитъ, че утре ще може да си набави по-евтино и по-добро онова, което днесъ си е набавилъ съ мъжа. Сигурни, че по-късно ще си набавятъ, каквото имъ сърдце пожелае, притежателитѣ на излишната покупателна сила, които сега горѣха отъ треска за покупки, ще почнатъ да ценятъ своитѣ спестявания, Така голѣма частъ отъ надвисналата излишна покупна сила ще стане истински спестовенъ капиталъ. Ще почнатъ тогава да се търсятъ дългосрочнитѣ ценни книжа и държавата ще задоволи тия нужди, като превърне краткосрочнитѣ си задължения въ дългосрочни, Ще отслабне търсенето за запасяване и съ това ще се даде още единъ тласкъ за по-скоро облекчаване на пазара.

V. РАЗМѢРЪ, ОЛИХВЯВАНЕ И ИЗПЛАЩАНЕ НА ДЪЛГОВЕТЪ

За постоянно увеличение на държавнитѣ дългове, прочее, нѣма никакви парично-технически и непреодолими прегради отъ стоково-стопанско гледище. Не ще ли загуби тогава държавниятъ дългъ всѣка разумна мѣрка спрямо имуществото на държавата и не ще ли обремени бюджета съ непоносими лихви и погашения?

1. Частно-стопанскитѣ максими, обаче, не може да се приложатъ при разглеждането на народностопанския характеръ на държавнитѣ дългове. Погрѣшно е сравнението между държавния бюджетъ и частния, между държавното имущество и частното. Още по-неправилна е аналогията между държавно и частно задължаване. Вътрешниятъ държавенъ дългъ е дългъ къмъ себе си. Като притежателъ на ценни книжа, народътъ става кредиторъ на държавата, т. е. на себе си и като такъвъ, той е и данкоплатецъ за посрѣщане разходите на неговитѣ вземания спрямо държавата. Затова увеличението на държавнитѣ дългове не може нивга да предизвика балансово неравновесие. Съ колкото народътъ увеличава своето вземане като кредиторъ на държавата, въ сѣщия размѣръ съ толкова бива задълженъ да плаща направенитѣ дългове. Народътъ изобщо не става по-богатъ като образува капитали чрезъ покупка на държавни ценни книжа, нито по-беденъ отъ увеличението на държавния дългъ. Взима се отъ единия джобъ и се слага въ другия. Ако увеличението на държавнитѣ дългове е отъ заеми за производителни, стопански цели, то задължаването се явява като факторъ за увеличение благосъстоянието на народа, иначе то намалява общото народно благосъстояние. Задължаването, обаче, е само явление, което придружава обедняването, но не е причина за самото обедняване. И при прилагането на други методи на финансиране, т. е. при посрѣщане извънредно високитѣ държавни нужди чрезъ данъци, стопанскитѣ последици биха били сѣщитѣ, само че външния видъ би билъ другъ: държавата би имала по-малко дългове, а народътъ — съответно по-малко парично имущество.

2. Олихвяването на държавнитѣ дългове поддържа постоянно кръгообръщение: стопански каси — държавна каса — стопански каси, което влива въ предприятията и домакинствата толкова пари, колкото и взема отъ тѣхъ за службата по държавнитѣ дългове. Ето защо олихвяването на държавнитѣ дългове не е никакво „бреме“ въ смисълъ, че вземанията

произходящи отъ лихви, надминаватъ сумата на доходитъ отъ домакинствата и предприятията и не ще могатъ да бждатъ покрити отъ тѣхъ. Напротивъ, теоретично възможността на държавния бюджетъ да понася плащането на лихвитъ е безкрайно. Прочее, службата по държавнитъ дългове за единъ вътрешенъ заемъ може технически винаги да се осигури.

Особно внимание заслужаватъ социалполитическитъ отражения на държавното задлъжняване. Домакинствата и предприятията, които получаватъ лихви отъ държавнитъ заеми, не сж непременно едни и сжци съ ония, които плащатъ тия лихви. Обикновено се приема, че кредиторитъ на държавата произхождатъ главно отъ по-заможнитъ граждани, а лихвитъ се плащатъ предимно отъ слоеветъ съ по-малки доходи. Последницата отъ това би била, че беднитъ работятъ въ полза на богатитъ и съ това се подпомага и стремежа къмъ съсрѣдоточаване на капиталитъ. Въ действителностъ тия социалполитически отражения сж различни и сж въ зависимостъ отъ отношението между структурата на дохода къмъ данъчната система. Примѣри: плащането на дълговетъ въ Англия следъ наполеоновитъ войни е било въ тежестъ на по-долнитъ слоеве, защото срѣдствата за погасяването на дълговетъ сж били набирани главно отъ косвенитъ данъци, а собственици на ценнитъ книжа отъ заемитъ сж били почти изключително охолнитъ класи, които сж имали и спестявания. Напротивъ държавниятъ дългъ на Англия отъ Свѣтовната война презъ 1914—1918 година е действувалъ изравнително по отношение доходитъ. Въ Германия чрезъ силната прогресия на данъка върху приходитъ, заедно съ високия данъкъ върху дохода отъ капитали и намаляването на печалбитъ, значителенъ дѣлъ отъ срѣдствата за покриване на държавнитъ нужди внасятъ и доходи. Нѣкои препоръчватъ държавата да плаща дълговетъ си безъ лихви. Така, обаче, държавата би получила толкова малко срѣдства, които биха представлявали детинска залъгалка въ сравнение съ изобилнето на срѣдства, които държавата получава при лихвенитъ заеми. Ако държимъ на началата за свободна предприемаческа дейностъ и на целта за по-късно отмѣняване на централно направляваното стопанство, това би било стопански крайно нежелана последица. При днешната силно развита финансова техника, имаме възможностъ да направляваме по много по-разуменъ начинъ отраженията на държавното задлъжняване и да ги неутрализираме, ако се чувствуватъ нежелани.

3. Изплащането на дълговетъ съ настъпили падежи едва ли може да съставлява днесъ нѣкакъвъ проблемъ за днешна Германия.

Преди да се вземе решение да се почне погасяването на дълговетъ, трѣбва да бжде ясно какви биха били отраженията отъ това върху производството и разпредѣлението на богатата. Само ако тия отражения бждатъ положителни, изплащането на дълговетъ е желателно. Всички други съображения иматъ второстепененъ характеръ. Въмѣсто капиталообразуването въ частнитъ лица и погасяването на дълговетъ, предизвикани чрезъ задлъжняването на държавата, бихме имали намаляване на държавнитъ дългове при сжщевременно покачване на дълговетъ на стопанството и намаляване неговитъ парични капитали.

Голѣми надежди се възлагатъ върху възможността за намаляване дълговетъ чрезъ продажба на държавна собственостъ. Германия е придобила сега презъ войната много земи и предприятия и би могла да ги продаде на частни лица. Общо взето не ще е много голѣмъ размѣрътъ

на едно такова стопански оправдано намаляване на дълговетъ. Мнението, че би трѣбвало и бихме могли да изплатимъ дълговетъ си, за да стигнемъ дори приблизително до размѣри, каквито имаха преди войната, е една илюзия.

4. Исторически е установено, че голѣмиятъ държавенъ дългъ не е предизвикалъ нито инфлация, нито дефлация, нито пъкъ каквато и да било стопанска или социална катастрофа.

VI. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Изобщо можемъ да установимъ:

1. Не съществуватъ никакви кредитно-технически граници за държавното задлъжняване. Напротивъ, щомъ държавниятъ кредитъ се вземе въ съответна форма, задлъжняването на държавата предизвиква увеличаващо се изобилие на пари.

2. Бързината, съ която се увеличава държавниятъ дългъ, обаче, е ограничена донѣкжде отъ стопанскитъ блага, щомъ се държи на условието да има горе-долу устойчиви (стабилни) цени и надници. Това ограничение се изразява въ онова, що остава отъ общото снабдяване съ блага, следъ като се извади необходимото за задоволяване жизненитъ нужди на гражданското население. Това максимално увеличение на държавния дългъ въ тоя смисълъ не може точно да се изрази съ числа; то е обаче, много по-голѣмо, отколкоко го смѣтатъ обикновено.

3. Намаляването на исканията за снабдяване гражданското население до степенъ отъ която по-нататкъ държавата може да получи максимумъ за своето снабдяване, е възможно само като се изостави системата на свободенъ изборъ за консумация. Като последица отъ едно държавно задлъжняване, което създава покупната сила при пълна заетостъ на стопанството, се явява на мѣстото на свободното размѣнно стопанство едно централно управлявано стопанство, което трѣбва да бжде толкова по-пълно и по-твърдо, колкото действително увеличеното задлъжняване е по-близо до своя най-високъ предѣлъ.

4. Въ по-нататъшния ходъ на единъ такъвъ процесъ се явява неприложима въ стопански блага частъ отъ дохода като „излишна“ покупна сила, която заплашва да пояде цѣлата система на снабдяването и надзора върху ценитъ. Тая опасностъ, обаче, може да се намали съ съответни мѣрки, които изчерпватъ излишната покупна сила, както и чрезъ дейна борба срещу нарушенията на установенитъ отъ държавата норми за потрѣблението и ценитъ. И за възвръщането къмъ мирновременното стопанство съ свободенъ изборъ на потрѣблението не съществуватъ непреодолими прѣчки.

5. Ограничения за размѣра на държавното задлъжняване не произлизатъ и отъ състоянието на дълговетъ, нито отъ необходимостта да се олихвяватъ и изплащатъ тия дългове. Защото обременяването на държавата съ вътрешни дългове, въ различие отъ частното задлъжняване, е натоварване на народа съ дългове къмъ себе си. Ниистина, неудобства може да възникнатъ отъ факта, че кръгътъ на тия, които иматъ облага отъ задлъжняването на държавата (кредиторитъ) не сж едни и сжи съ ония, които понасятъ тоя товаръ (данъкоплатцитъ). Модерната данъчна техника, обаче, е достатъчно развита и може да намѣри необходимото изравняване.

ВЪТРЕШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

ДЪРЖАВНИЯТЪ БЮДЖЕТЪ ЗА 1943 ГОДИНА

Професоръ Trotabas казва, че отъ денъ на денъ значението на финансовия министъръ расте въ сравнение съ значението на другитъ министри. Въ много случаи, дори той ималъ и по-голямо фактически значението отъ М-ръ Председателя.

Това значение на финансовия министъръ се обяснява съ растящото значение на финансовата политика. Последната търси пари за съкровището и ги изразходва, и понеже нуждата отъ пари постоянно расте, расте и обемътъ и значението ѝ. Освенъ това, финансовата политика оказва влияние върху разпредѣлението на националния доходъ и на продуктивнитъ сили между отдѣлнитъ лица, съ това влияе върху цѣлата стопанска и социална структура. Понеже това въздействие ни интересува вече не само въ неговитъ количествени размѣри, но и съ огледъ на идеята за една социална справедливостъ, затова значението на финансовата политика, а съ него и значението на финансовия министъръ расте.

Обобщенъ видъ на това влияние на финансовата политика ни дава държавния бюджетъ. Сега, презъ време на войната, бюджетнитъ задачи сж много по-сложни, отколкото презъ мирно време. Преди всичко, сега сж необходими много пари за военнитъ нужди. Тѣзи пари трѣбва да се намѣрятъ отъ собственото народно стопанство не само защото външнитъ заеми сж почти невъзможни, но и защото чрезъ отнемането на излишната покупателна сила ще се въз-

пратъ голѣма частъ отъ болнитъ стопански и социални явления, които сж неизбеженъ съпътникъ на всѣка война въобще. Презъ време на война пазарнитъ стоки оставатъ въ ограничено количество, а паритъ въ обръщение биватъ увеличавани, тъй че неизбежно е повишаването на ценитъ отъ страна на една частъ на населението, която получава облаги отъ военната конюнктура. За да се избѣгне неравенството въ печалбитъ и доходитъ и свързанитъ съ това увлѣчения въ спекулативни слѣпки, за да се избѣгне и едно опасно повишение на ценитъ, държавниятъ бюджетъ се стреми да изтегли излишнитъ пари.

Нашиятъ бюджетъ е построенъ въ сѣмния духъ: данѣнитъ сж увеличени и вътрешнитъ заеми чрезъ съкровищни бопове и облигации ставатъ едно обикновено явление. Прѣжитъ и косвенитъ данѣци сж предвидени за 1943 г. сж крагло 4 милиарда лева повече въ сравнение съ 1942 г., а самиятъ редовенъ бюджетъ на държавата се повишава презъ 1943 год. съ крагло 7 и половина милиарда лева въ сравнение съ 1942 год. Не сж взети предвидъ допълнителнитъ и извънреднитъ кредити. Вътрешнитъ държавни дългове сж нараснали презъ 1942 год. съ крагло 8 и половина милиарда лева въ сравнение съ 1941 год. Това темпо ще се надхвърли презъ 1943 год. особено като се има предвидъ гласуваня народенъ заемъ споредъ имотното състояние на хората.

ОБРАЗУВАНЕ НА ЦЕНИТЪ ВЪ РЪКОВОДЕНОТО СТОПАНСТВО

Prof. Mellerowicz гостува на Висшето търговско училище въ Варна и на 5 априлъ изнесе публична лекция предъ студенти и граждани на горната тема, резюме на която предаваме.

Въ свободното стопанство цената е резултатъ на пазарния автоматизъмъ. Тя се образува отъ изравняването на предлагане и търсене и е съществениятъ организаторъ на стопанството. Свободната цена може, обаче, да се формира и да изпълни своята функция при наличността на пълна конкуренция, но не и при ограничена или липсваща такава. Въ ръководеното стопанство цената не е функция на търсене и предлагане, а търсенето и предлагането сж резултатъ на цената. Цената е, несъмнено, най-важното средство на стопанското ръководство.

Направляваната цена може да бжде свър-

зана или съ предхождащата я пазарна цена, или тя трѣбва да бжде новообразувана. Новообразуваната цена се базира върху разпоскитъ на предприятието. Практически, всѣко направляване на ценитъ започва съ тяхното спиране, тъй като централната инстанция не може да обгърне наведнѣжъ всичко и бързо да образува нови цени. Чрезъ спирането на ценитъ съответнитъ служби спечелватъ време, за да уредятъ, първо, най-належащитъ случаи и по този начинъ да регулиратъ една следъ друга ценитъ, нуждаещи се отъ регламентиране. Освенъ това, спирането на ценитъ упражнява голѣмо психологическо въздействие, а сѣмко така и самитъ предприятия се принуждаватъ да изравнятъ вътрешно незначителнитъ увеличения въ разпоскитъ.

Най-важниятъ проблемъ при формирането

на ценитъ въ ръководеното стопанство е образуването на костюемата цена. Също и при направляването на ценитъ въ Германия, чието развитие изхожда отъ тѣхното спиране („Суменстоуп“) и преминава презъ контрола на разносикитъ, къмъ затвърдяване на заплати, надници и калкулации („Елементестопт“), за да достигне най-после затвърдяване на печалбитъ и дивидендитъ, костюемата цена играе значителна роля. Това важи, преди всичко, за онѣзи случаи, въ които досегашнитъ пазарни цени не сж послужвали за основа на ценообразуването (нови и единични произведения).

Костюемата цена има този съществень белегъ, че не пазарътъ, а разносикитъ на предприятието опредѣлятъ цената, и то или индивидуалнитъ разносики на отдѣлното предприятие, или срѣднитъ разносики на нѣколко предприятия, или — презъ последно време — сжщо и разносикитъ на едно „добро предприятие“.

Костюемата цена, като срѣдство на държавата за регулиране на ценитъ, трѣбва да бѣде, по начало, отъ гледище на народното стопанство — една обоснована цена. Това е възможно, ако тя е изградена не върху фактическия разносик, а върху стопански оправданитъ такива, и ако сжщата съдържа не е една произволно висока печалба, а само една съобразна съ изчисленията върху върху собственитъ разносики.

Въ правилното опредѣлене на стопански оправданитъ разносики и на приемливо изчислената печалба, се заключава и цялата проблематика на костюемата цена, най-вече на индивидуалната такава.

Обективното установяване на стопански оправданитъ разносики, съ огледъ на индивидуалното положение на едно предприятие, е извънредно трудно. Индивидуалната костюема цена е свързана, по тѣзи причини, винаги съ опасността да се нахвърнятъ стопански интереси или да се намали производствения капацитетъ. Тази опасност може само отчасти да се предотврати посрѣдствомъ мѣроприятията на държавата за регулиране на ценитъ, като се сравнятъ исканитъ отъ предприятието цени съ официалнитъ изчисления на разносикитъ и печалбата.

По тѣзи причини германската политика на ценитъ проявява, особено презъ последно време, тенденцията да прибѣгва колкото може по-малко до индивидуалната костюема цена. Последната се замѣня, въ всички слу-

чай, въ които условията позволяватъ това, съ унифицираната или групова цена.

Унифициранитъ и групови цени сж по своето естество „обвързани конкурентни цени“. Тѣ засматъ срѣдно мѣсто между индивидуалнитъ костюеми цени и пазарнитъ такива. Съобразно съ тѣхното формиране, тѣ сж костюеми цени, но само изведени и костюеми цени — изведени отъ разносикитъ на „доброто предприятие“. Съ пазарната цена тѣ иматъ до толкова общо, доколкото при унифициранитъ цени за едно и сжщо произведение има само една, а при груповитъ цени — най-много три до петъ цени, когато индивидуалната костюема цена води до различни цени, съобразно съ броя на отдѣлнитъ предприятия.

Благодарение на оеднаквенитъ цени за единъ продуктъ, формирани върху базата на разносикитъ при едно добро предприятие, всички други предприятия биватъ принудени да се приспособяватъ къмъ разносикитъ на по-добритъ предприятия, ако не желаятъ, съ течение на времето, да загинатъ. Унифициранитъ групови цени съдържатъ автоматически единъ импулсъ за капацитета. Въ действително му се вижда ясно въ случайтъ, въ които унифициранитъ и групови цени сж били отъ скоро време приложени. Ясно доказателство за това представя стремлението на предприятията къмъ I-та група цени, която при много артикули, доведе до спадания.

Приложението на унифициранитъ и групови цени, обаче, е ограничено. То е свързано съ две съществени предпоставки: сравняемостта на продуктитъ, които следва да бждатъ изчислени и произвеждащитъ ги предприятия. При единичнитъ произведения (единично производство) индивидуалната костюема цена остава единствено помощно срѣдство при дирижирането на ценитъ и то, разбира се, избѣгвайки до висша степенъ нейнитъ слаби страни.

Засилената, поради войната, тенденция за нормиране, типизиране и оеднаквяване на произведенията, обаче, създаде изложнитъ по-горе предпоставки за все по-голямъ брой браншове. Ето защо, и въ цялото стопанство — не само въ публичния, но и въ частния секторъ — се наблюдава стремлението да се откъснемъ отъ индивидуалнитъ костюеми цени и се приобщимъ къмъ унифициранитъ и групови цени, а заедно съ това и къмъ принципитъ на конкурентното образуване.

ОБЩЕСТВЕНАТА ДЕЙНОСТ НА КМЕТА, БИРНИКА И СЕКРЕТАРЬ-БИРНИКА ПРИ ГРАДСКИТЕ И СЕЛСКИ ОБЩИНИ ВЪ БЪЛГАРСКАТА ДЪРЖАВА

Фактът безспорен е, че днес кметската и секретарь — бирническата длъжност са двете най-важни такива, особено в селската община.

Наистина големите общински въпроси, като гласуване общинския бюджет, общински такси, заеми, благоустройство и други мероприятия на общината, се разрешават от общинския съвет, но подготвянето на тези и на всички други общински работи зависи почти изключително от кмета и секретарь — бирника. Много селски общини днес по уредба стоят много по-високо от други с почти еднакви финансови средства. Едни общини имат чисти, хубави, постлани с камъни улици, покранени водопроводи, построени чешми, мостове, ново и хубаво общинско здание, ново основно училище и дори прогимназия, читалищен и кооперативни домове, общински бани, хали, здравни домове, електрификация, уредени площи, канализация, театрален и гимнастичен салон, залесяване голите баири и пороища, добре уредени училища и общински грядни, а в тях или на селския площад — паметник за заслужили местни вече покойни дейци. А други общини с също толкова финансови средства, па дори и повече, нямат и четвъртината от гореспоменатите културни и просветни постижения. На какво се дължи това несъотношение въ връзка с провежданата културна и просветна дейност в някои селски и градски общини?

Безспорно, на първо място поради липсата на достатъчни средства, но на второ място, поради недостиг на ръководители, които да са с обществена дейност, природни дарби и вродени качества за изпълнението на възложените им ръководни постове. На известни места днес в селските и градски общини общинските ръководители — разпоредители и изпълнители на общинските бюджети — не проявяват задоволителна обществена дейност без да държат смътка, че трябва, освен служебния дълг, да изпълняват и обществената таква, който е тъй необходим, особено в днешното време.

Постановленията на сега действащите наредби, закони за градските и селските общини, дават широки права на днешния кмет и ако той е с широк обществен мироглед и обществена дейност, безспорно ще направи много добро. Няко повече, кметът в новата община е обграден от общински съвет, който има по-друга култура, мироглед и съзнание и с строго определени права. Днес

не са времената, каквито бяха преди 19 май 1934 година. На общинският кмет, не се пречи от общинския съвет, особено за предприета културно-просветна и благоустройствена политика, както това ставаше в миналото, когато систематичните и безколични бламации парализираха обществената дейност на кмета. Тогава ако попаднеше в една община кмет с обществена дейност извършваше голяма работа, но ако тази дейност не се парализираше от партийните ядра, които до голяма степен влияеха и напътстваха общинските съвети и кметове. Кметът в днешно време, издигнат високо в лицето на общинския съвет и населението, с своя високообразователен ценз, ако съумее да запази своя авторитет и авторитетът на правителството, ще може да твори в новата община, а за провеждането на тази политика са необходими: такт, умение, обществена дейност, вродени качества и природни дарби.

Днес, кметът в новата община е назначен с заповед от централната власт, независим от никого. Поради това важно обстоятелство, днешният назначен кмет може да провежда безпристрастно и в най-широк мащаб общинската културно-просветна, здравна и благоустройствена политика и тази на държавата, а за провеждането на тази политика са необходими: такт, умение, обществена дейност, вродени качества и природни дарби.

Секретарят и бирникът са тоже независими нито от общинските съвети, нито от бивши партийни величия. Тях са първите помощници на кмета. Но ако кметът и секретарь — бирникът са най-важните ръководни фактори за всички общински инициативи и мероприятия, те трябва да бъдат добре подготвени за своите длъжности, да бъдат хора просветени и с широк поглед върху своите задължения и върху задачите и целите на общините.

Има ли сме случай да изкажем мнение за уреждане на просветни курсове, събрания и конференции по околии, райони и области, където специалисти и ръководни лица от различни области на общинската дейност да запознаят кметове и секретарь — бирници с всички въпроси не само от тесен счетоводно — контролен характер, но и с по-големите общински проблеми, от изпълнението на които зависи стопанския и културен напредък на общините.

Найден К. Найденов

ОВОЩАРСТВОТО ВЪ БЪЛГАРИЯ

До преди 20 години производството на плодове в България имаше значение само за производителите, за консумацията в домакинството им, с изключение на производството на сушени сини сливи, които бяха предмет на плодотърговията. Днес може да се твърди, че производството на плодове в България е достигнало до грамадни размери. Както засяваната площ с овощни градини, въвеждането на точно определени качествени сортове, така и количеството на добитите овощни постепенно се увеличава.

За да дадем ясна представа за значението на овощарството в българското стопанство, ще дадем по-долу няколко цифри за отделните отрасли, въз основа на последното изчисление, съзбележката, че тия данни се отнасят само за старите граници на отечеството ни, защото само за тия граници разполагаме с точни сведения.

Обработваемата площ се раздѣля според начина на експлоатацията за периода 1930—1934 година, както следва:

	декара	%
плодни градини	198 620	0.5
зеленчукови градини	132 440	0.3
лозя	933 720	2.2
розови градини	67 630	0.2
черничевы градини	46 370	0.1

Отъ статистическите данни за 1938 год. узнаваме, че плодните градини в България заемат една площ отъ 430600 декара, които се разпредѣлятъ както следва:

	декари	%
сливи	153 340	36
ябълки	120 310	28
круши	19 320	5
праскови, зарзали, орѣхи	137 710	32

Овощната реколта презъ 1938 год. е била както следва:

	лева
сливи	46.853.400 кгр. за 131.658.000
ябълки	21.520.600 " " 122.452.000
круши	1.934.400 " " 9.651.000
праскови, зарзали, орѣхи и др.	25.691.300 " " 124.603.000

Общата стойност на цялото плодно производство се изчислява на около 388.404.000 лв. По-голямата част отъ това производство е било изпратено въ Германия. Така, цялостната износъ на сини сушени сливи и пулп отъ кайсии, както и 95% отъ изнесените лешници, сж отправени за Германия. Общият

износъ на плодове презъ 1938 год. възлиза на 19.125.000 кгр. на стойностъ 149.000.000 лв. Износътъ на плодове отъ тая година насамъ постепенно се увеличава. Следъ износа на сушени сливи следва износа на ябълки.

Поради планинския характеръ на страната, днесъ въ много области сѣществуватъ отлични условия за развитието на овощарството. Българските плодове на вътрешния и външния пазаръ получаватъ добра цена, която още повече поощрява овощарите. Съ това може да се обясни повишеният интересъ къмъ овощарството, особено следъ 1939 год. Отъ друга страна и българската държава по всички начини се старее да насърчи плодотърговията. Въ това отношение не малка роля играятъ и земеделските училища. Тѣзи училища, които сж разпрѣснати по всички краища на България, иматъ за задачата да увеличатъ интереса на земеделците къмъ засаждане на плодови дървета, лозя и черничевы дървета. Първите овощарски училища се основаха въ България презъ 1890 г. и то само тамъ където овощарството добре се развиваше, Кюстендилъ и Дръново. Днесъ има повече отъ 32 земеделски училища, като не се смѣтатъ тѣзи въ освободените земи, въ които българската държава полага голѣми грижи за да ги приобщи къмъ изработения овощарски планъ за цялата ни държава. Въ тѣзи държавни овощарски училища сж произведени повече отъ 1.000.000 броя обгородени дървета. Въ страната има и частни овощни разсадници, където подъ ръководството и контролата на държавните агрономи се произвеждатъ повече отъ 1.000.000 броя овоши. По този начинъ ежегодно, всѣка година въ страната се обзаведатъ нѣколко десетки хиляди овощни градини. Трѣбва особено да се подчертае, че Министерството на земеделието поддържа 20 опитни станции и единъ институтъ за борба съ болестите и вредите по овощните дървета.

Най-после трѣбва да изтъкнемъ и обстоятелството, че голѣмия пазаръ който българските овощни намиратъ въ Германия, дава възможностъ на овощаря да пригоди производството си къмъ нуждите на този пазаръ и задоволенъ отъ цените, които му се даватъ, да разшири още повече засяваната площ на овощните си градини. Въ това отношение българските овощари показва голѣмата си способностъ да се приспособява къмъ нуждите на пазара и да въприема всѣко ново начинание, което се увеличава съ успѣхъ.

П. Ан. Квачковъ

ЗНАЧЕНИЕТО НА БЪЛГАРСКИЯТ ЧЕРВЕНЪ ПИПЕРЪ

Червеният пиперъ е една от любимите подправки въ храната на българитъ и неговото производство до сѣкога зависи само отъ размѣра на вътрешната консумация.

Производството на червениятъ чушки и произведеното отъ тѣхъ количество червенъ пиперъ задоволяваше мѣстната консумация така, че вноса на червенъ пиперъ за 1939 година възлизаше само на 192 тона, и отъ тогава насамъ намалѣ и сѣрѣ.

Следъ обявяването на войната, спирането вноса на всѣкакви подправки въ Европа, стана причина да се увеличи консумацията на червенъ пиперъ, като подправка въ ястията въ всички европейски държави и да се засили търсенето, което бѣше добре дошло за производството на червенъ пиперъ въ България.

Отъ следнитъ данни се вижда, че обработваемата площъ за червениятъ чушки и производството на червенъ пиперъ се е увеличило значително презъ последнитъ две години.

Засаждания съ червени чушки: год. обработ. площъ добивъ срѣд. добивъ въ хектара въ тона на хектаръ въ кгр.

1936	4.994	51.230	10.258
1937	5.120	77.825	15.200
1938	5.685	85.673	15.070
1939	9.943	94.729	11.926
1940	10.084	103.500	10.263

Намалението въ срѣдния добивъ презъ последнитъ две години се дължи на климатични причини, тъй като техниката по отглеждането отъ година на година се подобрява.

Още по ясно се вижда значението на българския червенъ пиперъ като замѣстител на чуждестраннитъ подправки, като се прегледа следната таблица за износа на българския червенъ пиперъ презъ годинитъ отъ 1936 до 1940.

Износъ на червенъ пиперъ: години тона мил. лева експортна цена въ лв.

1936	13,20	0,16	12,15
------	-------	------	-------

1937	182,22	2,42	13,28
1938	13,20	0,43	32,90
1939	477,46	18,58	38,90
1940	1.501,33	65,08	48,35

Презъ време на войната търсенето на българския червенъ пиперъ въ чужбина и специално въ Германия, е достигнало голѣми размѣри. За 1937 година разполагаме съ последнитъ данни за износа на червенъ пиперъ:

1937 г.	тона	мил. лева
Аржентина	102	1,4
Египетъ	49	0,5
Ромъния	12	0,2
Тунисъ	11	0,2
С. А. С. Ш.	6	0,1

Съвсемъ други сѣ даннитъ за износа на червенъ пиперъ презъ 1941 г., а именно:

1941 г.	тона	мил. лева
Германия	2.175	106,3
Бохемия	403	19,7
Хърватско	50	2,6
Ромъния	141	7,1

Другитъ държави, които изнасятъ червенъ пиперъ получаватъ количество по-малко отъ 1 вагонъ.

Даннитъ за износа презъ 1937 и 1941 г. показватъ голѣма разлика въ разпредѣлението на износа въ различнитъ държави. Така презъ 1937 година Германия не е взела участие въ този износъ, а презъ 1941 година тя е най-голѣмия износителъ.

Въ България се очаква, че въвеждането на българския червенъ пиперъ, като подправка въ нѣмската кухня нѣма да бжде временно и, че вкусътъ на западно-европейцитъ свикна съ тази наша подправка и по този начинъ и следъ войната българскиятъ червенъ пиперъ ще намира добъръ пазаръ въ чужбина и особено въ Германия.

Държавата въ последно време взема редица мѣрки за подобрене качеството и количеството на червения пиперъ, което още повече ще му осигури пазара въ чужбина.

П. Ан. Квачковъ

ВЪНШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

СОЦИАЛНА ИКОНОМИЯ И ЮРИДИЧЕСКИ РЕФОРМИ

Професоръ Скеджи отъ университета въ Триестъ гостува на Висшето търговско училище въ Варна и изнесе една публична лекция предъ студенти и граждани на горната тема, резюме отъ която предаваме.

1. Голѣмитъ проблеми поставени отъ вну-

шителния присѣстъ на населението (350 милиона въ 130 години) и отъ развитието на капиталистическата система (която прави отъ капитала единъ инструментъ на мощъ а не едно сръдство на труда), както и отъ възтържествуването на машинитъ (въ сжщностъ

ни то добри, ни то лоши, както всички уреди, стига техническия прогрес да се придружава от социалния, имаха и належаща нужда да бъдат разрешени. Въ тях е била зародиша на всяка революция.

Тази проблема от политико-социално естество е също и юридическа проблема, тъй като политиката без правото прилича на единя ковач без чука.

2. Търговският сдѣлки все по вече се освобождава от индивидуалната си изолация. Тѣ се развият за голѣми маси, за масова консумация, за масови финансираня. Стопанисването на капиталитѣ става независимо от тяхната принадлежност.

Търговската дейност биваше свързана съ жизненитѣ си и излъчващи центрове; съ оная дейност, систематически организирана под името на „предприетието“.

Създава се така една юридическа проблема свойствена на търговската материя. Без съмнено, обаче, тя е повлияна и от социалната.

3. От тук произлизат дветѣ реформи: социалната и тая на законницитѣ.

Хартата на труда е основния устав на социалната реформа.

Върху базата на труда сж били реформирани традиционнитѣ системи, т. е. върху един нов социален и стопански морал.

Особено значение има онзи том на новия италиански граждански законникъ, нареченъ „на труда“, тъй като тъкмо въ него стоят гражданството на търговското предприятие и новитѣ подбудители за живота на стокообита.

4. Като предговоръ на новия граждански законникъ е поставена хартата на труда. Нейнитѣ принципи означават: държавен авторитетъ, подчинение частнитѣ интереси на интереситѣ на нацията, справедливостъ всрѣд социалнитѣ съсловия. Поради това, че всички човѣшки дѣла не сж свършени, законитѣ не винаги могат да бъдат пълни. Тогава се явява нуждата от юридическитѣ принципи. Тѣ сж горе-долу като буквитѣ на азбуката. Съ само няколко знаци се обрасуват безброй думи.

Въ началото на кодекса, между източницитѣ на правото сж поставени и „корпоративнитѣ норми“. Законътъ собствено не е друго освенъ едно първично право, полуразработено, който има нужда от юридическата разработка дадена от самия животъ. Законитѣ сж само една „сплавъ на правдата“. Тѣхната доброта зависи от титлата, сжко както при среброто и златото. Корпоративнитѣ норми иматъ за целъ да опредѣлятъ тази титла.

5. Въ центъра на гражданския законъ стои новото право за собствеността. Върху това почива следователно семейния редъ (уреденъ въ първитѣ два тома на законника) както и

стопанския (уреденъ от следващитѣ два тома). Тукъ тия два свѣта намиратъ допирната си точка.

Собствеността се схваща въ социалната му функция, като едно „активно право“. Светитѣ отци на църквата сж казвали, че съ него трѣбва да се борави разумно.

Най старото право е ставало така най-младо.

Въ човѣшкото общество, въ връзка съ основната проблема за запизване на расата, централната ядка не се представлява от индивида, а от семейството. Така, въ полето на производството, активната единица не е тази по отдѣлно упражнявана, а систематически упражняваната, сиречъ чрезъ организирането въ предприятието.

Предприетието се урежда отъ общи основни норми за всичкитѣ му видове (частни и обществени, земеделски и търговски, еднолични и колективни).

Все пакъ, различнитѣ изисквания на развитата дейност, които различаватъ въ действителната практика земеделскитѣ от търговскитѣ предприятия, сж предизвикали едно разграничение на правната дисциплина. Търговската дейност се опредѣля като „такава насочена къмъ производството на блага или услуги, или посрѣдническа въ обръщението на тия блага, и превозната дейност било по суша, по море и по въздуха, и банковата и осигурителна дейност и всички други спомагателни дейности свързани съ предшестващитѣ“ (чл. 2195).

7. Законътъ не дефинира предприятието, обаче, той дефинира предприемача, като такъвъ „развиващъ една организирана стопанска дейност, имаща за целъ производството или размѣната на блага или на услуги“ (чл. 2082).

Личниятъ елементъ на предприятието е даденъ отъ предприемача (било физическа, било юридическа личностъ). Той представлява върха на предприятието и е негова съставна частъ. Една пирамида безъ връхъ е съвсемъ друга геометрическа фигура.

Предприемачътъ свързва предприятието съ права и задължения.

Предприетието не е едно заведение отъ голѣми размѣри, тъй като „заведението представлява съвкупността на благата организирани отъ предприемача за дейността на предприятието“ (чл. 2555). Нѣма разлика на размѣри, а на функции.

Заведението е упражнение на дейността съ технико-производителенъ характеръ. Предприетието, обаче, се разбира като организирана дейност насочена къмъ това упражняване на дейност, следователно е една дейност отъ стопанско-юридически характеръ.

Заведението предполага дисциплиниращата дейност на предприятието. То се обуславя отъ него и съ него е свързано.

8. Около дейността на търговскитѣ пред-

приятна, книгите на облигациите и на труда определят разни институции—по същия начин както се разпределя желязния прах в едно магнитно поле.

Въ новата социална система към търговските предприятия ще се включват:

- дисциплината на предприятието,
- договорите „за организацията“ (дружествени, сътруднически и трудови),
- договорите „за предприятието“, т. е. стоящите вън от него (агентурни, за осигуровка, за комисиона, текущи сметки, за депозити и складове, за посредничество и търговски залог, и сročните такива върху кредитни титри както и договорите за експедиции и превози за продажба на документи или за запазване на собствеността и пр).
- дисциплината на търговското заведение и на конкуренцията,
- тая за фалиментарните и предпазните

процедури при търговска несъстоятелност. Стопанското право включва в себе си едно ново търговско право.

9. След 8 века автономия, търговското право е било слито с гражданското право. То е обаче в постоянен възход. Материалът му ферментира постоянно и прекъсва всички прегради.

Кодификацията е временна координация. Търговското право диша чистия въздух на просторния океан.

10. Много негови части очакват още международно уреждане. Така например: морското право, това на дружествата, на осигуровките, на борсата, на радиото, на търговския стокообмен и пр.

Това юридическо еднообразие ще улесни и стопанското сътрудничество между народите. А това когато тракторите ще повлкат наново плуговете.

ЗАЕКЧАВАНЕ НА СТОПАНСКИТЕ ВРЪЗКИ МЕЖДУ БЪЛГАРИЯ И СЛОВАКИЯ

Създаването на добри и оживени стопански връзки между младата Словацка държава и обединена България е благоприятствено от редица съществени предпоставки, най-важните от които са, безспорно, две. На първо място това са отличните приятелски отношения, съществували между българския и словацки народи. Втората съществена предпоставка представя стопанската структура на двете страни. Това представя, впрочем, най-важното условие за създаването и закрепването на оживени търговски връзки между двата народа. Въръчки, че в военното време тя не е от първостепенно значение, защото други съображения ръководят държавите при стопанските им отношения, все пак не съществуват ли тази предпоставка, изключено е зараждането на каквото и да било търговски размън.

В настоящата статия искаме да посочим стопанската структура на Словакия дотолкова, доколкото тя интересува българската външна търговия, сиреч, доколкото представи благоприятна икономическа предпоставка за създаването на добра българо-словацка търговия, както и да проследим развитието на взаимната размън от 1939 година насам.

Словакия, с пълно право може да се каже, е колкото индустриална, толкова и земеделска страна. Все пак, според нас, трябва да се даде известен приоритет на индустрията, която в последните години се развива с бързи крачки. Пълно надмощие няма обаче нито един икономически отрасъл, понеже страната внася еднакви количества индустриални, и земеделски про-

дукти. Само произведенията на известни индустриални отрасли, както това ще видим, задоволяват нуждите на пазара. Всичко останало се внася, малко или много, от чужбина. Именно производството на тези отрасли позволява създаването на добра и здрава търговия между Словакия и останалите европейски страни. Словацкото стопанство изнася преимуществено произведенията на хартиената, дървената, химическата, отчасти текстилната и други индустрии, както и някои сурови материали, срещу които внася необходимите й земеделски продукти. Тук именно се крие основата на словацката външна търговия.

Словацкото стопанство представя интерес за България в достатъчни степени. Най-напред за нас е от значение градежното горско богатство на Словакия, което е позволило да се създаде цялостна индустрия за производството на целулоза, хартия и други ценни продукти. Само горите заемат около 39 на сто от общата използвана площ на страната и едно пространство от 14 588 000 декара. Общото производство на дървесен материал възлиза към 5 милиона кубически метра, градежна част от което се изнася редовно всяка година. Горите представят истинско национално богатство за словацката държава. Ще видим, че въпреки за България, някои от произведенията от дърво заемат неоспоримо първо място. Въобще, износетът на дървесен материал заема важно място в словацката външна търговия, възлиза редовно на повече от два и половина милиарда крони и представя една четвърт от общата стойност на износа на страната.

От интерес за българското стопанство,

на второ място, е словашката индустрия. Индустрията в тази страна се създава едва от 80 години насам, но това не пречи тя да зарегистрира грамадни успехи. Тя е достигнала вече доста добро положение, особено откъси индустриални отрасли, които преработват местни сурови материали. Останалите индустриални отрасли, които преработват внасяни сурови материали, се развиват значително по-бавно. Тяхното производство и преуспяване е особено затруднено след избухването на войната, когато вносът на суровини така чувствително намаля. Тук най-вече подрабавяме текстилната индустрия, тъй като от тежките индустриални отрасли, химическата и др.

Най-важните индустриални клонове на словашката индустрия сж откъси, които преработват изкопаемите богатства, а те сж значителни. След това идват индустриите за преработването на целулозата и хартиената. Производството на целулоза възлиза на към 150.000 тона годишно. От него само 35.000 т. отиват за нуждите на страната, а остатъкът се редовно изнася. Словакия може свободно да изнася годишно към 120.000 тона целулоза.

Хартиената индустрия представя също гордост за словашката държава. Страната разполага с 6 грамадни фабрики за производство на хартия, които дават годишно производство към 65.000 тона. Две трети от това производство е предназначено за износ.

Грамадното богатство откъс метали представя значителен интерес за нас. В Словакия сж създадени вече грамадни фабрични заведения, които редовно дават производство за износ. Производството на главните метали през 1938 и 1939 год. е било, както следва:

	1939 г.	1938 г.
желѓзо	760.000	710.000 тона
манганъ	55.580	50.400
медна руда	128.800	42.000
злато и сребро	111.000	112.000
вжглища	780.000	735.000
нафта	16.000	15.000

Желѓзото и вжглищата се намират в най-обилни количества. Общото производство на страната нараства редовно всяка година.

Словашкото земеѓлско стопанство представя сравнително най-малък интерес за разѓната сѓ България. На него не се спремъ само до толкова, доколкото е необходимо за да имаме ѓлостна представа за стопанския обликъ на новата Словацка държава.

Земеѓлското стопанство не е толкова развито, че да може да задоволи нуждите на местното население. Изключение прави само скотовъдството, което е най-добре. Страната не може да изнася, при добри години, даже и скотовъдни продукти.

Върѓки старанията на словашките управници, земеѓлството все още не може да задоволи

нуждите на страната. Полагатъ се системни грижи, но въ тази насока предстои още много да се направи докато се дойде до желаното най-добро положение. Страната понава главно следните земеѓлски продукти: пшеница, ечемикъ, картофи, захарно ѓвѓкло и зеленчуци. Съвсемъ недостатъчно е производството на: рѓжъ, овесъ, царевица, бобовите, маслодайните и индустриалните растения, които трѓбва да се внасятъ отъ чужбина.

Най-добро е производството на захарната трѓстика, което е позволило създаването на солидна захарна индустрия, добивътъ отъ която не само че задоволява местните нужди, но и грамадна частъ се изнася всяка година.

Производството на фуражните растения е слабо. Лозята сж много по-зле, отколкото у насъ. Производството на тютюна е тожъ много слабо.

Ясно е, че само ограниченъ брой отъ земеѓлските култури задоволяватъ нуждите на страната. Всичко останало трѓбвало да бѓде внасяно.

Вносъ отъ България на земеѓлски и индустриални растения, които нуждите на Словацката държава налагатъ, а износъ на целулоза, въобще нѓкои произведения на дървената индустрия, както и нѓкои индустриални произведения — ето основната икономическа предпоставка за създаването на добри и оживени търговски връзки между миламата Словацка държава и обединена България.

При посочените благоприятни предпоставки, стопанските връзки между двете държави не сж се развили така добре и не сж дали възможното най-задоволително постижение презъ изтеклите три години. Това, обаче, не трѓбва да ни обезкуражава, понеже изтеклите години бѓха използвани повече за взаимно опознаване, отколкото за създаването на желаната търговска разѓна. Това предстои да се предприеме тепърѓ.

Това бѓ и целта на българо-словашките стопански преговори, които се водиха презъ месецъ януарий въ София, и които завършиха сѓ подписването на нова търговска спогодава тежду двете страни, определяща значително по-гоѓми контингенти за идващата търговска година.

На второ място, не трѓбва да се изпуска изъ предъ видъ, че българо-словашката разѓна започна при изключителна обстановка. Войната сложи дълбоки отпечатѓци върху развитието на икономическия животъ на всички държави. Наложиха се ограничения въ износа и въздържаностъ, които значително се отразиха върху разѓната между отделните държави. Сѓ положителностъ можемъ да твърдимъ, че търговията между България и Словакия ѓѓше да се развие много по-бързо и добре, ако положението бѓ напълно нормално.

Все пакъ, постигнати сж известни резултати, отъ които трѣбва да бъдемъ доволни. За изтеклитъ три военни години усилията за създаването на добри търговски връзки между Словакия и България сж довели до следнитъ резултати.

Първата година отъ създаването на търговските връзки между дветъ страни дава твърде ограничени резултати. Имаме вносъ за 16 милиона лева и износъ за 15 милиона. Тогава ние сме внесли главно: целулоза, стровжлеродъ, лѣкарства, воденични камъни, стѣкларски издѣлия, амбалажна хартия, плугове и др. Внесенитъ стоки представятъ значителенъ интересъ за нашето стопанство, но сж били доставени въ минимални количества. За сжщото време ние сме изнесли изключително маслодаини семена, земеделски продукти и тютюнъ.

Вносътъ и износътъ се значително подобряватъ презъ следващата 1940 година. Доставенитъ отъ Словакия стоки възлизатъ вече на 61 милиона лева, а изнесенитъ — на 54 милиона. Това е най-добрата година за новосъздадената търговия между дветъ страни.

Презъ тази втора година вносътъ и износътъ между дветъ страни започва да добива вече своя установенъ характеръ, съобразно структурнитъ възможности на дветъ страни. Вносътъ отъ Словакия се състои преимуществено отъ материали за хартнената индустрия, метални издѣлия, материали за дърводѣлската индустрия, лѣкарства, нѣкои химикали, текстилни материали пр. Износътъ за Словакия се съсредоточава сжщо така въ нѣколко само главни продукти, които сж: тютюнятъ, най-важниятъ — основата на българския износъ за Словакия, земеделски дродукти, кожи, горивни материали и пр.

1941 година донася значително намаление на взаимната размѣна. Вносътъ отъ Словакия спада на 48 милиона лева, а износътъ — на 51 милиона. Тази година салдото е благоприятно за българското стопанство.

Данни за току-що изтеклата 1942 година още нѣмаме, но можемъ да бъдемъ положителни, че размѣната е много по-добра въ сравнение съ предната 1941 година.

Въобщо досега България заема незначително участие въ Словашката външна търговия. Това най-добре проличава отъ следната таблица за развитието на словашката външна търговия, която ни показва на какъ сж се насочили икономическитъ интереси на младата Словашка държава.

Въ вноса и износа на Словакия, европейскитъ държави взематъ следното участие:

Вносъ отъ мартъ 1939 г. до мартъ 1940 г.

Германия	640.000.000	кр. или 24,7 на сто
Протектората	1.440.000.000	" " 55,6 " "
Италия	90.000.000	" " 3,5 " "
Холандия	95.000.000	" " 3,6 " "
Унгария	70.000.000	" " 2,7 " "
Румъния	60.000.000	" " 2,3 " "
България	15.000.000	" " 0,6 " "
Швейцария	45.000.000	" " 1,7 " "
Швеция	15.000.000	" " 0,6 " "

Останалитъ държави 50.000.000

Износъ		
Германия	620.000.000	кр. или 28,5 на сто
Протектората	1090.000.000	" " 50 " "
Италия	70.000.000	" " 3,2 " "
Холандия	40.000.000	" " 1,8 " "
Унгария	60.000.000	" " 2,8 " "
България	15.000.000	" " 0,7 " "
Румъния	75.000.000	" " 3,4 " "
Швейцария	30.000.000	" " 1,4 " "
Швеция	6.000.000	" " 0,3 " "
2.178.000.000		

Най-напредъ трѣбва да отбележимъ, че търговията на младата Словашка държава е насочена изключително къмъ европейскитъ държави. Не може да бъде друго яче при положението, че се намирамъ въ война, която не позволява никаква размѣна съ останалитъ държави отъ другитъ материци.

На челно мѣсто въ Словашката външна търговия стоятъ Германия, засдно съ Протектората и Италия. Тѣ сж главнитъ доставчици и купувачи на словашкото народно стопанство. Или, общо взето, Германия, Протектората и Италия заематъ повече отъ 80 на сто отъ външната търговия на Словакия.

Следъ това идватъ Унгария, Швейцария, Румъния, България, Турция и др. Презъ последната 1942 година бѣха сключени търговски спогодби съ всѣка една отъ посоченитъ страни, въ резултатъ на което се яви засилената размѣна и общото увеличение на външната търговия на Словакия.

Участието на България, както вече видѣхмъ, е най-слабо въ сравнение съ частта на останалитъ юго-източни страни. Наистина, то е доста по-добро отъ това на много останали европейски страни, но това не е нито утешение, нито насърчение за насъ. Отъ страна на дветъ правительства се полагатъ значителни усилия, за да се добиятъ при наличнитъ благоприятни обстоятелства, но и при военната обстановка, най-добри и удовлетворителни резултати. Нека се надѣваме, че приключенитъ сега важни стопански преговори между представителитъ на дветъ страни ще доведатъ до засилването на взаимната размѣна, която е отъ полза и за двата народа.

Хр. Ал. Заимовъ

СТОПАНСКИТЪ КАМАРИ

Кабинетътъ на Стамболовъ бѣше наследенъ презъ 1894 год. отъ кабинета на Д-ръ К. Стоиловъ. Министъръ на финанситъ и на

търговията бѣше Ив. Ев. Гешевъ. Този човѣкъ и въобще цѣлиятъ кабинетъ дойде съ широки планове за стопанско творчество.

Въ програмата влизаше и създаването на търговско-индустриални камари. И наистина, законите за сжщитъ бѣше гласуванъ още презъ 1894 год. и на следната година имаме вече основани Т. и. камари.

Търговско-индустриалнитѣ камари бѣха и си останаха самоуправителни организации на търговци и индустриалци отъ публично-правенъ характеръ. Между задачитѣ имъ изпѣкваха главно две: първо, да обсъждатъ всички въпроси изъ областта на търговията и на индустрията и да ги разрешаватъ доколкото тѣ сж отъ мѣстенъ характеръ за района и, второ, да подпомагатъ Министерството при законодателната му дейность.

По-късно въ Търговско-индустриалнитѣ камари се даде самостоятелно мѣсто и на занаятчийското сѣловие.

Презъ 1907 год. бѣше гласуванъ законътъ за земеделскитѣ камари, но остана неприложенъ. Земеделскитѣ камари бѣха основани едва презъ 1937 год. съ задачи, сходни съ задачитѣ на Т. и. камари.

Следъ 1935 год. се започна съ организирането на голѣмитѣ професионални сѣюзи, на които се даваха и публично-правни качества.

Миналата година се заговори за едно идейно и организационно свързване на всичкитѣ тѣзи стопански и професионални организации. Днесъ вече имаме законъ за стопанскитѣ камари, които поглѣщатъ Т.-индустриалнитѣ и земеделскитѣ камари и включватъ освенъ представителитѣ на търговцитѣ, на индустриалцитѣ, на занаятчийцитѣ и на земеделчицитѣ, още и представителитѣ на работничитѣ и представителитѣ на банковитѣ и на застрахователнитѣ предприятия.

Всичкитѣ изброени представители сж избирани отъ професионалнитѣ организации.

Въ това именно се състои връзката съ професионалнитѣ сѣюзи. Освенъ това има и назначаваня отъ М-ръ Председателя представители изъ сжщитѣ сѣловия.

Стопанскитѣ камари сж областни — по една на административна област. Тѣхнитѣ задачи сж стопански и отчасти политически.

Стопанскитѣ задачи се заключаватъ въ това, че камаритѣ могатъ да предприематъ и да извършватъ стопански и социални мѣроприятия въ областта си и второ, че ще сътрудничатъ на съответнитѣ министри за подобрението на земедѣлието, индустрията, занаятитѣ, търговията, труда, кредита и застраховането.

Политическитѣ задачи на стопанскитѣ камари се състоятъ въ това, че трѣбва да обединяватъ мисълта, настроениата и разбиранията на отдѣлнитѣ сѣловия за съвмѣстна стопанска и социална дейность въ полза на държавата и на нацията.

Идейната и организационната работа на областнитѣ стопански камари се обединява въ една Върховна стопанска камара. Сжществениитѣ задачи на Върховната стопанска камара сж първо, да обединява стопанската и социалната мисълъ на всички сѣловия, въ духа на държавнитѣ интереси, второ, да съгласува действията на областнитѣ стопански камари въ духа на обществена и национална солидарность и, трето, да посочва на правителството нуждата отъ съответни стопански и социални мѣроприятия.

Тази реформа е широка и както за всѣка голѣма реформа трѣбва да се каже, че бъдещето ще покаже нейнитѣ действителни преимущества или недостатѣци. Въ всѣки случай отъ това гледище едно сравнение съ сжщата реформа въ Германия, напримѣръ, би било полезно.

СТОПАНСКИТѢ КАМАРИ ВЪ ГЕРМАНИЯ

Националъ-социализмътъ не е само политическо учение, но е и икономическа система. За да се проведе тя, сж необходимими органи, които носятъ отпечатѣка на самото учение и духа на движението. Въ кръга на тѣзи органи за направляване и устройство на новата икономическа система поднадатъ и стопанскитѣ камари. Последнитѣ се създадоха съ една предназливостъ и методичность, за каквито е способенъ само германскиятъ духъ. Тѣ се появиха първоначално съ твърде скромни функции, които не поссѣгахъ на сжществувашитѣ по-стари стопански институти, като търговско-индустриалнитѣ камари и занаятчийскитѣ камари. Когато, обаче, системата се закрѣгли и новопоявилитѣ се нужди на военното стопанство наложиха нови задачи, старитѣ институти се преобразуваха и на тѣхно мѣсто се явиха новитѣ органи за провеждане на ръководе-

ното националъ-социалистическо стопанство въ лицето на областнитѣ стопански камари. Последнитѣ иматъ само тримесечно сжществуване и тѣхнитѣ функции още не сж напълно очертани.

Историческото развитие на стопанскитѣ камари въ Германия обхваща два ясно разграничени периода. Първиятъ включва епохата отъ създаването на районнитѣ стопански камари и на Имперската стопанска камара презъ 1934 год. до реформирането имъ презъ 1942 год. Вториятъ е въ своитѣ начални стѣпки и обхваща новосъздаденитѣ областни стопански камари. Не може да се извърши пълно и ясно разграничение между тѣзи два периода, поради това че реформата на районнитѣ стопански камари се провежда въ Германия постепенно, съ изчаквания и голѣма предупредителность и не е още завършена. Редомъ съ областнитѣ стопански

камари продължават да съществуват районни стопански камари, търговско-индустриални камари и занаятчийски камари. Въз това отношение сме изправени предъ преходен периодъ, който ще продължи въротно неопределено време поради смълостта на реформата и поради смущенията на войната.

Районният стопански камари се създадоха въ Германия непосредствено скоро следъ въвеждането на национал-социализма като политическа и държавна система.

Тъ бѣха публично-правни юридически лица съ признато право на самоуправление. Различаваха се отъ познатитъ търговско-индустриални камари и занаятчийски камари по своя съставъ, по своето устройство и по своитъ функции.

Съставътъ на районнитъ стопански камари почиваше на началото за колективното представителство. Докато въ съществуващитъ търговско-индустриални камари и занаятчийски камари членуваха всички търговци, индустриалци и занаятчи отъ кръга имъ, въ районнитъ стопански камари участвуваха само юридически лица, а именно: всички търговско-индустриални камари и занаятчийски камари всички областни професионални групи за търговия, индустрия, занаяти и съобщения. Освенъ това въ тѣхъ бѣха представени общинитъ, партията, Германския трудовъ фронтъ и Имперската организация на прехраната.

Устройството на районнитъ стопански камари не бѣше строго определено. Всѣка камара имаше възможностъ да учредява такива служби, отдѣления и секции, каквито мѣстнитъ стопански нужди налагаха. По начало, районнитъ стопански камари имаха следнитъ отдѣли: за търговско-индустриалнитъ камари, за занаятчийскитъ камари, за търговия (съ четири отдѣления: за едра и вносно-износна търговия, за дребна търговия, за амбулантна търговия и за посрѣдничество), за индустрия и за пѣтнически обмѣнъ (превежданъ у насъ още съ израза: „хотелиерство и туризъмъ“). Освенъ тѣзи петъ отдѣла, които се срѣщаха въ всички камари, бѣха учредени при всѣка една отъ тѣхъ и нарочни служби за публични поръчки.

Съставътъ и устройството на районнитъ стопански камари позволяватъ да се изведе различieto между функциитъ на търговско-индустриалнитъ камари и занаятчийски камари, отъ една страна, и на стопанскитъ камари, отъ друга. Търговско-индустриалнитъ камари и занаятчийскитъ камари бѣха институти за регламентиране, направляване и насърчание дейността на отдѣлнитъ стопански предприематели, разглеждани като самостоятелни стопански единици, и за закрила и подкрепа на отдѣлнитъ стопански предприятия, взети като основа на народното стопанство. Районнитъ стопански камари имаха много по-просторни и общонационал-

ни задачи. Тъ бѣха надстройка надъ търговско-индустриалнитъ и занаятчийскитъ камари, и същевременно обединително звено на вертикално свързанитъ професионални групи. Функциитъ имъ не бѣха конкретизирани съ законъ или наредба. Бѣше имъ предоставена пълна свобода за самостоятелно творчество; тѣхнитъ задачи се раждаха отъ нуждитъ на областта, отъ изискванията на военното стопанство или отъ необходимоститъ на историческия моментъ. Бѣше се създадо едно изобилие и разнообразие отъ функции, които говорѣха за творчески починъ, но по нѣкога създаваха сложностъ, която можеше да доведе до бюрокрация и неподвижностъ.

Управлението на районнитъ стопански камари бѣше изградено на водаческото начало. Всѣка камара се възглавяваше отъ единъ председателъ, който се назначаваше отъ имперския министъръ на стопанството. За председатели се избираха лица, изхождащи отъ стопанскитъ срѣди, обикновено проявени стопански деятели. Бѣше възприета практиката да се назначаватъ за такива председателитъ на търговско-индустриалнитъ камари отъ седалището на стопанския окръгъ. Като помощници на председателя се назначаваша двама подпредседатели. Дѣловата работа на камаритъ се ръководеше отъ главни секретари. И тѣзи служби, споредъ възприетата практика, се изпълняваха отъ главнитъ секретари на търговско-индустриалнитъ камари отъ седалището на стопанския окръгъ. Всѣки отдѣлъ имаше сжщо секретари и реда на технически и административни чиновници. При районнитъ стопански камари бѣха създадени съвети, които се състояха отъ членове по право (председателитъ на търговско-индустриалнитъ камари и занаятчийски камари отъ стопанския окръгъ, водачитъ на областнитъ професионални групи и др.) и отъ назначавани членове (представители на общинитъ, на имперската организация за прехраната, на съобщенията и др.). Функциитъ на съветитъ бѣха само съветателни, за разлика отъ търговско-индустриалнитъ камари въ демократичната система, където общитъ събрания бѣха облѣчени съ правото да решаватъ.

Районнитъ стопански камари намираха своя завършекъ въ имперската стопанска камара. Тя се създаде като корона на постройката и се явява като общъ представител на отрасловата и областна организация на промишленото стопанство, на търговско-индустриалнитъ камари и на занаятчийскитъ камари за цѣлата империя.

Имперската стопанска камара е сжщо публично-правна юридическа личностъ съ признато право на самоуправление. Седалището ѝ е въ Берлинъ. Нейни членове сж: седемтъ имперски общи групи (на търговията, на индустрията, на занаятитъ, на банкитъ, на застраховкитъ, на електропроизводното стопанство, заедно съ пѣтническия обмѣнъ и

на съобщенията, а следъ това идватъ 26-тѣ районни стопански камари, 111-тѣ търговско-индустриални камари и 71-тѣ занаятчийски камари.

Имперската стопанска камара разполага съ множество отъ най-разнообразни служби, отдѣли, секции и комитети, имащи за задача да изпълняватъ многобройните задачи, които правителството, имперскиятъ министъръ на стопанството и редица други сръднши служби имъ възлагатъ. Вътрешното устройство на Имперската камара не е уредено съ законъ или наредба и следва да се очаква, че то ще претърпи промѣни вследствие на реформата, която се извърши по отношение на районните стопански камари. Съставътъ на сжщата е вече действително промѣненъ, защото нѣмаме бившите районни стопански камари, търговско-индустриални камари и занаятчийски камари, тука членуватъ само създаденитъ до сега двадесетъ и шестъ областни стопански камари. Къмъ тази промѣна ще се нагласятъ вѣроятно и отдѣлитъ, като отдѣлитъ за търговско-индустриалните камари и занаятчийските камари ще бждатъ закрити. Може да се отбележи сжщо, че политическиятъ животъ дава отражения въ вътрешното устройство на Имперската стопанска камара. Така напр. оповестяването и провеждането на четиригодишния планъ бѣше свързано съ откриването на специални служби. Военното стопанство постави сжщо своя отпечатъкъ върху нейните функции и устройство.

Имперската стопанска камара е върховенъ стопански институтъ въ Райха. Макаръ и изградена върху началата на самоуправление, намѣсата на държавата и на партията се чувствуватъ твърде силно подчертани. Тя се явява като свещателенъ органъ на правителството по голѣмитъ стопански, социални и финансови въпроси, надзоренъ органъ върху имперските общи съюзи и картелитъ, административенъ институтъ за разпореждане на известни контингенти и др. Една отъ най-сжществени функции на Имперската стопанска камара е ръководството на външните стопански отношения на Империята. Въ частностъ на нея е възложенъ надзора надъ германските камари въ чужбина, надъ нѣмската група отъ Международната търговска камара и надъ института за външна търговия. Тя взема сжщо дейно участие при изработването на всички стопански закони, било като се произнася по отправенитъ ѝ за прѣценка и мнение проекти, било като сама прави предложения за закони и ги поднася на съответния министъръ. Следователно, функциитъ на Имперската стопанска камара сж твърде разнообразни и не могатъ да бждатъ обхванати отъ едно кратко изложение като настоящето. Тѣ могатъ да се предадатъ изобразително въ видъ на прѣсеченъ кокусъ, чиято горна плоскостъ представлява задачитъ на камарата като вър-

ховна надстройка, досега падъ районните стопански камари, търговско-индустриалните камари и занаятчийските камари, а следъ реформата като върховно сръдище на областните стопански камари, като обединително звено за хоризонтално свързване на имперските общи групи, изградени вертикално върху началата на иерархията и отрасловата раздѣленостъ, а долната плоскостъ олицетворява функциитъ ѝ като органъ на държавата за провеждане на вътрешната и международна стопанска политика на Империята.

Имперската стопанска камара се ръководи отъ председателъ, назначаванъ отъ имперския министъръ на стопанството и избираенъ измежду председателитъ на областните стопански камари. За изпълнение на дѣловата работа на камарата се назначаватъ единъ или нѣколко главни секретари, редица началници на отдѣли, чиновници и други. При нея има и нароченъ съветъ, който отъ своя страна се дѣли на голѣмъ и малъкъ съветъ, и редица комитети, като комитетъ за търговска политика, за образуване на ценитъ, за колониално стопанство и др.

Областните стопански камари сж най-новиятъ опитъ на националъ-социалистическата икономическа мисль за устрояване на ръководеното стопанство. Районните стопански камари се оказаха неподходящи. Съ тяхъ не се постигнаха очакванитъ резултати. На мѣстото на свързаното ръководство на стопанството, което трѣбваше да доцесатъ районните камари, се създаде въ много случаи сложностъ и напаставане на стопанските служби. Националъ-социализмътъ, като динамично политическо учение, не се задоволи съ непълнитъ постижения и реши да пристъпи къмъ реформи. Реформата не изненада никого въ Германия, защото тя се очакваше. Още презъ декемврий 1940 г. държавниятъ секретаръ д-ръ Ландфрийдъ бѣше подчерталъ въ конгреса на председателитъ на търговско-индустриалните камари въ Брауншвайгъ, че камаритъ и професионалните групи трѣбва да образуватъ общи единици въ организацията на промишленото стопанство. Предстоящата реформа се оповести и отъ имперския министъръ на стопанството д-ръ Функъ на конгреса на областните водачи въ Берлинъ презъ 1941 год. Съобщенитъ преобразувания, действително не закъснѣха. На 20 априль 1942 год. се публикува наредба за опростяване и уеднаквяване на организацията на промишленото стопанство, възъ основа на която се издаде първата наредба за провеждане на наредбата за опростяване и уеднаквяване на организацията на промишленото стопанство

отъ 20 април 1942 год., съ която се разтурят 41 търговско-индустриални камари. Съ изчерпателна трета наредба за провеждане и уеднаквяване на организацията на промишленото стопанство отъ 30 май 1942 год. се уреди напълно устройството на областните стопански камари и се определиха функциите имъ. Законодателните материали не бидоха използвани незабавно, а се пристъпи съ голъма предпазливост къмъ провеждането на реформата. Едва на 16 декември 1942 год. съ специална разпоредба на имперския министър на стопанството се закриха 20 районни стопански камари, 67 търговско-индустриални камари и 52 занаятчийски камари. Като се прибавятъ закритите съ втората наредба отъ 20 април 1942 г. 41 търговско-индустриални камари, то отъ съществуващите досега 26 районни стопански камари, 111 търговско-индустриални камари и 71 занаятчийски камари остава само едно незначително число, което ще бъде приключено въ най-непродължително време. На мѣстото на закритите камари се уредяватъ 29 областни стопански камари и 5 подведомствени стопански камари, които започнаха да функциониратъ отъ 1 януарий т. г.

Причините, които наложиха реформата се подчертаватъ въ предговора на първата наредба за провеждане на наредбата за опростяване и уеднаквяване на организацията на промишленото стопанство, въ който се казва: „Увеличените нужди на въоръжителното стопанство налагатъ едно цѣлостно уеднаквяване на организацията и тѣсно обхващане на всички сили на общото промишлено стопанство. Организацията на промишленото стопанство трѣбва да продължи безъ сътресения своята военностопанска работа въ най-големи размѣри на производственостъ“. Въ сжия смисълъ е и изложението на имперския министър на стопанството отъ 20 април 1942 г. до Имперската стопанска камара: „Въз основа на разпоредбата на Фюрера за по-внатѣшно опростяване на администрацията отъ 25 януарий 1942 г. налага се и въ областта на промишленото стопанство едно цѣлостно опростяване на организацията и едно тѣсно обхващане на всички сили. Досегашната разпокъсаност на организацията на промишленото стопанство се показва многократно обременителна за провеждането на възложените ѝ важни военни задачи. За да се достигне, въ особеност по отношение на областите, необходимото опростяване, трѣбва да се уреди за всѣка област по една областна стопанска камара, чийто обсегъ да съпада съ този на областта. На областната стопанска камара ще се прехвърлятъ по начало всички задачи и компетенции на стопанското самоуправление отъ района имъ. Следователно, въ тѣхъ ще се слѣятъ, като въ бъдеща срѣдишна точка на областната стопанска организация, търговско-индустриалните камари, занаят-

чийските камари и стопанските камари и ще се включатъ областните родови професионални групи. Реформата е насочена, споредъ имперския министър на стопанството д-ръ Функъ „къмъ съсредоточаване на всички задачи и компетенции, които до сега сж били повѣрени на отдѣлните намиращи се една до друга организации“ въ новите областни стопански камари.

По своята правна сжщност новите областни стопански камари сж правоспособни подѣления на германската стопанска организация съ право на самоуправление. Въ това отношение тѣ не се различаватъ отъ предишните районни стопански камари. Промѣната се състои на първо мѣсто въ обсега на второ мѣсто въ състава, на трето мѣсто — въ устройството и на четвърто мѣсто — въ функциите имъ.

Всѣка областна стопанска камара представлява стопанската организация отъ териториалния и административенъ обсегъ на съществуващите въ Германия 42 административни области. Това административно раздѣление не съответствува, обаче, на географския и икономическия строежъ на страната, тъй като известни области сж силно индустриализирани, а други чисто земеделски. За да се избѣгнатъ очакваните неудобства се предвижда възможността, да се създаватъ въ областта на областните стопански камари подведомствени стопански камари и клонови представителства. По този начинъ голъма частъ отъ съществуващите търговско-индустриални камари въ известни важни стопански центрове, които не сж седалища на области, ще продължатъ съществуването си като подведомствени стопански камари.

Забележителна е промѣната въ състава на новите областни стопански камари. Въ районните стопански камари членуваха, както се изтъкна, само юридически лица. Въ новите институти, напротивъ, членуватъ само отдѣлни личности и предприятия. Собственикътъ на едно предприятие въ обсега на дадена стопанска камара, който има главното си седалище извънъ нейния районъ, е длъженъ да членува и въ камарата, където се намира въпросното предприятие. Съ изриченъ законенъ текстъ се освобождаватъ отъ членуване въ областните стопански камари всички земеделски стопанства, земеделски кооперации или земеделски съюзи, както и свързаните съ земеделието помощни предприятия, които преработватъ въ главното предприятие придобитите отъ самите тѣхъ произведения. Новите стопански камари представатъ, следователно, да бъдатъ обединително звено на професионалните групи. Тѣ изземватъ чисто и просто тѣхните функции и се нагърбватъ съ непосредствената защита на отдѣлния стопански дѣятелъ и на отдѣлното предприятие. Зашото, както и председателътъ на Имперската стопанска камара д-ръ инж. Пийчъ набляга въ сказката си

на заседанието на Върховната стопанска камара от 30 септември 1942: „Основният стълб на стопанската организация може да бъде само практическият стопански деятел, ако желаем стопанското самоуправление да запази своя смисъл“. Това отношение към отделния стопански деятел не е само отражение на нуждата да се запази системата на членуване въпреки затворения търговско-индустриални камари и занаятчийски камари, където членуваха отделни дейатели и предприятия. То е и отражение на национал-социалистическият схващане за устройството на народното стопанство, което е немислимо без частната инициатива. Свободният начин на стопанския деятел трябва, обаче, да бъде направляван, а това ръководство ще се осмисли по един лек и прост начин посредством новите камари. Практическият деятел се справя трудно с похватите на бюрократията и сложните административни апарати. По-рано той беше обвързан с търговско-индустриалните камари и занаятчийските камари, от една страна, с районните родови-професионални групи от друга. Сега тези различни стопански институти се премахват. Създават се само областните стопански камари, които поемат всички техни функции. За напредък отделният деятел и предприятие ще членуват само в съответната областна стопанска камара или в подведомствената стопанска камара и от там ще получават необходимата подкрепа на държавата и на партията.

Устройството на областните стопански камари не е още ясно очертано. Указания за същото дава третата наредба, наречена съкратено „наредба за устройството на областните стопански камари“ и типовите уставни за областните стопански камари и за подведомствените стопански камари. Това е характерно за национал-социалистическото законодателство, което отблъсква подробен и обездвижващи норми за смътка на общите и гъвкави формули. Ценни указания се намират и в гореспоменатата сказка на председателя на Имперската стопанска камара, който като ръководител на върховния стопански институт в Райха и като непосредствен сътрудник на национал-социалистическото управление е най-добре осведомен върху бъдещите устройствени въпроси. По начало, при всяка камара се създават отделни, по един за всяка професионална категория: индустрия, търговия, занаяти, пажнически обмен, банки, застраховки и силово (електропроизводно) стопанство. Тези отделни не са задължителни за всички камари. Принудително е създаването само на отделни: търговия, индустрия и занаяти. Другите отделни могат и да не бъдат създавани. Във такъв случай председателят на областната стопанска камара може, по предложение на съответната имперска професионална група, да назначава областни застъпници. Съществуващата при бившите районни стопански камари служба за публични по-

ръчки се запазва като отдел, публични поръчки. Проучва се възможността за създаване на отделни за външно стопанство на мястото на досегашните служби за външна търговия. Всички други служби, които въпреки предимните търговско-индустриални камари, занаятчийски камари и районни стопански камари са носили това название, не могат повече да имат същото подделение. За тях се създават специални комитети, броят на които не е установен. Тъй се предвиждат във устава на всяка областна камара според нуждите ѝ. Във типовия устав са изброени примитивнообразно като такива: комитети за общо право, за данъци, за превоз и съобщения, за цени, за професионално образование и др.

Областните стопански камари се ръководят от председателя, назначаван по предложение на съвета на камарата от имперския министър на стопанството във споразумение с областния водач. Председателството почива на водаческия началник. Като помощници и заместници на председателя се предвиждат подпредседатели. Техният брой не е установен от закона, а се определя от устава на всяка камара. Необходимо е да има най-малко по трима подпредседатели, изхождащи от сферите на индустрията, търговията и занаятчийския. Представителът на занаятчийския носи едновременно названието „първомайстор на областта“. Дълговата и техническа работа на всяка камара се ръководи от един главен секретар и помощен персонал. Всички отделни има свой ръководител и секретар, както и необходимия помощен персонал.

При всяка камара има и съвет. Броят на съветниците се определя от устава на всяка камара. По препоръка на председателя на Имперската стопанска камара техничното число не би трябвало да надвишава 40. Членовете на съвета се назначават от председателя на камарата извън сферите на практическите стопански дейатели, като представителите на занаятчийския трябва да са вписани във занаятчийския регистър и да имат право да обучават чираци. Функциите на съвета са чисто съветателни. Председателят на камарата може, обаче, да възлага на отделни членове определени задачи и по този начин да ги привлича към ръководството на камарата.

При наложителност от особено естество могат да се учредяват, както се спомена, подведомствени стопански камари. Тъй се учредяват по заповед на имперския министър на стопанството и се устройват по образеца на областните стопански камари, като за тях е също изработен типов устав. Тъй се възглавяват от председател и подпредседатели, които се назначават по предложение на председателя на областната стопанска камара от имперския министър на стопанството във споразумение с областния водач. Председателят на подведомствената стопанска камара участва във пред-

седателството на областната стопанска камара. Причините, които предизвикаха възможността да се учредяват тѣзи камари, се криятъ отъ една страна въ историческитѣ традиции на германския народъ, и отъ друга — въ особенія стопански строежъ на страната. Много области иматъ своето административно сѣдалище на едно населено мѣсто, а стопанскитѣ имъ центъръ се намира въ други географски точки. Освенъ това, известни камари при все че не се намиратъ въ административни центрове, сж добили такова историческо значение и мощъ, че тѣхното пълно премахване не би могло да се оправдае. Устройството, управлението и задачите на подведомственитѣ стопански камари не се различаватъ чувствително отъ тѣзи на областнитѣ стопански камари и тѣхното обстойно изучаване се явява безпредметно при едно кратко изследване на стопанскитѣ камари въ Германия. Трѣбва да се подчертае, че тѣ сж напълно подчинени на областнитѣ стопански камари.

Въ мѣста, където стопанскитѣ интереси не оправдаватъ учредяването на подведомствени стопански камари, е предвидена възможностъ да се откриватъ клонови представителства, както за областнитѣ, така и за подведомственитѣ стопански камари. Тѣхното откриване става съ съгласието на имперския министъръ на стопанството. Всѣко клоново представителство се възглавява отъ ръководителъ, който се назначава отъ председателя на съответната стопанска камара и е опълномощенъ да влиза въ непосредственъ досегъ съ мѣстнитѣ власти и партийни служби. Той може да си уреди съветателенъ комитетъ. Функциитѣ на клоновитѣ представителства сж твърде ограничени и се определятъ отъ устава на съответната камара.

При областнитѣ и подведомственитѣ стопански камари се учредяватъ сжко сѣдища на честта, учредени по началата на разпоредбата отъ 20 януарий 1937 год.

Задачитѣ и функциитѣ на новитѣ областни стопански камари сж много по-широки отъ тия на преобразуванитѣ районни стопански камари. Въ предговора на наредбата за устройството на областнитѣ стопански камари отъ 30 май 1942 год. тѣ сж начертани въ едри линии така:

„Областнитѣ стопански камари сж областнитѣ служби за ръководене на германската стопанска организация въ обсега на областитѣ. Облѣчени съ правото на самоуправление и ръководени отъ дейни председатели тѣ представляватъ стопанството отъ областта имъ въ неговата съвкупностъ.

Тѣ подпомагатъ държавата при ръководството на стопанството и се явяватъ въ помощъ на областнитѣ водачи при провеждане на задачитѣ имъ“.

Областнитѣ стопански камари сж длъжни да се грижатъ по собственъ починъ или по внушение на правителството и партията за развитието и насърчението на стопанството отъ областитѣ имъ и за изглаждането на

различнитѣ стопански интереси.

Въ това отношение с много знаменателно новото устройство на областнитѣ професионални групи. Всѣка имперска обща професионална група се разчленява на клонови групи, които отъ своя страна се подѣлятъ на родови групи, а тѣзи се разпадатъ на видови групи. Така имперската група за търговия се разчленява на петъ клонови групи (едра и вносно-износна търговия, търговия на дребно, гостилинчарство и хотелиерство, амбулантна търговия и посрѣдничество), имперската група за индустрията се разчленява на 31 клонови групи, имперската група банки на шестъ клонови групи, имперскитѣ групи за застраховки и силово стопанство по на две клонови групи и т. н. Петтѣ клонови групи на търговията се подѣлятъ отъ своя страна на 57 родови групи, а тѣ пъкъ на 133 видови групи и т. н. Това вертикално организиране на стопанскитѣ групи се допълва отъ мѣстнитѣ подѣления, свързани вече хоризонтално. Това сж сръдидишнитѣ групи, областнитѣ групи, околийскитѣ групи и мѣстнитѣ групи. Тѣзи групи свързваха по пътя на иерархията най-дребнитѣ мѣстни подѣления въ по-едритѣ околийски, за да стигнатъ посрѣдствомъ областнитѣ до централнитѣ групи.

Германското организирано стопанство бѣше, следователно, обвързано кръстосано: технико-производствено и географски. Съ реформата на стопанскитѣ камари тази организирана обвързаностъ се измѣня, „Имперскитѣ централни групи се включватъ въ областитѣ съ стопанскитѣ камари и въ тѣхнитѣ подѣления. Редомъ съ тази областна организация не могатъ да се учредяватъ, споредъ предписанията на действащото право, самостоятелни образувания на имперскитѣ групи подъ каквато и да е форма.“ Всички досега съществуващи околийски и мѣстни групи се закриватъ; тѣ се поглъщатъ отъ областнитѣ и подведомственитѣ стопански камари. Създаденитѣ въ дадена областъ подѣления на стопанската организация сж членове на областнитѣ и подведомственитѣ стопански камари. Тяхниятъ районъ трѣбва да се покрива съ обсега на областнитѣ и подведомственитѣ камари. Тѣ се обхващатъ отъ съответния отдѣлъ на областнитѣ или подведомствени стопански камари и го подпомагатъ при изпълнение на общородовитѣ задачи. Областнитѣ родови подѣления сж длъжни, въ качеството имъ на членове на областнитѣ и подведомственитѣ стопански камари, да осведомяватъ председателитѣ на камаритѣ и ръководителитѣ на съответнитѣ отдѣли за основнитѣ и особенитѣ за областта важни промѣни.

Реформата, която внася такива промѣни въ устройството на професионалното движение въ Германия, не мина безъ спорове. Гласовѣтъ противъ тази крайна стѣпка за съсръдоточаване на стопанскитѣ категории и за опростяване на организацията на стопанството се счита отъ мнозина за твърде смѣ-

ла. Практиците, и най-важно правителството и партията я считат за навременна и я проведоха. Съ създаването на новите стопански камари професионалните групи изгубват сложния пирамидален строеж, който имаха досега. Остават само сръдничните родови подълнения, които се разпадат на областни родови подълнения. Областните родови подълнения сж органи, както се изтъква, на сръдничните родови подълнения и въ това отношение имъ сж подведомствени. Отъ друга страна, тѣ сж членове на стопанските камари и като такива сж свързани съ последните въ двойно отношение: въ лично и въ функционално отношение. Въ лично отношение, ръководителитѣ и секретаритѣ на областните родови подълнения се назначават и отзовават отъ председателя на съответната областна камара, по предложение и въ споразумение съ ръководителя на сръдното родово подълнение. Въ функционално отношение, областните клонови подълнения сж длъжни, споредъ постановленията на закона и типовия уставъ, да съдействуватъ на стопанските камари и да ги подпомагатъ въ дейността имъ.

КРИТИКА И РЕЦЕНЗИИ

ИНДУСТРИАЛНАТА ПОЛИТИКА НА БЪЛГАРИЯ СЛЕДЪ ПЪРВАТА СВЪТОВНА ВОЙНА

Отъ Д-ръ Динко Тошевъ, редовенъ доцентъ при Висшето търговско училище въ Варна, 1943 год., стр. 224.

Господинъ д-ръ Динко Тошевъ е публикувалъ единъ трудъ на тема „Индустриалната политика на България следъ първата свѣтвна война“. Този трудъ е единъ видъ продължение на миналогодишната публикация на г. д-ръ Динко Тошевъ, озаглавена „Приносъ къмъ изучаване индустриалната политика на България отъ освободението до балканската война“. Книгата е разчленена на отдѣлни части и обхваща по отдѣлно общата материя върху насърчаването и улесняването на индустрията (прѣко, митническо, кредитно, и др.), регламентация на индустрията (на производството, на пазара, на труда и т. н.), характеристика на индустриална политика и проблеми на индустриалната политика (рационализация, мѣстната индустрия и земеделското ни стопанство и др.).

Трудътъ на г. Тошевъ е изчерпателенъ и пълненъ съ законодателни, административни и литературни данни относително индустриалната политика следъ 1920 година и въ това отношение той е единъ приносъ за опознаване на сжщата. Отъ това гледище, по своята пълнота и прегледност, този трудъ далечъ надминава досегашните публикации на който и да е било авторъ, макаръ че би могло да се отиде къмъ едно още по-задълбочено теоретическо анализиране на условията, при които се е упражнявала индустриалната политика презъ 1920 година и особено на отражението ѝ върху самото индустриално и върху народното ни стопанство. Становищата на заинтересованитѣ страни, тъкмо защото сж заинтересовани, би следвало да се използватъ

Преплитането на функциитѣ на областните родови подълнения съ тия на стопанските камари ще доведе, споредъ очакванията на осведоменитѣ специалисти въ Германия, до пълно съсрѣдоточаване и опростяване на организацията на промишленото стопанство. За напредъ остава само единъ официаленъ органъ на правителствената стопанска политика въ областитѣ — стопанскитѣ камари. Тѣ ще могатъ въ сътрудничество съ държавните власти и партийните функционери да проведатъ онази динамична организация на стопанството, която е необходима за военитѣ и въоръжителни цели на Райха.

Дали надеждитѣ, които се възлагатъ на новитѣ икономически институти, ще се оправдаятъ е единъ въпросъ, който само бъдещето ще може да разреши. Като се изхожда, обаче, отъ предпоставката, че германскитѣ държавници и икономисти рѣдко правятъ скокове въ въздуха и че пристъпватъ къмъ всѣко преобразуване въ стопанството съ голѣма предпазливостъ и следъ продължителни проучавания, може да се правятъ само благоприятни предвиждания за бъдещитѣ успѣхи на реформата. Съ. Колевъ,

подъ известна резерва като се привеждатъ и нѣкои статистически данни. При това положение въздействието на външната търговия върху индустрията или отношенията между голѣми и малки предприятия и други подобни проблеми сигурно биха получили едно още по-пълно освѣтление.

Въ всѣки случай, г. Тошевъ е събралъ много интересенъ материалъ изъ нашата следвоенна индустриална политика и го е подредилъ и описалъ сполучливо, като е съумѣлъ да представи цѣлата ни индустриална политика подъ едно обширно освѣтление.

Съ изобилнитѣ си данни и съ доброта си прегледност, трудътъ на г. д-ръ Д. Тошевъ успѣва на създаде представата за голѣмата сложност на индустриалната ни политика, както отъ гледището на мотивитѣ ѝ, тъй и отъ гледището на сръдствата ѝ. Индустриалната ни политика е провеждана не само чрезъ нейнитѣ собствени сръдства, каквито сж регламентирани, концесии и др., но е осъществявана и чрезъ валутната ни политика, чрезъ кредитната ни политика, чрезъ земеделската ни политика и т. н. Освенъ това, вижда се, че г. д-ръ Д. Тошевъ е запознатъ съ цѣлата литература по материята и умѣло я използва и цитира. Въ това отношение трудътъ на г. Тошевъ е пръвъ по рода си у насъ. Оставямъ съ добротъ впечатление, че г. Тошевъ проявява живъ интересъ къмъ научна работа и я върши добросъвестно и съ голѣмо старание, което у насъ въ България е едно сравнително рѣдко явление. Както е известно, у насъ хората не обичатъ да се отдаватъ на научна работа, може би и защото обществото не може още да я цени. Препоръчвамъ този трудъ на нашитѣ читатели. С. Ч.

**ДЪРЖАВНИ МИНИ
КАМЕНОВЖГЛЕНИ МИНИ
ПЕРНИКЪ * БОБОВЪ-ДОЛЪ * МАРИЦА**

**Производство на Каменни
вжглища и брикети**

Доставка на електрическа енергия
за всички видове индустрии въ Софийската и
въ Старо загорската електрификационни области
по специални износни цени.

**Вноски и поръчки за вжглища и
брикети се правятъ навсѣкжде въ
страната чрезъ:**

1. Бълг. народна банка — преводна служба
2. Бълг. земед. и кооп. банка—преводна служба
3. Телегр.-пощ. станции — чекова с'ка 50
4. Всички популярни банки
5. Банка Български кредитъ
6. Каситѣ на държавнитѣ мини

съ специални формуляри, съ изчерпателното попълване на
които става излишно да се пише отдѣлно писмо-уведомле-
ние отъ страна на клиентитѣ.

**Главна дирекция на Държавнитѣ мини
въ гр. Перникъ**

Агенция на минитѣ въ София
ул. Раковски № 90 — Телефонъ 2-18-49

БЪЛГАРСКА ЗЕМЕДЪЛСКА И КООПЕРАТИВНА БАНКА

Народно учреждение за обслужване съ кредитъ българското стопанство и кооперации.

Основано въ 1864 година

Капиталътъ е неограниченъ

ОБСЛУЖВА СЪ КРЕДИТЪ:

Земедѣлскитѣ стопанства, земедѣлскитѣ кредитни кооперативни потребителни сдружения, тѣхнитѣ съюзи и водни синдикати, занаятчинтѣ и занаятчийскитѣ кооперации, популярнитѣ банки и тѣхнитѣ съюзи.

Д о с т а в я :

Земедѣлски орждия и машини, подобрани семена за посѣвъ на зърнени храни и фуражъ, меденъ сулфатъ (синъ камъкъ) за прѣскане и предпазване лозята и овощнитѣ градини отъ болести и за защита отъ паразити; купува бакъръ, дървенъ материалъ, смазочни и горивни материали, занаятчийски материали и др.

П о с р ѣ д н и ч и :

За продажба и износъ за чужбина на земедѣлски произведения, събирани отъ кооперативнитѣ сдружения: тютювъ, пашкули, розово масло, прѣсни, сухи и консервирани плодове, зърнени храни и фуражъ, мешини, сахтиянь, килими и др.

И з в ъ р ш в а :

всички банкови операции, приема спестовни влогове, срочни и безсрочни, при най-износни условия.

СЕДАЛИЩЕ И УПРАВЛЕНИЕ ВЪ СОФИЯ

145 клона и 60 агенции въ всички производителни, земедѣлски градове и села. 340 популярни банки въ цѣлата страна, които извършватъ влогово-акредитивна служба.

БАНКА БЪЛГАРСКИ КРЕДИТЪ А. Д.

Основана съ участието на Държавата, Б. н. банка и Б. з. и к. банка

КАПИТАЛЪ И РЕЗЕРВИ 175.000.000 ЛВ.

ИЗВЪРШВА ВСИЧКИ БАНКОВИ ОПЕРАЦИИ.

Специално оторизирана съ законъ за издаване гаранции предъ държавни и общински учреждения за участие въ търгове.

36 клона

42 представителства

Въ всички останали градове кореспонденти — Б. н. банка

Централа София, ул. „Александър I“ № 12

Телегр. адресъ: „БЪЛКРЕДЪ“

ГЕРМАНО-БЪЛГАРСКА КРЕДИТНА БАНКА

ОСНОВАНА ПРЕЗЪ 1905 ГОДИНА

ЦЕНТРАЛА ВЪ СОФИЯ

КЛОНОВЕ: ВАРНА, РУСЕ, ПЛОВДИВЪ, КАВАЛА И СКОПИЕ

КАПИТАЛЪ НАПЪЛНО ВНЕСЕНЪ ЛВ. 50,000,000

РЕЗЕРВЕНЪ КАПИТАЛЪ ЛВ. 43,000,000

Телеграфически адресъ: КРЕДИТБАНКЪ

Извършва всички банкови операции

Македонска народна банка А. Д.

Капиталъ 40.000.000 лева

Централа: София

Клонове: Петричъ, Г.-Джумал, Неврокопъ, Св. Врачъ, Скопие и Битоля

Телефони: № 2-51-96, 2-51-97

Телегр. адресъ: „Македонбанкъ“

ОТКРИВА текущи дебиторни сметки.

СКОНТИРА търговски портфейлъ.

ПРИЕМА за инкисо полици, платими въ България и чужбина, при много изгодни условия.

ОТПУЩА заеми срещу залогъ на стоки въ складъ и при износъ въ чужбина.

ОТКРИВА акредитиви при вносъ на стоки.

ПРИЕМА срочни и безсрочни влогове при много изгодни лихви и условия.

ИЗВЪРШВА преводи навсякъде въ България и чужбина.

ИЗДАВА гаранции за участие въ търгове и предъ частни предприятия въ България и чужбина.

БАНКАТА отдава касетки подъ наемъ.

ПЪРВОСТЕПЕННИ кореспонденти въ цѣла България и чужбина.

ПОЩЕНСКА СПЕСТОВНА КАСА

Основана през 1896 година

Централно управление в София, ул. „Московска“ № 19
Клон в Скопие.

I. Спестовно отделение:

Вложители	815,000
Събрани влогове лв.	6,800,000,000

II. Чеково отделение:

Чекови сметки	8,500
Авоари по сметките	500,000 000

Касова служба при Централното управление в София, клон в Скопие и
1,000 телеграфо-пощенски станции в страната.

ОБЩЪ СЪЮЗЪ НА ПОПУЛЯРНИТЕ БАНКИ

(КРЕДИТНА ЦЕНТРАЛА НА ПОПУЛЯРНИТЕ БАНКИ)

София, ул. „Раковски“ 116

Тел. 2-19-64; 2-19-65; 2-19-66; 2-19-97;

Обединява 320 популярни банки в всички градове и по-големи села в Царството с 260,000 индивидуални членове-кооператори.

Собствени средства на Съюза	лв.	70.000 000.—
Влогове на частни лица	„	331.000.000.—
Влогове на популярните банки	„	2.664.000.000.—
Разни средства	„	15.000.000.—

Всичко пасивъ	лв.	3.080.000 000.—
Пласментъ в кредитъ	„	902.000.000.—
Имущества и резерви	„	2.143.000.000.—
Разни активи	„	35.000.000.—

Всичко активъ	лв.	3.080.000.000.—
-------------------------	-----	-----------------

Активъ-пасивъ на съюзените 320 популярни банки:

Собствени средства	„	1.523.000.000.—
Влогове	„	5.700.000.000.—
Други средства	„	1.567.000.000.—

Всичко пасивъ	лв.	8.790.000 000.—
Пласментъ в кредитъ	„	3.822.000.000.—
Пласментъ в стопанска дейност	„	560.000.000.—
Разполагаеми средства и др. пласменти	„	4.408.000.000.—

Всичко активъ	лв.	8.790.000.000.—
-------------------------	-----	-----------------

Съюзът и членуващите при него популярни банки извършват преводна, касова, гаранционна, информационна, банкова и чекова служби.

Съюзни издания: Списание на Общия съюз на популярните банки и илюстриран вестник „Кооперативна просвета“.

Чиновническо кооперативно взаимно-застрахователно дружество

Агенции — ЦЪЛА БЪЛГАРИЯ

**КЛОНОВЕ: животъ, пожаръ, злополука, жилище
гражданска отговорност.**

ПОСТИЖЕНИЯ:

1. Застрахованъ к-лъ по кл. животъ: надъ два милиарда и 300 милиона лв. кржгло 40% отъ общия застрахованъ капиталъ въ страната.
2. Застраховани обекти по кл. пожаръ: — кржгло за шестъ милиарда лева.
3. Резерви и фондове надъ 700 милиона лева.
4. Сключени договори по всички клонове надъ 300.000.
5. Почивни дружествени домове въ: Баня, Варна, Вършецъ, Хисаря.
6. Отъ основаването си до днесъ е възвърнало на членоветъ си надъ 80 милиона лева — частъ отъ печалбитъ.
7. Здравенъ институтъ „ХР. ГАНЕВЪ“ — безплатно контролиране здравето на дружественитъ членове.

ВСЕНАРОДНА КООПЕРАЦИЯ

Общъ съюзъ на българскитъ земеделски кооперации

ЦЕНТРАЛА — ул. „Раковски“ № 103 — София
телеграфенъ адресъ „**КООПЕРАТОРЪ**“

ТЕЛЕФОНИ: 2 — 66 — 21; 2 — 66 — 22; 2 — 66 — 23; 2 — 66 — 24;
2 — 66 — 25; 2 — 66 — 26

ОБЕДИНЯВА:

Районни кооперативни съюзи	41.—
Земед. кред. стоп. кооперации	1.650.—
Собствени срѣдства	30.000.000.—
Оборотни срѣдства	700.000.000.—
Износъ вносъ и пласменти за 1942 г.	1.850.000.000.—
Оборотъ за 1942 година	14.000.000.000.—

СОБСТВЕНИ ПЕЧАТНИ ИЗДАНИЯ:

в. „Кооператоръ“ екземпляра	16.000.—
сп. „Коопер. подемъ“ „	3.000.—
сп. „Младъ кооператоръ“ „	6.000.—
Детско списание „РОСИЦА“ „	14.000.—

Кооперативна централа на лозаритѣ ВЪ БЪЛГАРИЯ

(Съюзъ на Лозарскитѣ, Лозаро-винарскитѣ кооперации,
Районнитѣ съюзи, Кредитнитѣ кооперации, Популярнитѣ
банки съ лозарски и винарски отдѣли)

Телеграфенъ адресъ: ЛОЗЦЕНТРАЛЪ

Телефони: № 3-16-72, 3-16-73, 3-19-87

СОФИЯ, бул. „М. Луиза“ № № 40 и 42

ВНОСЪ: Всички видове машини, уреди, химикали и препарати за
модерна винарска техника, доходно лозарство и овошарство.

ИЗНОСЪ: Вина и спиртни напитки; гроздовъ мармаладъ, медъ, пулпъ
и концентрати; овошци и зеленчуци въ прѣсно и преработено състояние.

ПРЕДСТАВИТЕЛСТВО: Машини за винарски цели - фабрика Зайцъ
—Верке—Кройцпахъ—г. м. б. х.; „Колумбитъ“, Визбаденъ, Германия;
А. Д. деръ Аизенъ ундъ Щалверке, Швафхаузенъ, Швейцария. Препарати:
„Арзола“, Будапеща.

ГЕНЕРАЛНА ПРОДАЖБА: Маркучи — за винарска техника —
всички размѣри на фабриката Континенталъ Каучукъ Акциенгесел-
шафтъ — Хановеръ. Бутилки за винарски цели — производство на
фабрикатъ обединени въ картела — Интернационалсесъ Флашенъ
Феркауфсконторъ—Дюселдолфъ—г. м. б. х. Капсули за бутилки,
производство на фабрикатъ Франке & Шолцъ, Рьомершадъ, Германия.

Българско земеделско д-во

Основано 1985 год.

Централа СОФИЯ, ул. Гладстонъ 67. Тел. 2-52-67 и 2-03-85

Клонове: ПЛОВДИВЪ, ПЛЪВЕНЪ, РУСЕ и ВИДИНЪ

ИЗНОСЪ: фуражни, етерични и медицински
семена, плодове, пулпове, зеленчуци, билки,
червенъ пиперъ и др. земед. произведения.

ВНОСЪ: изкуствени торове, семена, препа-
рати противъ болести и неприятели по ра-
стенята, земеделски машини и уреди.

НАРОДНА ВЗАИМНО-
ЗАТРАСХОВАТЕЛНА
КООПЕРАЦИЯ

„ЗАДРУГА“

ЦЕНТРАЛА — СОФИЯ
ул. „Раковски“ № 111

РАБОТИ ПО КЛОНОВЕ:

**ЖИВОТЪ, ПОЖАРЪ, КРАЖБА
ЧРЕЗЪ ВЗЛОМЪ, ГРАЖДАНСКА
ОТГОВОРНОСТЪ, ТРАНСПОРТЪ**

Колективенъ членъ е на ОБЩИЯ
СЪЮЗЪ НА БЪЛГАРСКИТЪ ЗЕМЕ-
ДЪЛСКИ КООПЕРАЦИИ. Въ идейни
връзки и близко сътрудничество е
съ ГОРСКИЯ СЪЮЗЪ и СЪЮЗА
НА НАРОДНИТЪ КООПЕРАТ. БАНКИ

Първа е въвела и широко практикува
кооперативнитъ колективни застраховки

ZADRUGA Versicherung — Sofia

LEBENS — FEUER — DIEBSTALL
— HAFTPFLICHT —
TRANSPORTVERSICHERUNG

БЪЛГАРСКА ТЪРГОВИЯ

А. Д.

Вносна централа „Българска търговия“ А. Д., е образувана въ края на февруарий 1940 година съ цель да доставя по-бързо и поевтино стоки отъ първа необходимостъ и ги разпредѣля между отдѣлнитѣ търговски предприятия.

70% отъ капитала на централата е собственостъ на **Българския търговски съюзъ** и 30% на **кооперативнитѣ централи**. Частни капитали нѣма.

Вносна централа „Българска търговия“ е рожба на българското търговско съсловие. Тя се управлява отъ управителенъ съветъ, въ който влизатъ 9 души търговци и 4 души кооператори. Текущитѣ работи се ръководятъ отъ комитетъ, състоящъ се отъ трима търговци и единъ кооператоръ. Дѣлата и се контролиратъ отъ единъ делегатъ.

Внесенитѣ стоки се разпредѣлятъ между отдѣлнитѣ търговски фирми, съгласно разпредѣлението, което се дава отъ Българската народна банка.

Вносна централа „Българска търговия“ е разпредѣлителна централа и не цели печалби. Тя се задоволява само съ една минимална комисиона за покриване на разходитѣ си. Евентуалниятъ остатъкъ, съгласно устава, отива въ полза на държавата.

Б ъ л г а р с к а промишленостъ

А. Д.

Бушуващата война наруши стокообмѣна между отдѣлнитѣ държави. Нарушиха се отново създаденитѣ съ толкова трудъ, следъ свѣтовната война, търговски сношения и договори. Това, за съжаление, не можа да се ограничи само на континента, а автоматически се пренесе и въ колониитѣ на воюващитѣ страни и, по този начинъ, се затрудни търговията съ колониални стоки.

Поради тѣзи обстоятелства и поради голѣмитѣ рискове, които представляваше превоза на нѣкои стоки отъ далечни страни, поржкитѣ за малки количества станаха вече невъзможни, а отъ друга страна трѣбваше да се съсредоточи този видъ търговия или доставки въ нѣкои институтъ, който да бѣде подъ близкия надзоръ на правителството, за да може да се държи смѣтка за ценитѣ на така доставянитѣ материали и не се допуска развиващата се въ такива случаи спекула.

Поради тѣзи именно съображения, по искането на Министерския съветъ, при Съюза на българскитѣ индустриалци се образува А. Д. „БЪЛГАРСКА ПРОМИШЛЕНОСТЪ“, съ седалище въ София и капиталъ отъ единъ милионъ лева.

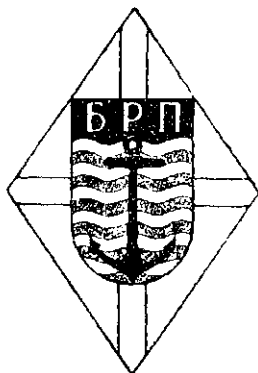
Цельта на дружеството е да снабдява индустриалнитѣ предприятия съ необходимитѣ имъ сурови материали. То не работи по своя инициатива, а по отправени, чрезъ съответнитѣ родови съюзи, искания на индустриалцитѣ. Решенията за поржчки сжщо се взематъ въ съгласие съ родовитѣ съюзи, а разпредѣлянето на доставенитѣ стоки става по представени отъ тѣхъ и одобрени отъ Б. н. банка списъци.

При това положение дружеството е посрѣдническа централа за общи доставки. Комисионата, която дружеството си изчислява, е 10% при голѣмитѣ сдѣлки и до 20% при малкитѣ.

„БЪЛГАРСКА ПРОМИШЛЕНОСТЪ“ прави всичко възможно за най-целесобразното и навременно задоволяване нуждитѣ на българскитѣ индустриалци съ необходимитѣ имъ сурови материали.

Б Ъ Л Г А Р С К О Р Ъ Ч Н О П Л А В А Н Е

ДИРЕКЦИЯ — РУСЕ

въ денонощна служба на
родното ни стопанство

съ корабите си поддържа
пътнически и товарни съобщения
по р. ДУНАВЪ КАКТО ПО НАШИ-
ТЕ ГРАНИЦИ, така и вънъ от тях.

„БАЛКАНЪ“

Българско официално
пътническо бюро

СОФИЯ, ул. АЛАБИНЪ 60
Телефонъ 2-24-79 и 2-24-80
Телегр.: БОФБАЛКАНЪ

Н. П. БИЛЕТИ ЗА БЪЛГАРИЯ

абонаментни, семейни, за младоменци, по редовната
тарифа

БИЛЕТИ ЗА ЧУЖБИНА

нелъзопътни, аеропланни, за спалните вагони
„Mitropa“.

Подробни и безплатни сведения

ДИРЕКЦИЯ НА ВЪНШНАТА ТЪРГОВИЯ

СОФИЯ, БУЛ. ЦАРИЦА ЙОАННА 6
ТЕЛЕФОНИ: 2-75-72 НУМЕРАТОРЪ
ТЕЛЕГРАФ. АДРЕСЪ: ЕКСПОРТИНЪ

Държавен орган за провеждане външната
търговска политика на България.

Полага всестрани грижи за организиране и
насърдчение на българския износ и внос.

Извършва държавен контрол върху подго-
товката на производството и пласмента на
всички български стоки, предназначени за
износ.

Грижи се за пропагандата на българското про-
изводство на външните пазари.

Дава безплатни, изчерпателни и точни сведе-
ния по всички въпроси въ областта на бъл-
гарската външна търговия.

„Каолинъ“

Аки. минно индустриално

дружество — В А Р Н А

Производство на промитъ каолинъ, суровъ каолинъ, кварцовъ пѣськъ и разни глинѣ отъ собственитѣ си мини и инсталации.

ПРОМИТЪ КАОЛИНЪ

УПОТРЕБЛЕНИЕ: Порцеланова индустрия, хартиена индустрия, пажарска индустрия, каучукова индустрия, химическа индустрия, бояджийски цели и пр.

КВАРЦОВЪ ПѢСЪКЪ

УПОТРЕБЛЕНИЕ: Стъкларска индустрия, порцеланова индустрия, водно стъкло, глазура и (бетонъ) строежи и др.

ИЗКОПАЕМЪ КАОЛИНЪ

УПОТРЕБЛЕНИЕ: Фаянсови печки, огнеупорни тухли, вагарянки, измазване печки и пещи.

**ЦЕНТРАЛА
ЗА
НАРОЧНИ
ДОСТАВКИ**

**ЦЕНТРАЛНО
УПРАВЛЕНИЕ**

ул. СОЛУНЪ 4 — СОФИЯ

Телефонъ 2-74-80

„ТЕКСТИЛЪ“

АКЦИОНЕРНО Д-ВО ЗА ПАМУЧНО ПРЕДАЧЕ-
СТВО И ТЪКАЧЕСТВО

ВАРНА

КАПИТАЛЪ 30.000.000 ЛВ.
НАПЪЛНО ВНЕСЕНЪ

прежди, платна български бълени и небълени,
оксфорди, цвѣтни аладжи, докуми и др.

ПРОИЗВОДСТВО НА СОБСТВЕНИТЪ МУ ФАБРИКИ ВЪ
ВАРНА

Телефонъ 29-21 и 29-22

За телеграми: „ТЕКСТИЛЪ“

„I-ВА БЪЛГАРСКА ПЕТРОЛНА ИНДУСТРИЯ“

АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО ЗА ПЕТРОЛНА ТЪР-
ГОВИЯ И ИНДУСТРИЯ

РУСЕ

ПРОИЗВОДСТВО НА БЕНЗИНЪ, ГАЗЪ, ПЪКУРА,
СМАЗОЧНИ МАСЛА И ПР.

Телефони: 28-51 и 29-82

За телеграми: Рафинерията

Акционерно дружество
за конарска индустрия

Хр. В. Марокинджиевъ & С-ие

Г А Б Р О В О

Най-реномираната фабрика за
производство на обущарски
гънове. Основана 1887 година

Половинъ вѣковно
конарско производство

За телеграми: **МАРОКИНДЖИЕВЪ**

Телефони: Фабриката 350, Домъ 454 и 550

ЗАВОДИ НИКОЛА ЧИЛОВЪ

Акционерно д-во за химически произведения, осн. 1912

СОФИЯ, АЛЕКСАНДЪРЪ I № 1

ТЕЛЕФОНИ: 2-56-78, 2-50-39, 2-56-79, 2-74-03

ПРОИЗВЕЖДА

МАСЛЕНА ФАБРИКА:

РАСТИТЕЛНИ МАСЛА, ВТВЪРДЕНИ МАСЛА
И ФУРАЖИ.

САПУНЕНА ФАБРИКА:

ВСИЧКИ ВИДОВЕ
САПУНЪ ЗА ПРАНЕ „ПЪТЕЛЪ“.
ТОАЛЕТЕНЪ САПУНЪ „ИДЕАЛЪ“.

ПАРФЮМЕРИЙНА ФАБРИКА:

ПАСТА ЗА ЗЪБИ „ИДЕАЛЪ“, ХОРМОНОВЪ КРЕМЪ „ГИТА“ СПОРТЕНЪ, КРЕМЪ „ИДЕАЛЪ“, КРЕМЪ ЗА ЛИЦЕ „ИДЕАЛЪ“, ПУДРА „ИДЕАЛЪ“, БРЪСНАРСКИ КРЕМЪ, ЧЕРВИЛА ЗА УСТНИ, ЧЕРВИЛА ЗА СТРАНИ, ОДЕКОЛОНИ, ВОДА ЗА ЗЪБИ, БОЯ ЗА КОСИ „МАГИЯ ИДЕАЛЪ“ ВЪ РАЗЛИЧНИ ЦВЪТОВЕ, ПУДРА „ИДЕАЛЪ“ И ДР.

ГЛИЦЕРИНОВА ФАБРИКА:

АПТЕКАРСКИ, ТЕХНИЧЕСКИ И ДИНАМИ-
ТЕНЪ ГЛИЦЕРИНЪ.

ТУТКАЛНА ФАБРИКА:

КОЖЕНЪ ТУТКАЛЪ, КОКАЛЕНЪ ТУТКАЛЪ
„СЛОНЪ“, ЖЕЛАТИНЪ, ХИМИЧ. ТОРОВЕ.

ХИМИЧЕСКА ФАБРИКА:

ВСИЧКИ ВИДОВЕ ГРЕСЪ, КОНСИСТЕНТНИ
И ТЕКСТИЛНИ МАСЛА, ПАСТА ЗА ПЕЧКИ
„ПЪТЕЛЪ“ И ДР.

ВИСШЕ ТЪРГОВСКО УЧИЛИЩЕ

ВАРНА

ПРИЗНАТО ОТЪ ДЪРЖАВАТА ВИСШЕ УЧЕБНО ЗАВЕДЕНИЕ

Разработва обществено-стопанските и търговско-техническите науки изобщо и съ огледъ на стопанския животъ на страната. Дава възможностъ за основно изучаване на нѣмския, френския, италианския и английския езици. Дава академическо образование на лица отъ двата пола, които се готвятъ за ръководни административни и организационни служби въ частнитѣ, обществени и държавни предприятия и учреждения.

ПОДГОТВЯ КАНДИДАТИ ЗА ПРЕПОДАВАТЕЛИ ВЪ ТЪРГОВСКИТЕ И ПРОФЕСИОНАЛНИТЕ УЧИЛИЩА ВЪ СТРАНАТА.

ТРУДОВА ОСИГУРИТЕЛНА КАСА

(бившъ Посмъртенъ фондъ)
при

ОБЩИЯ СЪЮЗЪ на БЪЛГАРСКИТЪ РАБОТНИЦИ, въ гр. СОФИЯ

Донасяме до знанието на всички предприятия за индустрия, търговия, кредитъ и други, че ТРУДОВАТА ОСИГУРИТЕЛНА КАСА при ОСБ Работници е въвела ГРУПОВИ СОЦИАЛЪ-РАБОТНИЧЕСКИ ОСИГУРОВКИ, при най-низка и научно-застрахователна премия.

ФИНАНСОВАТА ТЕЖЕСТЬ НА ГРУПОВАТА ЗАСТРАХОВКА СЕ ПОНАСЯ:

- а) отъ ОСБ Работници
- б) отъ самия застрахованъ работникъ и
- в) отъ предприятията. САМО срещу 28, — лева ГОДИШНО за единъ застрахованъ за 3.000 лева, или осигуренъ капиталъ до 10.000 лева при специални премии.

На масовитъ случай, когато почине работникъ, семейството му още на другия день да изпада въ крайна мизерия, ТРѢБВА ДА СЕ ТУРИ КРАЙ! На тази именно ПОЛУВЪКОВНА РАНА върху снагата на българското работничество ТРУДОВАТА ОСИГУРИТЕЛНА КАСА при ОСБ Работници, съ благосклонното участие на предприятията, чрезъ груповата застраховка, Е НАМЪРИЛА ЕФИКАСНИЯ ЛѢКЪ. За едно кратко време ТРУДОВАТА ОСИГУРИТЕЛНА КАСА, чрезъ СТОТИЦИ предприятия, Е ИЗПЛАТИЛА НА ПОСТРАДАЛИ РАБОТНИЧЕСКИ СЕМЕЙСТВА надъ 4.000.000 — лева!

Направете групов застраховка и на Вашитъ работници въ ТРУДОВАТА ОСИГУРИТЕЛНА КАСА при ОСБ Работници, за да се манифестира по най-блѣскавъ начинъ сътрудничеството между ПРЕДПРИЯТИЕ, ОРГАНИЗАЦИЯ и ТРУДЪ! Частъта на предприятията въ груповата застраховка е САМО 7 (СЕДЕМЪ) СТОТИНКИ на день за единъ работникъ! Тия 7 стотинки на день, обаче, ще допринесатъ така много за социалния миръ въ Родината ни!

Националната ни общность очаква всички социално мислящи работодатели да изпълнятъ ДЪЛГА си къмъ другия важенъ въ производството факторъ — БЪЛГАРСКИЯ РАБОТНИКЪ.

Пойскайте условията на груповата застраховка въ ТРУДОВАТА ОСИГУРИТЕЛНА КАСА при ОСБ Работници, които ще Ви бждатъ изпратени веднага безплатно.